

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEKLİSANS TEZİ

12 MART MUHTIRASI'NIN 1970-1980 DÖNEMİ
TÜRK HİKÂYESİNE YANSIMASI

ORHAN GÖZÜBÜYÜK

2501131151

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yalçın YILMAZ

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ORHAN GÖZÜBÜYÜK Numarası : 2501131151
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. Mehmet Yalçın YILMAZ
Tez Savunma Tarihi : 09.05.2017 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "12 MART MUHTIRASININ 1970-1980 DÖNEMİ TÜRK HİKAYELERİNE YANSIMASI"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. Ali Şükrü ÇORUK		Kabul
2- YRD. DOÇ. DR. Mehmet Yalçın YILMAZ		Kabul
3- YRD. DOÇ. DR. Turgay ANAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. Abid Nazar MAHDUM		
2- YRD. DOÇ. DR. Muhammet Sani ADIGÜZEL		

ÖZ

12 MART MUHTIRASI'NIN 1970-1980 DÖNEMİ TÜRK HİKÂYELERİNE YANSIMASI ORHAN GÖZÜBÜYÜK

12 Mart 1971 Muhtırası, Türkiye tarihinin en önemli siyasi olaylarından biridir. Bu muhtıra ve ardından gelen sıkıyönetim özellikle toplumun sol ideolojiye bağılı kesimlerine yönelik zorlu bir süreci başlatmıştır. Toplumcu derinden etkileyen 12 Mart Muhtırası hikâyelere de yansımış, edebiyatımızda özellikle toplumcu gerçekçi sanat anlayışına bağılı yazarlar tarafından konu edinilmiştir.

Bu tezde, 1970-1980 yılları arasında yayımlanan hikâyeler, toplumcu gerçekçi sanat anlayışı bağlamında incelenmiştir. 12 Mart Muhtırası'nın etkilerini doğrudan yansıtan hikâyelerle 1970'li yıllarda sol hareketin gündemi içinde yer alan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları konu edinen hikâyeler muhteva açısından ortak başlıklar altında toplanarak, benzer veya farklı özellikleri vurgulanarak ve genel değerlendirmeler yapılarak ele alınmıştır. Bu amaçla, teze konu olan hikâyeler, 1970 ve 1980 arası yazılmış hikâyelerle sınırlandırılmış; 1970'te başlayıp 1980 Askerî Darbesi ile kapanan on yıllık dönem, toplumcu gerçekçi Türk hikâyeciliği açısından bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmek istenmiştir.

Anahtar Sözcükler: 12 Mart Muhtırası, 12 Mart Dönemi, toplumcu gerçekçilik, Türk hikâyesi, Türk edebiyatı, darbe edebiyatı

ABSTRACT

THE REFLECTION OF MARCH 12 MEMORANDUM ON THE TURKISH STORIES DURING 1970-1980

ORHAN GÖZÜBÜYÜK

March 12, 1971 Memorandum is one of the most important political events of Turkey's history. This memorandum and the following martial law started a difficult process related to the groups who are connected especially to the left ideology in the society. March 12 Memorandum which influenced deeply the society were reflected on the stories, it was entreated by the authors who are connected especially to the socialist realist sense of art in our literature.

In this thesis, the stories which were published between 1970-1980 were examined in the context of the socialist realist sense in the art. The stories which mentioned the political, social and economic problems which were included in the left act's agenda in 1970's were considered with the stories which reflected directly the effects of March 12 Memorandum as they were collected under a common titles in terms of the content, as their similar or different properties were emphasized and the general evaluations were done. With this purpose, the stories which were subject to the thesis were restricted with the stories which were written between 1970 and 1980; the decennium which started in 1970 and ended with 1980 Military Coup were demanded to be evaluated with an integrative approach in terms of the socialist realist Turkish storytelling.

Key Words: March 12 Memorandum, March 12 Period, socialist realism, Turkish story, Turkish literature, coup literature

ÖN SÖZ

12 Mart 1971’de askerlerin yönetime el koyması, toplumsal hayatı özellikle de sol harekete bağlı kitleleri ciddi bir biçimde etkilemiştir. Bu tezde, 12 Mart Muhtırası ile başlayan ve 12 Eylül Darbesi ile sonlanan yaklaşık on yıllık bir süre içinde, toplumcu gerçekçi yazarların ortaya koyduğu hikâye türündeki eserler incelenmiştir.

Tez, giriş bölümü dışında “12 Mart Muhtırası’nı Hazırlayan Siyasi ve Sosyal Olaylar”, “Toplumcu Gerçekçilik”, “12 Mart Muhtırası’nın 1970-1980 Dönemi Türk Hikâyelerine Yansıması” başlıklı üç bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde 12 Mart Muhtırası’nın, Türk edebiyatı üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bu bölümde yazarların bu muhtırayı nasıl algıladıkları, 12 Mart Muhtırası’nın bir önceki askerî müdahaleden farklı olarak neden yazarların temel konusu haline geldiği üzerinde durulmuştur.

Tezin birinci bölümünde, 1970-1980 yılları arasında yazılan hikâyelerin daha iyi anlaşılabilmesi için 12 Mart Muhtırası’nı hazırlayan siyasî, sosyal ve ekonomik olaylar incelenmiştir. Ayrıca, toplumcu gerçekçi yazarların bağlı olduğu sol hareketin, 1960’lar ve 1970’ler boyunca Türkiye siyasetinde oynadığı rol ve devrim tartışmaları üzerinde durulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde, toplumcu gerçekçi sanat anlayışının özellikleri incelenmiştir. Bu bölümde, toplumcu gerçekçi sanat anlayışının tarihsel gelişimi ve bu edebî akıma bağlı sanatçıların hangi motivasyonlarla eserlerini oluşturdukları ortaya konmuştur. Toplumcu gerçekçiliğin genel özelliklerinden sonra, bu sanat anlayışının Türk hikâyeciliğine etkisinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, 1970-1980 yılları arasında yayımlanan Türk hikâyeleri, toplumcu gerçekçi sanat anlayışı bakımından değerlendirilmiştir. Öncelikle 1970-1980 yılları arasında basılmış hikâyeler tespit edilmiştir. Belirlenen hikâye kitapları okunup toplumcu gerçekçilik anlayışı ile kaleme alınan hikâyeler saptanmıştır. Saptanan hikâyeler, ele aldıkları temalar bakımından incelenmiş; yazarların konuyu yaklaşım biçimlerinin farklı ve ortak yönleri belirtilerek genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinden hareketle ulaşılan neticeler değerlendirilmiştir. 12 Mart döneminde kaleme alınan toplumcu gerçekçi Türk hikâyesinin edebiyatımız açısından önemi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma sırasında değerli katkılarını sunan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yalçın Yılmaz'a, Araş. Gör. Filiz Ferhatoğlu'na ve bu çalışmanın oluşması aşamasında benden desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

İstanbul, 2017

Orhan GÖZÜBÜYÜK

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI'NI HAZIRLAYAN SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

1.1. 1960 Anayasası	5
1.2. 1960'lı Yıllarda İç ve Dış Gelişmeler	12
1.3. Parlamento Dışı Muhalefet	17
1.4. 12 Mart Muhtırası ve Etkileri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

2.1. Gerçekçilik	39
2.2. Toplumcu Gerçekçilik.....	44
2.3. Türk Hikâyesinde Toplumcu Gerçekçilik.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI'NIN 1970-1980 DÖNEMİ TÜRK HİKÂYELERİNE YANSIMASI

3.1. Sıkıyönetim	63
3.2. Mücadele	75
3.2.1. İşçi ve Köylü Mücadelesi	80
3.2.2. Öğrenci Mücadelesi	92
3.2.3. Silahlı Mücadele.....	96
3.2.4. Anti-Komünizmle Mücadele.....	101
3.3. Ezenler-Ezilenler.....	110
3.4. İçeridekiler-Dışarıdakiler	129
3.5. Uyanış	144
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA	162

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEV-GENÇ	: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu
GSMH	: Gayri Safi Millî Hasıla
MBK	: Millî Birlik Komitesi
MDD	: Millî Demokratik Devrim
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi

ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	: Sayfa
SKB	: Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP-ML	: Türkiye Komünist Partisi-Marksist/Leninist
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı incelendiğinde, bazı siyasî ve sosyal olayların, yazarlar ve şairler tarafından çokça konu edinildiği göze çarpar. Elbette bu durum, öncelikle bir olayın, toplumsal yaşamı ne ölçüde etkilediği ile ilgilidir. Fakat bu durumun ortaya çıkmasında aydınların ve yazarların söz konusu siyasî ve toplumsal olayı nasıl değerlendirdiği de son derece önemlidir.¹ Belli bir tarihsel dönemi ele alan eserlerin çokluğu, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında belirli türlerde yeni kategorilerin ortaya çıkmasını sağlar. Cumhuriyet Dönemi'nde böyle bir kategorinin ortaya çıkmasına neden olan siyasî olayların başında 12 Mart Muhtırası gelir. Bu muhtıra çevresinde yaşananlar ve yazılanlar “12 Mart Edebiyatı” gibi bir alt kategorinin oluşmasını beraberinde getirir.

12 Mart dönemi, teorik bir araştırma alanı olduğu kadar aynı zamanda sanatsal bir araştırma alanıdır. Toplumsal hayatı sarsıcı bir biçimde etkileyen bu olayın, sanat dünyasına da yansımaları kaçınılmazdır. Nitekim 12 Mart'ın bu sarsıcı etkilerini konu edinen birçok eser oluşturulmuştur.² A. Ömer Türkeş, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda toplumcu gerçekçi romanları değerlendirdiği yazısında, 12 Mart Muhtırası'nın sanat ve edebiyat üzerinde ne kadar etkili olduğunu şu sözlerle belirtir:

“Türk romanında gerçek anlamıyla politik türe dâhil olabilecek örneklerin ortaya çıkışının miladı 12 Mart'tır. O zamana kadar görülmedik bir baskı ve şiddeti içeren bu siyasî tarih, romanların, öykülerin, şiirin ve müziğin merkezine yerleşiverdi.”³

---

¹A. Ömer Türkeş, Türk edebiyatında 27 Mayıs Darbesi'ni anlatan çok az roman olduğunu çünkü Türk romancısı ve aydınında, bu askerî müdahalenin bir darbe mi yoksa özgürlükçü bir ihtilâl mi olduğu konusunda bir kafa karışıklığı olduğunu belirtir. A. Ömer Türkeş, “Sol’un Romanı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 1056.

²Murat Belge, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994, s. 98.

³Türkeş, a.g.m., s. 1060.

12 Mart Muhtırası “sol” ideolojileri hedef almış bir muhtıradır. Bu yzden de en geniş yankılarını, toplumcu gerçekçi yazarların eserlerinde bulur. Türk edebiyatında Marksist ideolojiye angaje sanatçıların bağlı oldukları bu sanat anlayışı, Cumhuriyet Dönemi’nde edebiyatımızdaki en önemli yönelimlerden biridir. 1930’lu yıllarda, şiirde Nazım Hikmet; roman ve hikâyede Sadri Ertem ve Sabahattin Ali gibi sanatçılarla edebiyatımızda güçlü bir biçimde ortaya çıkan toplumcu gerçekçilik, 1980’li yıllara kadar güçlü bir biçimde varlığını sürdürmüştür.

12 Mart’ın edebiyatın odağına yerleşmesinde önemli bir rol oynayan ve 12 Mart sonrasında öykü ve roman alanında ismini duyuran toplumcu gerçekçi yazarların büyük bir kısmı, 1968 ğrenci hareketi ile ilişkili ve muhtıranın ardından toparlanmaya başlayan sosyalist örgütlenmelere yakın olan kişilerdir.⁴ Bu yazarlar, edebiyata estetik bir kaygıdan çok bir fayda prensibi ile yaklaşmış, eserlerini ideolojilerini aktarmak için bir araç olarak kullanmışlardır.⁵ Adnan Özyalçiner, “Madem politika yapmak yasaktı, o zaman biz de edebiyat yoluyla düşüncelerimizi dile getirebilirdik. (...) 12 Mart 1971 muhtırasından sonra yaşananlara karşı çıkmak için bu yöntemi kullanmıştık.”⁶ derken bu durumu ortaya koyar. Behice Boran’ın şu tespiti de bu yargıyı destekler niteliktedir:

“(...) şiddetli baskı rejimi altında sol akım zaman zaman takibata uğrayan bir yeraltı faaliyeti olarak yürümüş, öte yandan da sanat, edebiyat ve sosyal bilimler alanındaki ve dağınık olarak da başka alanlardaki aydınlardan bir fikir akımı olarak tutunmuş, fikir, sanat, edebiyat yayınları, dergileri halinde ifadesini bulmuştur.”⁷

Eserlerinde özellikle köylülerin ve işçilerin sorunlarına geniş yer veren bu sanatçılar, eserlerini ideolojilerinin hizmetine sunmuşlardır. Bu sanatçıların eserlerinde emek, sömürü, direniş, umut ve geleceğe inanç temaları en sık görülen

---

⁴Trkeř, a.g.m., s. 1060.

⁵Berna Moran, 12 Mart romanlarında estetik ynn ikinci plana atılmasının, 12 Mart romanını tarihsel değeri için okunan sosyolojik romanlar sınıfına kattığını belirtir. Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış** 3, 12. bs., İletifim Yayınları, İstanbul 2007, s. 17.

⁶Aktaran: Türkeş, a.g.m, s. 1061

⁷Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Gün Yayınları, İstanbul 1968, s. 39.

temalardır. 12 Mart Muhtırası ile birlikte toplumcu gerçekçi edebiyatın konuları daha da çeşitlilik kazanır. Sıkıyönetim, hapisane ve işkence bu dönemde toplumcu gerçekçi edebiyatın konu haritasına dâhil olur. Ayrıca solun yükselişte olduğu 1960'lar boyunca sol ideolojiler içinde tartışılan birçok sorun da toplumcu gerçekçi sanatçıların eserlerinde karşılık bulur.

Toplumcu derinden etkileyen, edebiyatta geniş yankılar uyandıran 12 Mart'ı ele alan eserler, "12 Mart Edebiyatı" şeklinde tanımlanan bir kategoride değerlendirilmiştir. Toplumcu gerçekçi yazarlar, 12 Mart dönemini sadece romanlarında ele almamış, yazdıkları hikâyelerde de bu muhtıranın etkileri ve sol hareketin gündemindeki sorunlar üzerinde durmuşlardır. İdeolojik bir perspektifle yazılan bu hikâyeler, toplumcu gerçekçi yazarların gözünden bir dönemin panoramasını verir. 1970'li yıllar, 1960'lardaki siyasî ve sosyal olayların da etkisiyle Türkiye siyasî hayatında oldukça çalkantılı bir döneme işaret eder. Toplumcu gerçekçi yazarlar, böyle bir siyasî atmosferde ürünlerini meydana getirmişlerdir ve hikâyeleri de bu çalkantılı döneme tanıklık eden birer belge niteliği taşır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda önemli bir yere sahip olan 12 Mart edebiyatı, günümüze kadar daha çok roman boyutu ile ele alınmış; şiir ve hikâye türleri bunun dışında bırakılmıştır. Hem Türk edebiyatı üzerinde değerli incelemeleri olan eleştirmenler hem de edebiyat araştırmacıları, edebiyatın 12 Mart ilişkisini, romanla sınırlı tutmuş; şiir ve hikâye türleri, bu bağlamda araştırmacıların ve eleştirmenlerin ilgi alanına girmemiştir.⁸

---

⁸Bkz. Fethi Naci, **100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1981.; Murat Belge, "12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış", **Birikim**, Sayı:12, Şubat 1976, s. 8-16.; Murat Belge, "Bir 'Edebiyat Malzemesi' Olarak 12 Mart Yaşantısı", **Birikim**, Sayı:14, Nisan 1976, s. 14-21.; A. Ömer Türkeş, "12 Mart'ın Masumları", **Radikal Gazetesi Kitap Eki**, 21 Nisan 2006.; A. Ömer Türkeş, "Romanda 12 Mart Suretleri ve 68 Kuşağı", **Birikim**, Sayı:132, Nisan 2000, s. 80-85.; Medet Turan, **Türk Romanında 12 Mart**, Dönence Yayınları, İstanbul 2009.; Selim İleri, "Bu Dönemin Edebiyatı", **Yeni Ufuklar**, C.XXII, Sayı:255, Aralık 1974, s. 33-38.; Demir Özlü, "12 Mart Romanları Baskılardan Kaynaklanan Bir 'Roman Topluluğu' Olarak Ele Alınmalıdır", **Milliyet Sanat**, Sayı:238, 1 Temmuz 1977, s. 12-15.; Ekrem Işın, "Romanımızda 12 Mart Sorunsalı", **Özgür İnsan**, C.VI, Sayı:46, Ağustos 1977, s. 67-72.; Musa Topkaya, "12 Mart Muhtırası'nın Türk Romanına Yansımaları", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2015.; Ali Murat Akser, "Yitirilmiş Mücadele: 12 Mart Romanlarında Aydınım Konumu", **Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.; Defne Bilir, "12 Mart Romanları Tematik İnceleme", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

Bu çalışma, bugüne kadar sadece roman türü ile sınırlandırılarak araştırmalara konu edilmiş 12 Mart Muhtırası'nın, Türk hikâyelerine yansımalarını ortaya koymak amacını taşır. 27 Mayıs'tan sonra yeni bir askeri müdahaleye doğru giden süreçteki siyasi ve toplumsal olaylar, tezin birinci bölümünde de ortaya koyulmaya çalışıldığı gibi 1960 yılların sonuna doğru yükselme göstermiştir. Muhtıra sonrasında ürün vermiş toplumcu gerçekçi hikâyeciler, 1960'lı yılların sonlarında yaşanmış Kanlı Pazar, üniversite işgalleri, 15-16 Haziran işçi yürüyüşleri ve sol kesimin silahlı bir mücadeleye girişmesi gibi birçok siyasi ve toplumsal olayı hikâyelerinde ele almıştır. Bu çalışmada ise 1960'lı yıllara uzanılmamış, muhtıranın hemen öncesinden 1970 yılından başlayarak on yıllık bir süreçte yayımlanan hikâye kitapları incelemeye konu edinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI'NI HAZIRLAYAN SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

1.1. 1960 Anayasası

12 Mart günü saat 13.00'te, TRT radyolarından okunan ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), en üst düzey komutanlarından Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzalarını taşıyan bir muhtırayla yönetime el koyar. Türk siyasi hayatında gerçek anlamda 1950'de başlayan çok partili yaşamla büyük bir ivme kazanan demokratik süreç, 27 Mayıs Darbesi ile büyük bir yara alacak; sadece on sene sonra TSK'nin tekrar yönetime el koymasıyla bir kez daha sekteye uğrayacaktır. Radyodan okunan ve siyasi yaşamımızda yeni bir dönemin başlangıcını haber veren muhtıra şu üç maddeden oluşur:

“1. Parlamento ve hükümet; süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak umudunu kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları, tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek; çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclisimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek; anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kânunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye

Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.

Bilgilerinize...”

Muhtıra'nın asıl vurucu yanı üçüncü maddesinde yer alan “Türk Silahlı Kuvvetleri kânunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevi” ifadesidir. Bu madde, 27 Mayıs Darbesi ile açılmış askerî müdahale tarihimizde ordunun bekçilik misyonunu iyiden iyiye benimsediğinin ve gerekli gördüğü her koşulda hiç tereddüt etmeden yönetime el koyacağına açık bir beyandır. Muhtıra'nın neden verildiği ilk maddede açıkça ortaya konur: Yurt anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokulmuş ve kamuoyu Atatürk'ün hedef gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini yitirmiştir. Bu durumun birinci derecede sorumlusu ise parlamento ve hükümettir. Muhtıranın ikinci maddesinde ise ne yapılması gerektiği açıkça belirtilir: Meclis içinde mevcut anarşik duruma son verecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak partiler üstü bir hükümet kurulmalıdır.

1960'lı yılların hemen başında hazırlanan yeni anayasa, 1960'lı yıllar boyunca yaşanan birçok gelişmenin merkezinde yer alır. 1960 ve 1970 yılları arasında yaşanan toplumsal değişim, hızlı sanayileşme, kentleşme, aydınlar arasındaki tartışmalar, bu tartışmaların ordudaki yansımaları anarşi ortamının ve kardeş kavgasının esas sebepleridir. Bu sosyal, siyasi ve ekonomik yapı bilinmeden 12 Mart'a nasıl gelindiğini değerlendirmek mümkün değildir.⁹

1960-1971 arasında sol hareket Türkiye siyasi yaşamında önemli bir rol oynar. Bunun en önemli nedeni, 1960-1971 dönemi Türkiye gündemine, çeşitli varyasyonlarıyla sol düşünce akımlarının egemen olmasıdır. Bu dönemde Türkiye gündemini belirleyen yeni fikirler solda ortaya çıkmış ve ağırlığını kitap, dergi, makale boyutunda toplumun her kesimine hissettirmiştir.¹⁰ Türk solu üzerine eleştirel bir deneme yazmış olan Ergun Aydınoglu, Türkiye'deki sol hareketin tarihi çok

⁹Davut Dursun, **12 Mart Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, Şehir Yayınları, İstanbul 2003, s. 13.

¹⁰H. Bayram Kaçmazoğlu, **Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri: 27 Mayıs'tan 12 Mart'a**, Birey Yayınları, İstanbul 1995, s. 9.

eskilere dayanmasına karşın eserini 1960-1971 yılları ile sınırlar. Türk solunun ülke siyaseti içinde küçük bir niceliğe sahip olmasına rağmen bu konumuyla orantısız bir etkinliğe sahip olduğunu belirten Aydınöğlu, Türk solunu incelerken neden sadece bu dönemi ele aldığını şu şekilde ortaya koyar:

“27 Mayıs’ın açılışını yaptığı dönem sadece yeni bir siyasal üstyapıya değil, aynı zamanda yeni bir politik kültürün oluşumuna da tekabül eder. Bir çırpıda açılan kanallardan yepyeni sosyal hareketler fışkırr. Ezilen ulusun bilincindeki canlanmadan, gençliğin ve aydınların politikleşmesine, sendika ve işçi hareketinin özgürleşmesine, tabu konuların tartışılmasına dek pek çok yenilik, hemen bir iki yılın içinde gerçekleşir. Bu son derece özgür şartlarda, embriyon biçimlerde de olsa kitlelerin politikada aktif rol almaya başlaması, özgür düşünce, öğrenme kaygusu, tolerans ve radikalizm gibi özelliklerle bir arada bulunmayı becerebilir.”¹¹

12 Mart Muhtırası’nın verilmesinde, Türk solunun o güne kadar Türk siyasi yaşamında olmadığı kadar etkin olması ve bu etkinliğini sadece legal değil illegal bir düzeyde sürdürmesi de etkili olmuştur. TSK, 27 Mayıs Darbesini gerçekleştirirken 1960’lı yıllar çeşitli askerî müdahaleler ve müdahale çabaları ile geçer. Bütün bu müdahale teşebbüslerinde sol hareketlerin eylemleri ve fikirleri son derece etkilidir.

27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren Millî Birlik Komitesi (MBK), Turhan Feyzioğlu tarafından hazırlanan “Kurucu Meclis Yasası”nı, Aralık 1960’ta kabul eder. Buna göre Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisi’nden teşekkül edecektir. Temsilciler Meclisi seçimle gelen bir organ değildir, ama geniş kesimlerin katılımını sağlamak için altmış yedi ilde Demokrat Parti (DP) dışındaki siyasî partilerin ve çeşitli toplumsal kesimlerin temsilcileri arasından seçilmiş üyelerden oluşur.¹²

¹¹Ergun Aydınöğlu, **Türk Solu: 1960-1971**, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 19.

¹²Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1950-1995**, İmge Yayınları, Ankara 1996, s. 99-101., Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 356-357., Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul 1994, s.

Fakat Kurucu Meclis'in ideolojik yapısı ve temsil noktasındaki zaafı -DP'liler tamamen dışarıda bırakılmıştır- kurucu iktidar yetkisini, tüm toplumu değil, toplumun sadece belli bir kesimini temsil eden bir meclisin kullanmasıdır. 157 ve 158 sayılı kanunlara göre Temsilciler Meclisi şu üyelere oluşur: Devlet Başkanı tarafından seçilecek 10 üye, MBK tarafından seçilecek 18 üye; illerden seçilecek 75 üye; Bakanlar Kurulu üyeleri; mevcut iki siyasî parti Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) 49, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden (CKMP) 25 üye; meslek kuruluşları ve belli derneklerce (barolar, basın temsilcileri, harp malûlleri dernekleri, işçi sendikaları, esnaf ve zanaatkâr dernekleri, gençlik temsilcileri, öğretmen dernekleri, ticaret ve sanayi odaları, ziraat odaları, üniversite ve yargı organları) seçilecek 79 üye.¹³

Bu seçim şekli ile CHP, Kurucu Meclis'te tam bir hâkimiyet sağlarken devrik DP mensupları hiçbir şekilde temsil edilmez. Bu durumu garanti altına almak için 157 sayılı kanunun ikinci maddesinde yer alan "...faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs İhtilaline kadar anayasaya, insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekle devam etmiş olanlar, Temsilciler Meclisi'ne üye seçilemezler." hükmü ile DP'lilerin Temsilciler Meclisi'ne üyelikleri yasaklanır. DP'nin iktidarının ilk yıllarındaki çoğunlukçu politikalarından rahatsızlık duyan CHP, anayasaya uygunluk ve yargı bağımsızlığı için iktidarı frenleyecek ve sistem içi dengeleri sağlayacak bir anayasa istiyordu. Bir Anayasa Mahkemesi kurulması talebi 1957 seçim beyannamesinde ve 14 Ocak 1959 tarihli İlk Hedefler Beyannamesi'nde de yer alır. İnönü, bu beyannamedeki ilkelerin anayasada yer alması için Temsilciler Meclisi'nde CHP çoğunluğunu arzu eder. Nitekim bu isteği gerçekleşir ve yeni anayasa, İlk Hedefler Beyannamesi doğrultusunda hazırlanır.¹⁴

6 Ocak 1961-27 Mayıs 1961 arasında dört buçuk ay gibi kısa bir sürede hazırlanan anayasa tasarısı, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulur ve oylamaya katılanların yüzde 61,7'si tarafından kabul edilir. Bu anayasa Türkiye'nin 1960-1980

222., Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", **Türkiye Tarihi IV: Çağdaş Türkiye:1908-1980**, Editör: Sina Akşin, 6. bs., Cem Yayınları, İstanbul 2000, s. 202-203.

¹³Ergun Özbudun, Ömer Faruk Gençkaya, **Türkiye'de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası**, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 24., Çavdar, **a.g.e.**, s. 100-101, Özdemir, **a.g.e.**, s. 202-203.

¹⁴Çavdar, **a.g.e.**, s. 101., Özbudun, Gençkaya, **a.g.e.**, s. 25.

yılları arasındaki anayasası olur.¹⁵ Halkoylaması 27 Mayıs'ı gerçekleştiren güçler için ciddi bir darbedir. Hükümetin anayasa lehindeki propaganda çabaları göz önüne alındığında yeni anayasaya hayır oyu veren yüzde 38,3'lük bir kesim vardır ve bu oran oldukça yüksektir. Bu, hiçbir örgütlenmesi olmadığı halde Menderes taraftarı seçmenin büyük ölçüde “evet” oyu vermediğini gösterir.¹⁶

Darbeden sonraki anayasa çalışmalarından beklenen, Türkiye'nin önemli sayılan bütün sorunlarının yeni anayasa ile çözülmesidir. Türkiye gibi modernleşme sürecinde ürkek adımlar atan ve birçok siyasi, ekonomik, sosyal sorunları olan bir ülkede bir anayasanın bütün sorunları çözmesi pek de ihtimal dâhilinde değildir. Diğer bir sorun da anayasa hazırlanırken halkın örgütsüz siyasi gücünün bütünüyle ya da geçici bir süre dışarıda bırakılmasının anayasayı yapan kurucu güçlerin katı bir biçimsellik üretmeye yöneltmesidir. Bu katı biçimsellikten kurtulmanın en etkili yolu oldukça geniş bir katılımla anayasanın hazırlanmasıdır. Fakat 1961 Anayasası'nın hazırlanışında toplumun büyük kısmının dışarıda bırakılması, toplum dinamiklerinin hesaba katılmaması sonucu biçimsellik öne çıkar, anayasa her şeyi tanımlayan son derece ayrıntılı bir metin olur.¹⁷

1961 Anayasası'nın temel felsefesini belirleyen ilkeler, on yıllık DP iktidarı boyunca yaşanan iktisadi ve siyasal sorunlardır. Geride bırakılan bu dönemde yaşanan ekonomik sorunlara çözüm bulmak ve ekonomiyi belirli bir yola sokmak, 1960'lı yıllarda politikaların temel hedefi olur. 1961 Anayasası, Türk ekonomisini rasyonalize ederek Türkiye'nin kapitalist Batı dünyası içinde etkinlik kazanmasını amaçlar. Bu açıdan 27 Mayıs'ın tarihsel anlamı, Türkiye'de tarıma ve ticarete dayanan sermaye birikiminden, sanayiye dayalı sermaye birikimine geçişin koşullarının yaratılmasıdır.¹⁸

Yeni anayasa ile başlayan 1960'lı yıllar, ticari sermayeden sanayi sermayesine geçişin koşullarının ve buna bağlı olarak toplumu dizayn etmenin başlangıç tarihi olarak ele alınabilir. Böylesine bir yeni baştan kurma, toplumu

---

¹⁵Özdemir, **a.g.e.**, s. 204., Çavdar, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁶Zürcher, **a.g.e.**, s. 358.

¹⁷Yasemin Özgür Çakar, “Otoriter Düzenleme Zihniyeti Olarak Anayasacılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.IX., İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 263.

¹⁸Çakar, **a.g.m.**, s. 262.

yeniden yapılandırma iddiası taşıyan, toplumsal bir sözleşme niteliğindeki anayasa da Türk siyasî tarihinde etrafında dönen tartışmalarla beraber önemli bir yer edinir. 1961 Anayasası, toplumsal sınıflar arasındaki uzlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmamış; sınıflar arası çatışmaları önleyerek bir uzlaşma yaratmak için oluşturulmuştur. Yeni anayasayla ordu ve Kemalist aydınlar tekrar siyasi bir özne konumuna yükselirken Kemalizm demokrasi söylemine eklenir; kısmen de olsa demokratik temsil mekanizmalarına yer verilerek siyasal alanın dışında kalan toplumsal kesimlerin ekonomik ve siyasi örgütlenmelerine zemin hazırlar.¹⁹

Büyük ölçüde devlet seçkinleri ve CHP'nin hâkim olduğu Kurucu Meclis'in hazırladığı 1961 Anayasası, bir yandan kamu hürriyetlerini büyük ölçüde genişletir ve vatandaşlara geniş sosyal haklar verir fakat seçilmiş iktidarların faaliyetlerini sınırlandıracak frenler ve dengeler sistemi²⁰ yaratarak seçilmişlere karşı bir güvensizliğini yansıtır. Seçimle iş başına gelen iktidarların çıkardığı kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetime tabi kılınması, bütün idari organları yargılama yetkisine sahip idare mahkemelerinin güçlendirilmesi, yasama organında ikinci bir organın kurulması, üniversite ile Radyo ve Televizyon Kurumu gibi kamu kuruluşlarına geniş bir idari özerklik verilmesi bu güvensizliğin bir sonucudur. Seçilmiş iktidarların yargısal ve bürokratik kurumlarla etkin bir biçimde dengeleneceği, genişletilen kamu hürriyetleri ve sosyal haklarla çoğulcu, demokratik bir toplumun aşamalı gelişmesini sağlayacağı umulur.²¹

1961 Anayasası'nın temel sorunu kurumsal bir nitelik kazanamamasıdır. Anayasa hazırlığında temsiline izin verilmemiş büyük bir kitle, 1961 Anayasası'na itibar etmez.²² Eski DP'liler anayasanın hazırlanış sürecinde dışarıda

---

¹⁹Çakar, a.g.m., s. 271.

²⁰1961 Anayasası'nın getirdiği en önemli yeniliklerden biri meclisin, Millet Meclisi ve Senato olarak iki meclisten oluşmasıydı. Buradaki esas amaç, Millet Meclisi'ni başka kurumlarla dengelemek suretiyle bir iktidar tekeli önlemektir. Çünkü alınan her karar Senato'dan da geçmek zorundaydı. Ayrıca sistemi kontrol altında tutmak için anayasaya aykırı gördüğü yasaları reddedebilen bir Anayasa Mahkemesi getirildi. 1961 Anayasası ile tek bir partinin mecliste ezici çoğunluğu elde etmesini engellemek için nisbî temsil sistemi getirilmişti. Zürcher, a.g.e., s. 357. Nisbî temsil sisteminin barajsız uygulanması özellikle 1973'ten sonra hiçbir partinin tek başına iktidara gelmesine fırsat vermemiştir. Bu sistemle küçük partiler gerçek güçlerinin çok üstünde mecliste yer almaya başlamış, bu da partiler arası kutuplaşma ve çatışmaların 1950'li yıllardan daha şiddetli olmasına yol açmıştır. Özdemir, a.g.e., s. 205.

²¹Özbudun, Gençkaya, a.g.e., s. 26.

²²Dursun, a.g.e., s. 14.

bırakıldıklarından 1961 halkoylamasında ya karşı oy kullanır ya da oy vermezler. Yasaklanmış DP'nin mirasçısı olan Adalet Partisi (AP) bir taraftan yeni anayasanın sınırları içinde faaliyette bulunmaya dikkat ederken bir taraftan da anayasanın bürokratik ve yargısal kurumlara aşırı yetkiler vermesini eleştirir. AP liderleri çoğu zaman anayasanın yönetilmez bir siyasi sistem yarattığından şikâyetçi olur ve güçlü bir yürütme organı talep eder. Ayrıca AP'liler, anayasanın geniş sosyal haklar ve sol düşünceye yakın hükümleri konusunda da rahatsızlık hisseder. DP döneminin devrik Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1924 Anayasası'nın, bütün iktidarı tüm toplumun tek temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) vermesi nedeniyle (Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.) Kemalist ideolojiyle daha uyumlu olduğunu ileri sürer. Bayar'a göre 1961 Anayasası millî egemenlik alanına ordu ve aydınlar gibi yeni ortaklar sokar. Bu yeni durumu, seçilmiş meclise karşı güvensiz bir tutumun sonucu olarak görür.²³

1961 Anayasası'nın kurumsallaşamamasında anayasa metninin getirdiği rejimin niteliğinin de önemli bir yeri vardır. 1950-1960 yıllarında yaşananlara karşı sınırlandırıcı düzenlemeler içeren 1961 Anayasası, bu dönemde ülkeyi yöneten siyasi görüş ve toplumsal kesimin, siyasi etkisini sınırlandırma ve sandıkta seçimi kazansa bile ülke yönetiminde etkili olmamasına yönelik bir düzenleme niteliği taşır. Seçimle gelen iktidar, anayasaya yerleştirilen çeşitli kurum ve kurallar sistemi arasında paylaşılır. 1924 Anayasası "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakikî mümessili olup millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder." hükmünü getirdiği için Meclis egemenlik yetkisini elinde bulunduran bir organken 1961 Anayasası bu hükmü şöyle düzenler: "Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili eliyle kullanır." Böylece TBMM egemenlik yetkisini kullanan tek organ konumundan çıkar ve egemenlik yetkisini kullanan anayasal organlardan biri konumuna geriler. 1961 Anayasası'nın yürütme gücünü iyice sınırlandırması ve güçsüzleştirilmesi, kurumsallaşmayı olumsuz etkilediği gibi bu durum, sürekli siyasi tartışmaların odağında yer alır.²⁴

---

²³Bülent Tanör, **İki Anayasa: 1961 ve 1980**, Beta Yayınları, İstanbul 1986, s. 29-67.

²⁴Dursun, **a.g.e.**, s. 16-17.

1.2. 1960'lı Yıllarda İç ve Dış Gelişmeler

12 Mart'a giden yolda hem ülke içinde hem de dünyada sosyo-ekonomik alanlarda yaşanan önemli gelişmeler, siyasi hareketler üzerinde son derece etkili olur. 1960-1970 dönemini belirleyen olayların ağırlık merkezini, II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1955 yılında toplanan Bandung Konferansı ile dış gelişmeler oluşturur. Türkiye'nin siyasi hayatını da etkileyecek olan dış gelişmeler, Üçüncü Dünya'nın "Bağımsızlar Hareketi"nden, Arap sosyalizmine, Batı'nın yeni sömürgeci siyasetinden askerî rejimlere kadar pek çok olayı kapsar.²⁵

Bu dönemin dış gelişmelerine bakıldığında, Batı'nın II. Dünya Savaşı'ndan güçlenerek çıktığı görülür. Batı, dünyayı iki çıkar grubu olarak paylaşmayı uygun bulur. Dünya farklı ekonomik, siyasi ve askerî amaçlara hizmet eden iki bloğa ayrılır. Soğuk Savaş diye adlandırılan bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bu iki bloğu temsil eden devletlerdir. Bu iki blok, dünyayı farklı ideolojilerin tarafları olarak yönetir ve başka ülkelerde kendi politikalarıyla uyumlu hareket edecek iktidarlar kurmaya çalışırlar. Bu plan ilk önce petrol kaynakları bakımından zengin olan Ortadoğu'da uygulanmaya konur. Bir dizi gelişme sonucunda Türkiye, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan Amerika'nın önderliğindeki grupta yer alırken Mısır ve Suriye, Sovyet yanlısı olarak karşımıza çıkar.²⁶

Türkiye, 1945'te Birleşmiş Milletlere üye olmak için savaşın sonuna doğru Almanya'ya savaş açar ve Batı'yla bütünleşebilmek için bir dizi uygulamaya girişir. 1945 yılında Sovyetlerin Boğazlar üzerinde bazı haklar ve Kars, Ardahan'ı istemesi Türkiye'nin Batı ile bütünleşme çabalarını hızlandırır. 1947 yılında Amerika, Truman Doktrini ile Türkiye'yi Sovyetlere karşı yalnız bırakmayacağını ve kendi çıkar bölgesine dâhil ettiğini gösterir. Türkiye, Batı'ya bu yakınlaşma çabaları doğrultusunda 1949'da kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) girmek ister. Bu amaçla Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler emrinde bir tugay

---

²⁵Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 10.

²⁶Kaçmazoğlu, a.g.e., s. 11.

göndererek Batı'nın müttefiki olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu gelişmeler sonucu Türkiye NATO'ya kabul edilir ve NATO'nun ileri bir gücü durumuna gelir.²⁷

Türkiye'yi 60'lı yıllar boyunca meşgul edecek olan siyasi tartışmalara kaynaklık edecek diğer önemli gelişmeler de Ortadoğu'da yaşanır. Mısır'da 1952'de askerî darbe ile yönetimi ele geçirenlerin içinde yer alan Cemal Abdün Nasır 1954'te yönetimi tamamen kontrol altına alır. Nasır önderliğinde yaşanan Arap sosyalizmi ile Mısır, Arap ülkeleri içinde liderliğe yükselir. Böylece Mısır, dünyadaki bağımsızlar hareketinin önemli bir örneği haline gelir. Arap milliyetçiliği siyasetini izleyen Nasır, Ortadoğu'da Arap sosyalizmi denilen, askerlere ve bürokratlara dayalı yeni bir anlayışın uygulayıcısı olur. Suriye, Irak, Ürdün gibi Arap ülkelerinde önemli sayıda taraftar kazanan bu anlayış Arap olmayan Müslüman ülkelerin aydınları arasında da geniş yankı bulur. Türkiye'de bir grup aydın, Nasır örneğinden çok etkilenir. Türkiye'nin de ilerici asker-bürokratlar tarafından yönetilmesi gerektiğine inanan bu aydınlar, cahil bir halkla başarılı olunamayacağını ve kalkınmanın gerçekleşmeyeceğini ileri sürer. Daha fazla zaman harcamadan aydın sivil ve askerlerin kuracağı otoriter bir yönetimi hayata geçirmeye çalışır.²⁸ Nasır'ın Mısır'da gerçekleştirdiği değişiklikler, Ortadoğu üzerine geliştirdiği siyaset, Arap milliyetçiliği üzerine görüşleri, 1962'den itibaren Yön dergisi tarafından yayımlanırken kendisinden bir rol model olarak övgüyle söz edilir; hatta bazı yayın organlarında Cemal Abdün Nasır, "Başkan Nasır" biçiminde anılır.²⁹

1960'lı yılların ortalarında patlak veren Kıbrıs sorunuyla ilgili gelişmelerde Batılı müttefiklerin Türkiye'yi yalnız bırakması, ABD Başkanı Johnson'un bir Sovyet saldırısı durumunda NATO'nun Türkiye'yi savunmayacağını belirtmesi Batı'ya karşı duyulan güveni zedeler ve Türkiye'yi dış politikada başka arayışlara yöneltir. Dış politikanın önceliklerinin sorgulandığı bu dönemde, Türkiye bir taraftan Batı ile ilişkilerini sürdürmeye çalışırken bir taraftan da SSCB ile ilişkilerini onarma çabasındadır. Ayrıca Ortadoğu ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişki kurmaya çalışılır, tek yönlü bir dış politikadan çok yönlü bir dış politikaya geçiş yapılır. Bütün bu

²⁷Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s. 11-12.

²⁸Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s. 12.

²⁹Şinasi Sönmez, "Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları: 1954-1962", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Sayı:43, Bahar 2009, s. 495.

gelişmeler, ülke içindeki siyasi gelişmeler üzerinde de son derece etkili olur. Kamuoyunda özellikle aydınlar arasında Batı'ya ve ABD'ye eleştirel yaklaşım daha baskın bir hale gelirken Sovyetlere ve üçüncü dünya ülkelerine karşı bir sempatinin olduğu gözlemlenir.³⁰

1960'lı yıllar ülke içinde de önemli sosyo-ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu döneme damgasını vuran en önemli olay 1961 Anayasası'dır. 1961 Anayasası getirdiği temel hak ve özgürlüklerle parlamento dışı siyasi hareketlerin gelişmesini sağlar. Bu dönemde planlı bir ekonomik modelin izlenmesi, hızlı bir ekonomik büyümenin varlığı ayrıca önemlidir. Köyden kente göçün hızlandığı bu dönemde, tarım üretimi azalırken sanayi üretimi artmaya başlar. Türkiye, 1960'lar boyunca sosyo-ekonomik olarak hızla dönüşen bir ülke görünümündedir. Bütün bu gelişmeler siyasal çatışmalara zemin oluşturur ve farklı siyasal fikirlerin çatışmalarını kaçınılmaz kılar.

27 Mayıs Darbesi'nin en uzun dönemli mirası, hukuk profesörlerinden oluşan, atanmış bir komiteye hazırlatılan yeni anayasadır. Yeni anayasa ile bir taraftan sosyal demokrat bir devlet düzeninin temellerini oluşturmak amaçlanırken bir taraftan da kapitalist ekonominin düzgün bir biçimde işlemesi arzu edilir. Demokratik özgürlükleri sağlama alacak kurumlar ile çoğulcu rekabet haklarını koruyacak güvenceler ayrıntılarıyla kararlaştırılır. Ancak bürokratik seçkinlerin paternalist bakış açısının burjuvazinin ihtiyaçlarıyla bağdaştığı yönünde örtük bir varsayım anayasanın önemli bir ikilemidir. Türkiye ekonomisi hem ithal ikameci bir modern sanayiden hem de ondan bütünüyle ayrı küçük ve orta sermayeden oluşuyordu. Birinci kesimin ihtiyaç duyduğu şey, modern ülkelerdeki gibi teknokratik bir ekonomi yönetimiydi. İkinci kesim ise 19. yüzyıl kapitalizmi gibi ne pahasına olursa olsun hızlı bir birikime ihtiyaç duyuyordu. İhtiyaçları farklılık gösteren bu iki kesimi memnun etmek için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulur. DPT'nin yürüteceği planlı ekonomiyle hedeflenen, ekonomik kalkınmanın makro dengelerini kurması ve denetlemesidir.³¹

---

³⁰Dursun, a.g.e., s. 18.

³¹Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasininin Ekonomi Politikası", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyenler: Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 2. bs., Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 32-63.

1965 genel seçimi, koalisyon hükümetlerinin sıkıntılılarına son vererek tek partili bir iktidarın kurulmasına hizmet eder; yakalanan istikrar ortamı ekonomik, sosyal planların ve kalkınma programlarının uygulanmasını kolaylaştırır. Türkiye 1963-1967 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ortalama yüzde 6,6'lık bir büyüme başarısı gösterir; İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı 1968-1972 yıllarında ise büyüme daha da artarak ortalama yüzde 7,1 olarak gerçekleşir. Böyle bir büyüme sadece ekonomik hayatı değil, tüm sosyal ve siyasi hayatı etkiler. Büyüyen ekonominin en önemli sonuçlarından biri, köyden kente göçün hızlanması olur. 1960 yılında nüfusun yüzde 31,92'si kentlerde yaşarken 1970'te bu oran yüzde 38,45'e yükselir. On yıllık dönemdeki bu yüzde 7'lik artışın yüksek bir artış olduğu belirtilmelidir. 1960'lı yıllardaki ekonomik büyümenin en net göstergelerinden biri Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) artışında kendini gösterir. 1961 yılında kişi başı GSMH 194,1 dolar iken 1970 yılında bu rakam 538,8 dolara yükselir. Yerli üretim on yılda, yüzde 140 oranında artar. Bu dönemde Türk ekonomisinin yapısı da değişmeye başlar. Millî gelirin sektörel dağılımına bakıldığında tarımsal üretimin dönemin başı ve sonu itibarıyla yüzde 35'ten yüzde 29,5'a gerilediği; sanayi üretiminin ise yüzde 17,5'ten yüzde 20,9'a çıktığı; hizmet sektörünün ise yüzde 47,5'ten yüzde 49,6'ya yükseldiği görülür. Ekonomik kalkınmanın somut göstergesi olarak tarımsal üretim düşerken sanayi ve hizmet sektörü büyük bir gelişme gösterir.³² 1960'lar hızlı sanayileşmenin, toplumsal değişimin ve burjuva içerisindeki farklılaşmanın bir araya geldiği bir dönemdir. Kentleşmenin artması, kitlelerin özgürleşmesinde etkili olur; bu da siyasal çatışmaların koşullarını hazırlar.³³

Sanayi sektöründeki büyüme, işçi kesiminin de büyümesini sağlar. 1963 yılında getirilen sendikal haklar, işçilere sağlanan örgütlenme imkânları işçilerin haklarını aramalarını daha da kolaylaştırır. 1961 Anayasası temel hak ve özgürlüklerin yanında sendikalara ve işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı verir. Sendikaların toplu sözleşme yapabilen kuruluşlar haline gelmesi, sendikaları işçiler için cazip bir hale getirir ve sendikalı işçilerin sayısında büyük artışlar gözlenir. 1963'te, 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce sendikalı işçi

³²Dursun, a.g.e., s. 24-25.

³³Keyder, a.g.m., s. 64.

sayısı 295.710 iken yasanın yürürlüğe girmesinden sonra hızla artar ve 1970’te 2.088.219’a ulaşır. Aynı zamanda memurlara sendika hakkını düzenleyen yasanın 1965 yılında yürürlüğe girmesiyle memurlar arasında da sendikalaşma eğilimi artar.³⁴

1960’lı yıllar, sendikaların dönemin sosyal ve siyasi gelişmelerinde önemli rol oynadığı bir dönemdir. 1961 Anayasası gerek temel haklar ve sosyal hayata ilişkin gerek sendika hakkı ile doğrudan ilgili hükümleri sendikacılık alanında yeni bir dönemin başlangıcını simgeler. Türkiye’de sendikal faaliyetleri düzenleyen 1947 tarihli Sendikalar Kanunu’nun belirgin niteliklerinden biri, sendikaların siyaset dışı kuruluşlar olarak kodlanması, siyasi faaliyetlerinin engellenmesidir. 1960’lı yıllarda sendikalar giderek siyasi bir kimlik kazanır ve sendikaların öncülüğünde gerçekleşen işçi hareketleri parlamento dışı muhalefetin etkili unsurlarından birine dönüşür. 1952’de kurulan Türkiye’nin en eski konfederasyonu olan Türk-İş, partilerüstü politika anlayışını ve uygulamalarını temsil eder. Türk sendikal hareketlerinde partilerüstü politikaya karşıt eğilimlerin ilk belirtisi, 1961’de çoğu Türk-İş bünyesindeki 12 sendikacının öncülüğünde kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmuştur. TİP’in sendikaları etkileyen siyasetiyle Türk-İş’in siyaset dışı çizgisi arasındaki çelişki, 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK) kurulmasıyla sonuçlanır. DİSK bütün sendikal faaliyetlerinin merkezine sol siyaseti yerleştirir ve siyasette mümkün olduğu kadar aktif olmaya çalışır. DİSK kurulduğu andan itibaren iktidar için bir baskı odağı olmuş ve 1970 işçi eylemlerinde başat bir rol üstlenmiştir. Ayrıca memur olarak çalışanların grev hakları olmamakla beraber kurdukları çeşitli sendikalar da işçilerle birlikte parlamento dışı muhalefetin önemli bir ayağı olur ve bir baskı grubu olarak faaliyet gösterir.³⁵

---

³⁴Dursun, **a.g.e.**, s. 26-27.

³⁵Alpaslan Işıklı, “Ücretli Emek ve Sendikalaşma”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyen: Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 2. bs., Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 334-341.

1.3. Parlamento Dışı Muhalefet

1960'lı yıllarda meclisin dışında hem iktidar partilerine hem de kurulu düzene karşı güçlü bir muhalefet vardır. Bu muhalefetin bir ayağı, yeni bir askerî darbeye kalkışacak kadar etkin askeri gruplardır. Diğer ayağı ise mecliste de temsil imkânı bulmuş sol kesimlerdir. Sol ideolojiye bağlı aydınlar, işçiler, öğrenciler 1960'lı yıllarda siyasi gelişmelerde son derece etkili olmuştur.

Kurucu Meclis çalışmaya başladıktan yaklaşık bir ay sonra siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilir. Bu, birçok yeni siyasi partinin de kurulması sonucunu doğurur. Bunlar arasında 11 Şubat 1961'de kurulan AP ve 13 Şubat 1961'de kurulan TİP gibi siyasi yaşamda ciddi etkiler yaratacak partiler de vardır.³⁶

15 Ekim'de 1961'de yapılan genel seçimlerin sonucuna göre, oyların yüzde 62'sini CHP'ye muhalif ve DP'nin tabanını temsil eden AP ile CKMP ve Yeni Türkiye Partisi alır. Bu partilere verilen oylar 27 Mayısçılara karşı verilmiş bir cevap sayıldığından iç ve dış çevrelerde "Menderes'in zaferi" olarak yorumlanır ve bir çeşit halk oylaması kabul edilir.³⁷

Seçim sonuçları, geçiş sürecinde ciddi siyasi bunalımların yaşanabileceğini haber verir. Özellikle AP'lilerin ordu tarafından dayatılan önerileri kabul etmek durumunda bırakılmaları buna örnektir. AP'liler cumhurbaşkanlığı seçiminde Orgeneral Cemal Gürsel'i desteklemek zorunda bırakılır. Seçim sonuçlarına göre normal olan, CHP karşısında yer alan partilerin bir koalisyona gitmeleridir. Buna rağmen ilk hükümet CHP-AP koalisyonu şeklinde gerçekleştirilir, AP buna zorla razı edilmiş gibidir. Nitekim 1965'e doğru ordudan gelen baskılar hafifleyince CHP'yi muhalefette bırakan hükümetler kurulabilmiştir.³⁸

27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştiren subaylar yeniden demokratik düzenin kurulmasını ister, fakat iktidardan zorla uzaklaştırdıkları DP yanlısı partilerin iktidara bir daha gelmesini arzu etmezler. Seçimlerden önce ordu içinde bir cunta çekirdeği gibi oluşan ve Yassıada Mahkemeleri'nin verdiği idam cezalarının yerine getirilmesinde etkili olan Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB), seçimlerden sonra

---

³⁶Özdemir, **a.g.e.**, s. 206.

³⁷Özdemir, **a.g.e.**, s. 207.

³⁸Özdemir, **a.g.e.**, s. 207-208.

yaşananlarda önemli rol oynar. Bu gelişmeler MBK'nin etkisini yitirmeye başladığını, SKB'nin ise kontrolü darbeyi gerçekleştiren MBK'den aldığını gösterir.³⁹ Seçim sonuçlarının SKB'yi memnun etmesi mümkün değildir. Seçimin hemen ertesinde, 21 Ekim 1961'de, SKB bir müdahale kararı alır. Temel gerekçe, ordu için seçimlerin sonucunun tatmin edici olmamasıdır. Dört maddeden oluşan, 10 general ile 28 albay tarafından imzalanan ve "21 Ekim Protokolü" adı verilen belgenin ilk maddesinde "TSK mensupları, 21 Ekim 1961 günü, yapılmış olan seçimlerden sonra gelecek olan yeni TBMM toplantısından evvel fiilen duruma müdahale edecektir." denir.⁴⁰

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve çevresi tarafından kabul görmeyen protokol yürürlüğe konmaz. Ayrıca protokolden haberdar olan İnönü'nün bu tür hareketlere karşı olduğunu bildirmesi, askerî yönetimin devam etmesi gerektiğini düşünen subayları yalnızlığa iter. Ama bu protokolün hiçbir etkisinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Çünkü TBMM'nin açılışından bir gün önce siyasi parti liderleri, komutanların önünde 27 Mayıs'a karşı çıkmayacaklarını, cumhurbaşkanlığı için Cemal Gürsel'den başkasını desteklemeyeceklerini, Yassıada mahkûmlarının aflarını istemeyeceklerini, ordudan ve üniversiteden tasfiye edilen asker ve profesörlerin geri dönmelerini talep etmeyeceklerini kabul eden bir protokol imzalamak zorunda kalırlar.⁴¹

1961 genel seçim sonuçları, 21 Ekim Protokolü dışında, ülkeyi başka bir krizin eşiğine daha getirir. Ordu içinde seçim sonuçlarından memnun olmayan subaylar da vardır. Subayların öncülük ettiği belli gruplar, seçim sonuçlarının iptal edilmesini, siyasi partilerin ve MBK'nin dağıtılmasını ve askerî cunta rejiminin kurulmasını talep eder.⁴²

Böyle gergin bir ortamda, ordu içinde bir grup iki kez yönetime el koymaya çalışır. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 başarısız askerî ayaklanmalarının başında Kurmay Albay Talat Aydemir vardır. 27 Mayıs'ta Kore'de görevli olduğu için darbeye katılamayan ve ardından kurulan MBK'de yer alamayan Talat Aydemir

³⁹Dursun, **a.g.e.**, s. 19., Çavdar, **a.g.e.**, s. 98-99.

⁴⁰Çavdar, **a.g.e.**, s. 116., Özdemir, **a.g.e.**, s. 208.

⁴¹Özdemir, **a.g.e.**, s. 209, Çavdar, **a.g.e.**, s. 117.

⁴²Ahmad, **a.g.e.**, s. 212, Özdemir, **a.g.e.**, s. 211.

yurda döndükten sonra MBK tarafından Harp Okulu Komutanlığı'na atanır. Bu görevinde iken askerî isyan hazırladığı gerekçesiyle ordudan atılır. Aydemir'in ilk eylemi olan 22 Şubat ayaklanmasına katılan birçok subayın yeri değiştirilir, 69 subay ordudan uzaklaştırılır. İnönü'nün isteği ile bu subaylar hakkında hiçbir kovuşturma yürütülmez. 20-21 Mayıs 1963 ayaklanması ise öncekine göre geniş bir çevre ile bağlantı kurularak gerçekleştirilmeye çalışılan ve farklı sonuçlar doğuran bir ayaklanmadır. Bu ayaklanmada hükümete bağlı askerler ile isyancılar arasında çıkan çatışmalarda 8 kişi ölür, aralarında yüksek rütbeli general ve subayların yer aldığı 26 kişi yaralanır. Bu darbe denemelerinin ardından yapılan yargılamaların sonunda Talat Aydemir'le Binbaşı Fethi Gürcan idam edilir. Diğer yargılananlara verilen cezalar, 1966'da çıkarılan af yasası ile kısmen ya da tamamen kaldırılır.⁴³

Ayaklanmaların bastırılması, ordu içinde belli bir gücü olan ve parlamenter hayatı zorlaştıran subayların etkisiz kılınmasıyla sivil rejimi savunanlara esaslı bir üstünlük sağlar. Ayaklanmaların önemli bir etkisi de TSK'de görülür. 1960'ta genç subayların gerçekleştirdiği darbenin ordunun üst kademelerinde yol açtığı kısa süreli endişe ve korku ortamından sonra yeniden oluşturulan hiyerarşi, 27 Mayıs 1960 çizgisini benimseyen kesimlerin ordudan atılmasına sebep olur. 1962 ve 1963 yılındaki ayaklanmalarında yaşanan olaylar, Türk ordusundaki değişimin ve yeni yapılanmanın ilk sonuçlarıdır. 12 Mart 1971'de generallerin gerçekleştirdiği askerî darbe, zamanın hükümetine yönelik olduğu kadar, ordunun kendi bünyesinde yükselen muhalefete karşı da gerçekleştirdiği bir darbedir. Bu darbe, Aydemir ayaklanmalarını bastırdıktan sonra güçlenen yüksek komuta konseyinin askerî hiyerarşiyi ve düzeni koruma, sağlamlaştırma hareketi olarak da algılanmalıdır.⁴⁴

1960'lı yıllar, Türkiye'de sol hareketlerin siyasal hayatta daha önceki dönemlere göre çok daha görünürlük kazandığı ve etkili olduğu bir dönemdir. Bunda, 1961 Anayasası'nın hak ve özgürlüklere olanak tanıyan yapısı ile 1965'ten sonra ordunun siyaset üzerindeki baskısının görece azalmış olmasının etkisi vardır.

1960'lar, Türkiye'de sosyalist hareketlerin iyiden iyiye görünürlük kazandığı bir dönemdir. Türkiye'de 1960'lı yıllar boyunca sosyalist aydınlar devrimin nasıl

---

⁴³Özdemir, **a.g.e.**, s. 213-214.

⁴⁴Özdemir, **a.g.e.**, s. 214.

gerçekleştirileceği konusunda çeşitli modeller öne sürerler. Bu modellerin çoğu dünyada çeşitli bir biçimde başarı elde etmiş modellerin izinden gider. Devrim modellerinden hangisinin Türkiye için daha uygun olduğu üzerinde çeşitli fikirler ortaya konurken orijinal tezler ileri süren aydınlar da vardır. Özellikle İdris Küçükömer'in tezleri bunların arasında dikkate değer olanlardan biridir. Küçükömer, 1960 öncesi ve sonrası sosyalist hareket akımının hemen tamamı tarafından ana hatlarıyla benimsenmiş açıklama kalıbını ters yüz eden bir yaklaşıma sahiptir. Asker/sivil, bürokrat/aydın zümrenin temsil ettiği ilerici zümre ile gerici güçlerin yönlendirmesine açık halk arasındaki çatışma üzerine kurulmuş geleneksel anlatı kalıbının yanlış olduğunu ileri sürer. Çünkü kendini toplum üzerinde konumlandırmış, otoriter devlet geleneğinin ve o devlet geleneği içinde konumlanmış aydın-bürokrat zümrenin zihniyet, konum ve uygulamalarıyla asla ileri sayılamayacağını söyler. Sosyalistlerin bu zümre ile ittifak arayışı içinde olma tavrını terk etmesi gerektiği, onun yerine halkla diyaloga girilmesini, onunla ittifak kurulmasını önerir. İdris Küçükömer'in, TİP'in genel başkanı Mehmet Ali Aybar'ın yakın durduğu bu tezleri, Türkiye sosyalist hareketinin çok büyük bir kısmı şiddetle ret ve tecrit eder. Aynı dönemde ordunun, sadece son yüzyılda üstlendiği modernleşirmeci rolün asırlar öncesine dayanan kökeninden kaynaklanan devrimci bir vasfı olduğunu iddia eden ve sosyalistlerin gerçekleştireceği bir devrimde ordunun müttefik, yol gösterici olması gerektiğini, böylece hedefe ulaşabileceğini hararetle tavsiye eden Hikmet Kıvılcım gibi aydınların tezleri çok daha büyük bir ilgiyle karşılanır.⁴⁵

TİP'in şiddeti tamamen dışlamayan ama işçi sınıfına dayalı barışçıl mücadeleyi esas alan klasik devrim modelinin yanı sıra, bunu devrimden uzak duruş diye niteleyerek devrimi kırdan veya şehirden silahlı bir mücadele işe başlatmak gibi çeşitli devrim modellerinin açıklanması ve tartışılması 1960'lı yılların sonuna doğru gerçekleşir. 1960'lı yılların sonu Küçükömer'in ve asker-bürokrat zümreyi devrim

---

⁴⁵Orhan Koçak, "Kopuş Düşüncesi: 1960'lı Dönem Bir Kop(ama)ma mıdır?" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör:Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 530-531.

aşamasında karşı tarafa yerleştirdiği tezlerinin reddedilip Kıvılcımlı'nın önerilerinin büyük ilgiyle karşılandığı dönemdir.⁴⁶

Sosyalist aydınlar, 1960'lı yıllar boyunca devrimin nasıl gerçekleşeceği konusunda birçok fikir ileri sürerler; ama 1960'lı yıllarda sol hareketlerin dergi ve gazetelerde savundukları görüşlere bakılırsa birbiriyle çatışan iki temel tez vardır: Birinci tezi savunanlar “Türkiye sosyal yapısı bakımından Batılı anlamda demokrasinin işlemesine elverişli değildir; bu yüzden ülke sorunlarının çözümü için Batılı siyasi modellere körü körüne bağlı kalınmamalıdır.” görüşünü savunur. İkinciler ise “Türkiye’de demokrasiyi yerleştirmek için köklü reformlara ihtiyaç yoktur.” düşüncesindedirler. Bunlara göre 1950-1960 tecrübesi, tesadüfi unsurların araya girmesiyle soysuzlaşmıştır. Yeni demokrasiye, o günkü adlandırmayla II. Cumhuriyet’e güvenle bakmak gerekiyordur.⁴⁷

İki ana tez etrafında yoğunlaşan tartışmalarda birinci tezi savunanlar, yeni reformları gerçekleştirebilmek için kalkınma yolu olarak benimsedikleri sosyalizmi yaymak için milliyetçi-devrimci çizgide yayın yapan haftalık *Yön* dergisinin etrafında toplanırlar. 1960'larda parlamento dışı muhalefetin en önemli unsurlarından biri olan *Yön* hareketi 60'lı yılların sonuna doğru silahlı bir müdahaleyi savunacak ve sadece AP gibi sağ bir partiye değil TİP gibi sosyalist bir partiye de açıkça cephe alacaktır. *Yön* hareketi, DP yönetimine karşı oluşan muhalefet bloğunun içinde yer alan en önemli unsurlardan biridir. İçinde aydınların, öğrencilerin, küçük burjuvazinin, memurların ve subayların yer aldığı muhalefet bloğu, DP'ye karşı verilen mücadelede kendilerini başta *Forum* dergisi olmak üzere çeşitli dergi ve gazeteler aracılığıyla ifade ederler. Muhalefetin ideolojik çerçevesini *Forum* dergisi çizerken *Akis*, *Kim ve Ulus* savunulan fikirlerin popülerleşmesini sağlar. 27 Mayıs'tan sonra *Yön* dergisini çıkaracak olan Mümtaz Sosyal, Doğan Avcıoğlu, İlhami Sosyal, İlhan Selçuk gibi isimler bu muhalif yayın organlarının önemli kalemleridir.⁴⁸

---

⁴⁶Koçak, a.g.m., s. 531.

⁴⁷Özdemir, a.g.e., s. 212.

⁴⁸Gökhan Atılgan, “Yön-Devrim Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İstanbul 2008, s. 597-598.

20 Aralık 1961 tarihinde yayımlanmaya başlayan ve kendisini “haftalık fikir ve sanat gazetesi” olarak tanımlayan *Yön*, yayın hayatına başladığı andan itibaren aydınlar için güçlü bir çekim merkezi olur. Sadece aydınları değil, toplumun farklı kesimlerini fikirleriyle etkileyebilen bir dergidir. Derginin bildirisi; bakanlar, senatörler, milletvekilleri, Kurucu Meclis üyeleri, yargı organlarının çeşitli kademlerinde görev yapanlar, subaylar, sanatçı ve edebiyatçılar, bürokratlar, memurlar, öğrenciler, köylüler, ev kadınları gibi toplumun farklı kesimlerinden 1042 kişi tarafından imzalanır. Ayrıca Türkiye’nin çıkış yolunun sosyalizmden geçtiğini söyleyen bir derginin o günkü koşullarda 20 bin civarında satması *Yön* hareketi etrafında oluşturulan fikirlerin etkisinin boyutlarını göstermesi bakımından anlamlıdır.⁴⁹

Türkiye’nin yaşadığı bunalımın kaynağı olarak ekonomik düzeni gören, sosyal adaletle hızlı kalkınmaya öncelik veren ve tam bağımsız bir Türkiye hedefiyle hareket eden *Yön* hareketinin siyaset söylemi sosyalizme eklenmiş Kemalizm’dir. Kemalizm’in ilkelerini Marksizm’den yararlanarak yeniden yorumlayan Yöncüler, toplumun ekonomik ve sosyal yapısını sosyalist bir düzene doğru değiştirmeyi savunur, yarım kalmış Kemalist devrimleri tamamlayabileceklerine inanır. Bu hedefi gerçekleştirebilecek esas zümre ise aydınlardır. Değişim, hâkim sınıfların etkisindeki halk tarafından değil ancak Tanzimat’tan beri ülkeyi kurtarmaya çalışan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluşunda çok önemli bir rol oynayan aydınlar tarafından gerçekleştirilebilir inancını taşırlar. Devrim, ancak “ara tabakalar” diye adlandırılan asker-sivil aydınların başarabileceği bir iştir.⁵⁰

Doğan Avcıoğlu kurtarıcı olarak gördüğü ara tabakalara biçtiği misyonu “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları” başlıklı yazısında şöyle belirtir:

“Nedir bu ara tabakalar? Bu bir mütecanis sınıf hatta mütecanis bir tabaka değildir. Ama hakim sınıfların nisbeten zayıf olduğu toplumlarda, içinden çıktıkları sınıf ve toplumlardan bağımsızlaşmaktadırlar. Ara tabakalar, politik hayatta sonucu tayin

⁴⁹Atılğan, a.g.m., s. 599-600.

⁵⁰Atılğan, a.g.m., s. 615.

eden unsurdur. Bunlar büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimlerini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşmeden ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla, öncü bir rol oynamaya, kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihî bir misyona sahip çıkma eğilimindedir.”⁵¹

Ara tabakaların en etkili unsuru “zinde güçler” olarak tanımlanır ve zinde güçlerle kastedilen ordudur. Avcıoğlu’na göre, çağdaşlaşma yolunda ülkemizin en ilerici hamlelerini Türk ordusu her zaman desteklemiştir. İçinde yaşanan günlerde de ilerici kuvvetlerin temel dayanağı ordudur. Ordunun siyasetin dışında kalması ve günlük politikanın üstünde olması gerekir. Ama bu durum ordunun ne olursa olsun millî kurtuluş cephesinin en güvenilir manevi desteklerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.⁵²

Yöncüler 1969 yılından itibaren kesin bir iktidar hazırlığına başlar, ordu içindeki cuntalarla ilişkiler kurar. *Yön* hareketi başlangıçta askerî bir darbeye iktidara gelmeyi benimsemiş değildir. Fakat Çalışanlar Partisi ve Sosyalist Kültür Derneği gibi siyasi örgütlenmeler istenilen sonucu vermedikten ve 1965 seçimlerinin DP’nin devamı niteliğindeki AP’nin zaferiyle sonuçlanmasından sonradır ki giderek daha baskın bir biçimde cunta yoluyla iktidara gelmeyi benimserler.⁵³ *Yön* dergisi, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldığı 14 ay dışında tam 222 sayı çıkmış ve 30 Haziran 1967’de son sayısı yayımlanmıştır. 1969’da Avcıoğlu ve ekibi daha sonra *Devrim* dergisini çıkarmaya başlar. *Devrim*, Yöncülerin iktidarı doğrudan doğruya ihtilâl ile yoldan ele geçirme amaçlarının belirginleştiği dönemin ürünüdür.⁵⁴ Süleyman Genç, *Yön ve Devrim* dergisi etrafında oluşturulan tezleri şöyle özetler:

“Türkiye, az gelişmiş bir ülkedir, bu nedenle de işçi sınıfı hem sayıca azdır ve hem de bilinçsizdir. İçinde bulunduğumuz bu koşullar işçi

⁵¹Doğan Avcıoğlu, “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, *Yön*, Sayı:185, Ekim 1966, s. 9.

⁵²Çavdar, **a.g.e.**, s. 121-122.

⁵³Atılğan, a.g.m., s. 644.

⁵⁴Atılğan, a.g.m., s. 610.

sınıfının devrimci eylemlerle öncülük etmesini olanaksızlaştırmaktadır. Oysa, Türkiye’de ara tabakaların, asker-sivil aydın zümrenin, kökeni tarihimizde bulunan devrimci bir geleneği vardır. Öncülük bu tabakalardadır ve onlarda olmalıdır. Öte yandan Türkiye’de solun seçim kazanma olanağı yoktur. Çünkü toplumumuz ters biçimde koşullandırılmıştır ve kapitalistlerin, ağaların, tefecilerin... ördüğü bir ağ içinde tutsaktır. Parlamentoda çoğunluğu sağlayarak iktidara geçmek sol için bir düştür. Olanaklı olsa bile bu çok uzun bir süreyi gerektirir ki Türkiye’nin bu süreye dayanma gücü yoktur. Ne var ki devrimci bir yönetim toplumdaki yana olursa toplum onu kendiliğinden destekleyecektir.”⁵⁵

1960’lı yıllarda etkili olmuş sol hareketlerin içinde ikinci tezi, yani parlamenter sistem içinde mücadele etmeyi savunanlar sendikacılar tarafından kurulmuş olan TİP çevresinde kümelenir. TİP, Türkiye’deki sosyalist hareketlerin günümüze kadar ortaya çıkarttığı en önemli legal harekettir. 1961-1971 arası kapsayan on yıllık ömründe sosyalist mücadelenin meşrulaşması ve toplumsallaşması yönünde çok önemli katkılarda bulunmuş, sosyalist mücadelede yepyeni bir mevzi açmayı başarmış bir siyasi harekettir.⁵⁶

TİP 13 Şubat 1963 günü 12 sendikacı tarafından kurulur. Partinin ilk tüzüğüne bakıldığında TİP’in sosyalist bir parti olduğuna ya da kurucularının sendikal bir bilincin ötesinde sınıfsal bir bilince sahip olduklarını gösteren öğelere rastlanmaz. Parti programında Atatürk devrimleri ön plana çıkarılır, demokrasi ve insan hakları savunulur, 1961 Anayasası’nın ortaya koyduğu sosyal devlet ilkesine vurgu yapılır. Parti programının başında Atatürk’ün 1921 tarihli “(...) milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız.” sözleriyle biten, emeği öven, ulusu emperyalizme ve kapitalizme mücadeleye çağırان ünlü konuşması

---

⁵⁵Süleyman Genç, **12 Mart’a Nasıl Gelindi?: Bir Devrin Perde Arkası 1960-71**, İleri Yayınları, Ankara 1971, s. 94.

⁵⁶Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İstanbul 2008, s. 356.

yer alır.⁵⁷ Her ne kadar sosyalizmle bağına açıkça belirtmemiş olsa da TİP'ten, Türk siyasi yaşamında her zaman sosyalizmin önemli bir deneyimi olarak söz edilir.

Partinin siyasi hayattaki gerçek faaliyeti İstanbul Hukuk Fakültesi eski öğretim üyelerinden Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığa seçilmesi ile başlar. Aybar'ın genel başkan seçilmesi parti için bir dönüm noktasıdır ama bu sadece Aybar'la ilgili bir durum değildir. Aybar'ın davetiyle birlikte partiye çok kısa sürede birçok sosyalist aydın girer ve parti kısa sürede büyük bir atılım göstererek dönemin en etkili siyasi öznelerinden biri haline gelir. Aybar da 1969 sonlarına kadar süren genel başkanlığı boyunca sadece TİP'in değil, Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde önemli bir yer edinir.⁵⁸

TİP'in Nisan 1962'de kabul edilen tüzüğünde "sosyalizm" sözcüğü yer almaz fakat maddelerin içeriğinden bu partinin, klasik sosyal demokrat partilerden çok daha solda olduğu ortadadır. Çünkü kendisini, işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı olarak tanımlayan ve amaçları arasında büyük üretim araçlarının devletleştirilmesi, kafa emeği ile kol emeği arasındaki farklılıkların kaldırılması, insanın insan tarafından sömürülmesinin son bulması gibi hedefler bulunan bir partinin sosyalist bir karaktere sahip olduğu açıktır. TİP'in programı, sınıf mücadelesini esas alması, sorunların çözümünün emekçi sınıfların iktidarından geçtiğini öne sürmesiyle Marksist bir çerçeveye sahiptir.⁵⁹

TİP'in ilk katıldığı seçimler 1963 yerel seçimleridir. Parti toplamda 35 bin 507 oy alır. Ama bu seçimler, alınan oylardan çok TİP'e radyodan propaganda yapma imkânı vermesi açısından önemlidir. Radyo konuşmaları partinin geniş kitlelere ulaşması ve meşruiyeti açısından bir fırsat olmuştur. TİP asıl başarısını 1965 genel seçimlerinde elde eder. Yaklaşık yüzde üç oyla millî bakiye sisteminin uygulanması sayesinde meclise 15 milletvekili sokmayı başaran parti için bu seçim

⁵⁷Şener, a.g.m., s. 357., Özdemir, a.g.e., s. 221.

⁵⁸Şener, a.g.m., s. 358.

⁵⁹Şener, a.g.m., s. 358-359.

dönüm noktasıdır. Bu sonuç, partinin meşruiyet kazandığını gösterir. Propaganda yapmak ve kitlelere sesini duyurmak bundan sonra çok daha kolay hale gelecektir.⁶⁰

1969 seçimlerinde istediğini alamayan ve millî bakiye sisteminin kaldırılmasından dolayı meclise sadece 2 milletvekili sokabilen TİP, 20 Temmuz 1971’de siyasi partiler yasasına aykırı davrandığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılır.⁶¹ TİP, demokrasi ve siyasal yaşamımızın en önemli dönüm noktalarından biridir. TİP’le beraber siyasal yaşamımıza sol rüzgârları gelir. Bununla birlikte Türk siyaset yapısı, bu hareketi hazmedemez ve yılların oluşturduğu anti-sosyalist akım, TİP hareketini zamanla etkisizleştirir.⁶²

1969 seçimlerinde alınan kötü sonuç ve TİP’in kapatılması sol akımların mevcut sistem içinde iktidara gelmek umutlarını iyiden iyiye yok eder, askerî darbeye iktidara el koymak fikri daha çok savunulur. TİP’in kapatılmasından sonra, 1970’ten itibaren, silahlı mücadeleyle devrimin getirebileceğini savunan Türkiye Komünist Partisi-Marksist/Leninist (TKP-ML), Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO), Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) gibi köktenci hareketler sol içinde yükselişe geçer.⁶³

TİP’in giderek etkisizleşmesinde diğer sol hareketler ve parti içi muhalefetin büyük etkisi vardır. TİP, bir taraftan parti içi muhalefetle uğraşırken diğer taraftan askerî darbeye düzeni değiştirme çabası içinde olan Yöncülerin de ağır bir saldırısı altındadır. Doğan Avcıoğlu *Yön*’de TİP’i eleştiren yazılar kaleme alır. Avcıoğlu, Türkiye’nin az gelişmiş bir ülke olduğunu ve sosyalist bir düzeni getirebilecek bir proletaryaya sahip olmadığı için böyle toplumlarda ancak ara tabakaların öncülüğünde bu azgelişmişlik çemberinin kırılacağını ileri sürerek açıkça “cunta”yı savunur. Bütün siyasi hayatı boyunca Kominterne sıkı sıkıya bağlı olan Türkiye Komünist Partisi’ne bağlı çevreler TİP’e verdiği desteği çekmeye başlar. TİP’e muhalif eski sol, Doğan Avcıoğlu ile Millî Demokratik Devrim⁶⁴ (MDD) sloganı

---

⁶⁰Şener, a.g.m., s. 360.

⁶¹Özdemir, a.g.e., s. 223.

⁶²Çavdar, a.g.e., s. 136.

⁶³Zürcher, a.g.e., s. 372-373.

⁶⁴MDD, Mihri Beli’nin ana hatlarını çizdiği, TKP’nin geleneksel aşamacı devrim modeline yenilikler getiren, Yöncüler gibi öncülüğü askerî-sivil aydınlara veren bir tezdır. Mihri Belli’nin *Yön* dergisinde ileri sürdüğü fikirler kendisinden önce Avcıoğlu tarafından sistematize edilmiştir ve birçok yazar

çevresinde TİP'in yaslandığı sosyalist temelleri de sorgulamak amacıyla bir kampanya başlatır. Bu kampanyalar etkili olur ve TİP aydınlar arasında olduğu kadar sol gençlik içinde de etkisini yitirir.⁶⁵

1961 Anayasası'ndan sonra, aydınlar dışındaki iki dinamik güç, 12 Mart Muhtırası'na giden olaylarda son derece etkin bir rol üstlenirler. Eylemleri ve direnişleriyle ülkenin siyasi istikrarını ve kamu düzenini bozan bu güçlerden birisi gençlik, diğeri de işçilerdir. 27 Mayıs Darbesi'nin yapılmasında etkili olmuş öğrenci hareketleri, 12 Mart Muhtırası'na giden yolda da etkili olur. Sendikal faaliyetlere izin veren 1961 Anayasası ile işçiler de 1960'lı yılların ortalarından itibaren yeni bir baskı grubu olarak ortaya çıkar.⁶⁶

Türkiye 1950'li yılların sonunda büyük çapta öğrenci hareketlerine sahne olur. Öğrenci hareketlerinin siyasal hayatı ne kadar etkileyebileceğinin ilk örneği 27 Mayıs Darbesi'dir. 27 Mayıs Darbesi'nden bir ay önce 28 Nisan'da başlayan öğrenci hareketleri DP'nin iktidarını sarsan unsurlardan biridir. 1960'lı yılların ortalarından itibaren yoğunluk kazanan öğrenci teşekkülleri, DP'yi sona götüren olaylardaki öğrenci hareketlerinin gücünün farkındadır ve bu gücü daha da öteye taşımaya kararlıdır. Bu noktada 1968'te bütün dünyada zirveye ulaşan gençlik hareketlerinin de Türkiye'deki öğrenci hareketleri üzerinde etkili olduğu belirtilmelidir.

Dünyada ve Türkiye'de, "1968 Hareketi" denince simgesel anlam kazanan bir yıldan ziyade, 1968 yılında zirvesini yaşamış, 1966-1971 yılları arasında dünya genelinde toplumsal bir kalkışma ve siyasal hareketlilik yaratan bir dönemi anlamak gerekir. Bu, o kadar geniş bir alana yayılmış bir harekettir ki bütün dünyada eşzamanlı bir devrimci hissiyatın varlığı konusunda herkesi ikna eder. Söz konusu dönem Batılı gelişmiş toplumlarda hâkim olan kapitalist sistemin tıkanmaya başladığı bir dönemdir. II. Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan hızlı refah artışından

---

MDD'nin asıl öncüsü ve kuramcısı olarak Avcıoğlu'nu görür. Gökhan Atılğan "Mihri Belli", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 552-553.

⁶⁵Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 33-34.

⁶⁶Doğan Akyaz, **Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi**, 3. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 260.

sonra 60'lı yılların ikinci yarısı bir durgunluk dönemi olarak ortaya çıkar. Bu durgunluk ekonomik olmaktan ziyade sosyal ve kültürel bir durgunluktur.⁶⁷

68 hareketinin zaten her ülkede farklı yaşandığını belirten Bağış Erten Türkiye'de yaşanan 68 hareketinin de içerdiği farklılıklarla biricik olduğunu belirtir:

“Türkiye’de ’68 genel olarak öğrenci gençlik muhalefetinin sosyalistleşmesi sürecidir ve kitlesel bir güç olma yolunda en önemli dönemektir. Bu süreci şu şekilde anlatmak anlamlı olacaktır: Çocukluktan gençliğe geçişlerini ‘60’larda yaşayan, dönemin koşullarının yarattığı ortam sayesinde fazla ezilmeden, hatta *Türkiye’nin görüp görebileceği görelî* olarak en özgür ortamda serpiyen ve özgüveni tam olan insanların hareketidir 68 hareketi. Üstelik, dönemin gençliği İkinci Dünya Savaşı’nın yıkımının ardından ekonomik açıdan biraz nefes alan bir Türkiye’nin koşulları içine doğmuş, iyi beslenmiş ve daha iyi olanaklarla büyütülmüşlerdi. Kendilerinden bir önceki kuşağı temsil eden jenerasyon 28 Nisan olayları içinde yer almış ve öğrenci hareketlerinin nelere kâdir olabileceğini (...) ilk gözlemleyen grup olmuştu. Ama bu gençlik hareketi bunun ötesine geçmeye kararlıydı. Avrupa’daki fikirdaşlarıyla aynı doğrultuda bir eylemlilik anlayışına yelken açmışlardı. Üstelik büyük ‘68’in bir parçası olmanın bilinciyle hareket ediyorlardı. Bu düşünsel anlayış, pek çok yeni fikrin de doğumuna neden oldu. Toplumunu dönüştürmeye niyetlenenler, bir yandan kendi bakış açılarını da dönüştürmeye başladılar ve potansiyellerinin farkına vardılar. Zaten Türk siyasî hayatına da en çok bu deneyim açısından katkıda bulundular.”⁶⁸

Türkiye’deki öğrenci hareketlerinin gösteri ve yürüyüş gibi demokratik haklarla sınırlı olmadığını, öğrenci hareketleri içinden silahlı mücadele verilmesi gerektiğine inanan ve bunu gerçekleştirmek amacıyla birçok illegal örgütün

⁶⁷A. Bağış Erten, “Türkiye’de 68”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008 , s. 834.

⁶⁸Erten, a.g.m., s. 840.

kurulduğunun da belirtilmesi gerekir. Aydınlar arasında konuşulan devrimin nasıl gerçekleştirileceği meselesi, öğrenci hareketleri içinde de yeterince tartışılmıştır. Bazı hareketler ilerici bir darbeyi ordudan beklemek yerine ordudan bağımsız hareket etmek gerektiğini ve orduyu ilerici bir devrime zorlayacak silahlı bir mücadeleyi savunur.

1961 Anayasası'nın kabulünden sonra öğrenci hareketleri, 1950'lerden farklı bir doğrultuda ilerler. 1950'li yıllarda siyaset, daha çok iktidar ve muhalefet partilerinin çevresinde yapılırken 1960'larda sağ-sol kutuplaşması biçiminde yaşanır. Sol kendisini “düzen karşıtı”, sağ ise “düzen yanlısı” olarak görür. 1963 yılından itibaren TİP, fikir kulüpleri aracılığıyla gençleri kanalize ederek eylemleri örgütler; üniversite ve yüksekokullara yerleşmeye başlar. Sağ kesimler ise gençlerin potansiyel güçlerinden yararlanmak için Komünizmle Mücadele Derneği'ni kurar.⁶⁹ 1970'li yıllarda sağ-sol çatışması, 1960'lara nazaran çok daha şiddetli bir hal alır ve her iki tarafın silahlanması bu şiddeti daha da artıran bir unsur olur.

1968'de İstanbul Üniversitesi'nde reform ve demokratikleşme amacıyla kendiliğinden başlayan ilk işgal eyleminde yer alan sol grupların amaçları birbirinden farklıdır. Bunlardan birincisi TİP doğrultusundaki Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), diğeri de MDD stratejisi çevresinde toplanan gruplardır. TİP ve ona bağlı FKF, iktidarın parlamenter sistem içinde gerçekleşmesinden yanadır ve işgal gibi yasalara aykırı eylemlere katılmak istemezler. Bir işçi partisi olmaya çalışan ve ortodoks eğilimleri temsil eden parti liderleri öğrenci hareketlerinden uzak durmayı tercih eder. MDD stratejisini savunanlar ise 27 Mayıs öncesi öğrenci hareketlerini örnek alarak üniversitede başlayan eylemlerin 27 Mayıs'ta olduğu gibi bir ordu müdahalesi ile sonuçlanacağına inanır.⁷⁰

FKF, Ekim 1969'da yapılan 4. Kurultay'ından sonra Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ) adını alır. 1968-1971 yılları Türkiye'de gençlik hareketlerinin zirve yaptığı bir dönemdir ve DEV-GENÇ, kuruluşundan sonra öğrenci ayaklanmalarının yaygınlaşmasında belirleyici bir rol üstlenir. Başlangıçta CHP tarafından desteklenen öğrenci eylemleri, 1968'den sonra hızla Türkiye'nin dış

---

⁶⁹Akyaz, **a.g.e.**, s. 261.

⁷⁰Akyaz, **a.g.e.**, s. 261-262.

politikası ve kalkınma sorunu gibi politik alanlara kayar. Seçim sisteminin değiştirilmesiyle sosyalistlerin mecliste neredeyse yok denecek kadar az temsil edilmesi, Marksist örgütlerin silahlı mücadelesini çekici hale getirir. Silahlı mücadelenin, devrime giden yolda reformları gerçekleştirme açısından aceleci olan gençlere cazip geldiği ortadadır ve MDD'ci çizginin o dönemdeki gençlik hareketlerinde başat bir role sahip olduğu açıktır. Latin Amerika, Çin ve Vietnam deneyimlerinden etkilenen tüm bu örgütler, parlamenter sistem yüzünden ülkenin emperyalizmin kölesi haline getirildiğini iddia ederler. Böylece 1970'lerin başında sol eğilime sahip anti-Amerikan gençlik örgütleri, düzen değişikliği veya kır gerillacılığı ile aktif silahlı mücadeleyi tek seçenek olarak sunan Marksist-Leninist ve Maoocu grupların denetimine girer. Bunların başında, liderliğini Deniz Gezmiş'in yaptığı THKO ve Mahir Çayan'ın THKP-C'si vardır. Gençlerin sol hareketler içinde başı çektiği bu dönemde köylerde eylemler yapılır, topraklar işgal edilir.⁷¹

1970'lere doğru silahlanmaya başlayan sol eğilimli gençlik hareketlerinin karşısında sadece devlet güçleri yer almaz. Aynı zamanda sağ gruplar da tepkisini ortaya koymaya başlar. Alparslan Türkeş'in partisi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), sağ gruplar içinde öne çıkan en önemli gruptur. MHP, gençleri kamplarda eğitir; komando adı verilen ülkücü gençleri yetiştirir. Ayrıca Komünizmle Mücadele Derneği gibi dernekler de sol gruplara karşı mücadele eder.⁷²

15-16 Haziran işçi eylemlerinin sonuçları, sol eğilimli gençlik hareketleri üzerinde olumsuz bir etki yapar. 15-16 Haziran işçi eylemlerinde, ordunun işçi kitlelerine ateş açması ve ordunun mevcut durumun muhafazasından yana tavır alması öğrenci hareketlerini de kesin bir karar almaya mecbur bırakır: Ya ilerici rolüne güvenilen ordunun yapacağı darbeye, ordunun hemen yanında bir yan unsur olarak bulunmak ya da yeni bir müdahale tarzı ve stratejisi geliştirmek gerekecektir. Bu durum gençlik hareketinin içinde silahlı eylem perspektifini daha da güçlendirir.⁷³

Sol eğimli öğrenci hareketlerinin 27 Mayıs'ta ve 12 Mart'ta etkili oldukları apaçık ortadadır. Fakat iki müdahalenin sonuçları düşünüldüğünde aralarında çok

---

⁷¹Akyaz, **a.g.e.**, s. 262., Çavdar, **a.g.e.**, 183-188.

⁷²Çavdar, **a.g.e.**, s. 188.

⁷³Kerem Ünüvar, "Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 832.

önemli bir fark olduğu görülür. 27 Mayıs'ta "ordu-geçlik el ele" seçilmiş iktidarı devirir ve sol hareketler darbeden etkilenmez. Hatta 1961 Anayasası'nın göreceli özgürlüğü sayesinde sol giderek kuvvetlenir; parlamentoda yer alır, sendikalar ve dernekler kurar. Fakat 12 Mart Muhtırası ise -her ne kadar sol gruplar tarafından ilk başta desteklenmişse de- solun sembol isimlerini idam eder, sol üzerindeki baskıyı giderek artırır.

Parlamento dışı muhalefetin diğer bir unsuru işçilerdir. Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından sendikalar ortaya çıkmaya başlar. 1952'de sendika konfederasyonu Türk-İş kurulur. Anayasa ve iş kanunları sendikalara grev hakkı tanıır ve 1961'den sonra sendikalı işçi sayısı gittikçe artar. 1960'ların ortasında sendikalı işçi sayısı 360 binden fazla üyeye sahiptir. Bu sayısal artışın yanında gözlenen önemli bir gelişme de sendikaların ideolojik ayrılıklar yüzünden bölünmesidir. 1966 Ekim'inde Cam Fabrikası'ndaki grevden sonra altı sendika Türk-İş'ten ihraç edilince, onlar da rakip bir federasyon olan DİSK'İ kurar.⁷⁴

Türkiye tarihindeki en büyük işçi eylemi 15-16 Haziran 1970'te DİSK öncülüğünde gerçekleşir. 1967'de DİSK'in kuruluşu ve sağ düşünce çizgisinde olan birçok kişi ve kurumu rahatsız eder. Rahatsız olanların başında Türk-İş gelir. Özellikle AP ve CHP'de yer alan Türk-İş kökenli milletvekillerinin de öncülük etmesiyle DİSK'i hedef alan yasal tedbirlere başvurulması kararı alınır. Bu amaçla 274 sayılı Sendikalar Yasası'nda değişiklik önergesi verilerek DİSK'in fiili yaşamı engellenmek istenir.⁷⁵

DİSK'in ve birçok aydının uyarılarına rağmen Meclis gündemine alınan tasarı Türk-İş'in tekliflerini daha da keskinleştiren bir görünümündedir. Yasa tasarısının hızla geçeceği belli olunca DİSK mücadeleye başlar ve Genel Sekreter Kemal Sülker'in yaptığı basın toplantısı ile bu değişikliğe direnecekleri mesajını verir; ayrıca aynı toplantıda uyarı ve eylem komiteleri oluşturulur. DİSK, Ankara'da çeşitli siyasî görüşmelerden de sonuç alamayınca harekete geçer.⁷⁶

---

⁷⁴Akyaz, **a.g.e.**, s. 263.

⁷⁵Çavdar, **a.g.e.**, s. 165-166.

⁷⁶Çavdar, **a.g.e.**, s. 167-172.

Gösteri ve yürüyüşler 15 Haziran'da İstanbul, Ankara, Kocaeli ve İstanbul'da başlar. İşçiler önce iş yerlerinde toplanır, sonra da ellerinde pankartlarla yürüyüşe geçerler. İstanbul'da yaklaşık 150 bin işçi yürüyüşe katılır. Gösterilerde sadece DİSK'e bağlı sendikalar ve işçiler yer almamış, aynı zamanda Türk-İş'e bağlı sendika ve işçiler de gösterilere katılmıştır. Kocaeli'nde de fabrikalarda direnişler başlar; Ankara'da ve İzmir'de de iş yeri işgali ve oturma grevi biçiminde eylemler gerçekleştirilir. 16 Haziran'da da yürüyüşler ve gösteriler devam eder. İstanbul'da uzunluğu kilometreleri bulan işçi kolları farklı noktalardan Taksim'e çıkmaya çalışır. İşçilerin karşısına ordu birlikleri çıkarılmasına rağmen yürüyüş engellenemez ve işçiler barikatları aşarlar. Bazı yürüyüş kollarında çıkan çatışmalarda 3 işçi ölür ve hükümet de İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Zonguldak'ta sıkıyönetim ilan eder. Ayrıca birçok işçi ve Kemal Türkler gibi sendika yöneticileri tutuklanır. Sıkıyönetimin ilan edilmesi sol çevrelerde büyük bir kızgınlığa sebep olurken sağ çevreler ise sıkıyönetime destek verir.⁷⁷

1970'de işçilerin başta İstanbul olmak üzere birçok şehirde gerçekleştirdikleri eylemler, işçi sınıfının aslında görüldüğü kadar güçsüz ve bilinçsiz olmadığını gösterir.

1.4. 12 Mart Muhtırası ve Etkileri

1969 seçimlerinde AP'nin yeniden iktidar olmasından sonra yurt çapında giderek artan anarşi, öğrenci hareketleri ve işçi hareketleri ülkeyi siyasi açıdan yönetilemez bir konuma getirir. Gençlik olayları, üniversite işgalleri ve boykotlarla başlar; başlangıçta Fransa'daki öğrenci hareketlerinin bir taklidi olarak düşünülen eylemler fazla önemsenmez. Fakat boykot ve işgaller, 1971 Mart ayına kadar sürekli tırmanış gösterir. O dönemde devrimci gençler, Mao'nun kültür devrimini, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü ve Che Guevara'nın kişiliğinde somutlaşan Güney Amerika'daki bağımsızlık hareketlerini örnek alır. Dünyadaki bu devrimci hareketleri kendilerine örnek alan gençlik hareketleri birçok eyleme imza atar. Bu dönemde en dikkate değer

---

⁷⁷Çavdar, a.g.e., s. 172-175.

olaylardan biri, gençlerin ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı 6. Filo'ya yönelik eylemi ve bazı Amerikalı denizcileri dövüp denize atmalarıdır. İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki öğrenci olaylarında bir öğrencinin yaşamını kaybetmesi, ABD Büyükelçisi Kommer'in aracının Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) yakılması yurttaki anarşi ortamını körükler. 16 Şubat 1969'da "Kanlı Pazar" olarak adlandırılan olay gerçekleşir. Taksim'de yine 6. Filo'nun ziyaretine karşı gösteri yapan gençler ve işçilerden ikisi ölür ve birçoğu yaralanır. Solun önderliğini ele geçirmiş olan gençlik hareketleri, kentlerde olduğu kadar köylerde de etkin olmaya başlar. 1971 yılında gençlik liderlerinin de içinde yer aldığı banka soygunları yapılır. 4 Mart'ta Ankara Gölbaşı'nda görevli dört ABD askeri kaçar ve THKO bir manifesto yayımlayarak Silahlı Kurtuluş Savaşı'nı başlattığını ilan eder.⁷⁸

1960'lı yıllar boyunca Türk demokrasi hayatı sürekli bir tehdit halindedir. Demokratik hayata yönelik tehditler bir taraftan ordu içindeki cuntalardan gelirken ordu dışında da cunta faaliyeti içinde olan farklı gruplar bulunmaktadır. Parlamenter sisteme yönelik ilk ciddi tehdit, Talat Aydemir'in 1961 genel seçimlerinden hemen sonra kısa bir arayla gerçekleştirmeye çalıştığı darbelerdir. 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963'te gerçekleştirilmeye çalışılan darbeler başarılı olmaz ve darbe faaliyetlerinin başındaki Aydemir idam edilir. Fakat bu idam kararının ordu içindeki ve dışındaki cunta faaliyetleri için caydırıcı olduğu söylenemez. Özellikle 1967'den sonra cunta faaliyetleri Silahlı Kuvvetler içinde ve dışında giderek artar, artık birçok kesim tarafından bir askerî müdahale beklenir hâle gelir.

12 Mart Muhtırası'nın, 27 Mayıs Darbesi ile karşılaştırıldığında birçok yönden karanlıkta kalan ve tartışmalı yanları olduğu görülür. Bunda 12 Mart Muhtırası'nda çeşitli cuntaların iç içe ve bazen birbirinden ayrı gruplar halinde çalışmaları önemli bir etkidir. Olaylar içinde yer almış kişilerin –Muhsin Batur ve Celil Gürkan gibi- suçlama ya da savunma amaçlı yazdıkları, bu tartışmaları daha karışık bir hale getirmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde 12 Mart Muhtırası'nın verilmesinde şu üç unsurun rol oynadığı görülür: Hükümetin iktidar olma vasfını yitirdiğine ve kamu düzenindeki bozulmanın ve siyasî şiddetin üstesinden gelemeyeceğine inanan üst düzey komutanların, toplumsal ve ekonomik reformların

---

⁷⁸Çavdar, a.g.e., s. 186-188.

gerçekten yapılması halinde ülkedeki sorunların temel nedenlerinin ortadan kalkacağını düşünen birçok subayın ve ordu içinde parlamenter demokratik sistemle kalkınmanın gerçekleşmeyeceğine inanan bazı radikal grupların varlığı.⁷⁹

1971 yılına girildiğinde kaçınılmaz olarak görülen askerî müdahaleyi gerçekleştirecek iki farklı kesim vardır. Biri Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi Yön-Devrim dergisi çevresindeki kişilerin başı çektiği, devrimci gençlik gruplarının da desteklediği bir gruptur. Bu grubun TSK içinde de uzantıları mevcuttur. Faruk Gürler ve Muhsin Batur gibi daha sonra 12 Mart Muhtırası'nı gerçekleştirecek üst düzey komutanların da bu gruplara destek olduğu söylenmektedir. Silahlı Kuvvetler içinde bu gruba destek veren askerlerin Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* adlı eserinden etkilendikleri iddia edilir.⁸⁰ Bu grup, askerî bir darbeyle parlamenter rejime son vererek tek partili bir sistem kurmak ister. 1971'e girildiğinde bir askerî müdahale beklentisi içine giren diğer grup ise yükselen işçi ve öğrenci hareketlerinin düzen için bir tehdit olduğuna ve bu hareketlerin ancak bir darbe ile önünün kesilebileceğine inananların oluşturduğu gruptur. İşçi ve gençlik hareketinin yükselmesinin yarattığı ortamı kendileri için tehdit olarak gören bu grup, devrimci hareketleri tamamen yok edecek sert bir iktidarı arzu eder. Birinci grup, 9 Mart 1971'de darbeyi gerçekleştirmeye çok yaklaşır fakat son anda harekete geçmekten vazgeçer. Buna karşılık sadece üç gün sonra ikinci grup devreye girer ve ordu hiyerarşik yapısı içinde 12 Mart günü parlamento ve hükümete bir muhtıra vererek askerî müdahaleyi gerçekleştirir.⁸¹

Radyodan okunan üç maddelik muhtıra yeni bir on yılın kapısını aralar. Muhtıra ile demokratik süreç bir kez daha askıya alınır ve TSK yönetiminde yeni bir dönem başlar. Komutanlarca imzalanan ve Cumhurbaşkanı ve Meclis başkanlıklarına sunulan muhtıra, hükümetin çekilmesini ve partilerüstü bir hükümetin kurulmasını talep eder. Muhtıranın verilmiş amacı birçok farklı kesim tarafından tartışılır.

---

⁷⁹Akyaz, **a.g.e.**, s. 301-302.

⁸⁰*Yön-Devrim* çizgisi içinde oluşan bu grup, Madanoğlu Cuntası olarak adlandırılmıştır. Bu cuntanın 1967-1971 yılları arasındaki faaliyetleri Sıkıyönetim Mahkemesi'nce açılan davada incelenmiş ama sanıklar beraat etmiştir. Mahkeme kayıtlarına göre Sivil Grup, Asker Orijinli Şahıslardan Müteşekkil Grup ve Askerî Grup olmak üzere üç farklı gruptan oluşan bu cunta, parlamenter düzeni yıkmak amacıyla bir araya gelmişlerdir. Madanoğlu Cuntası hakkında geniş bilgi için bkz. Akyaz, **a.g.e.**, s. 272-294.

⁸¹Çavdar, **a.g.e.**, s. 193-194.

Muhtıranın demokratik süreci ve kurumları restore etmeyi amaçladığı ortadadır.⁸² Muhtıradan sonra kurulan hükümette görev almış Sadi Kocaş, muhtıranın verilmiş amacını şu şekilde ortaya koyar:

“a) İç kargaşa, anarşi ve çok yönlü zorbalıktan, geri kalmışlık, sömürü düzeni, din ve vicdan istismarından; fırsat ve nimetleri paylaşmaktaki, milli gelir dağılımındaki adaletsizlikten kurtarmak, b) Dış bağımlılığa, ekonomik ve siyasal sömürüye, haysiyet kırıcı dış müdahalelere son verip, haysiyetli ve milli çıkarlara daha uygun bir dış politika izleme olanağı bulabilmek, c) Yani, kısaca ve bizzat muhtıranın ifadesiyle: (Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele almak ve inkılap kanunlarını uygulamak) için verdirilmişti.”⁸³

Bütün bu gerekçeler düşünüldüğünde muhtıranın amacının ne kadar genel ve tüm sistemi kökten değiştirmeyi hedeflediği söylenebilir. Muhtırayı veren komutanlar, demokratik yöntemlerle iş başına gelmiş hükümetlerin izlediği iç ve dış politikaları tümüyle değiştirmeyi amaçlar.

Muhtıra'nın ikinci maddesinde geçen “Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele almak ve inkılap kanunlarını uygulamak” ifadesi, solda yer alan aydınların görüşlerine tercüman olmaktadır. Ayrıca uzun bir süredir sol aydınlar ve bazı subaylar arasında “zinde güçler”in desteğiyle gerçekleşecek bir darbe beklentisi çok güçlüdür. Radikal sol hareketler bu türden bir askerî darbeyi bekledikleri için 12 Mart Muhtırası'nı büyük bir memnuniyetle karşılar. Sol aydınlar, bu muhtırayı da 27 Mayıs Darbesi gibi sağ iktidara karşı yapılmış bir darbe olarak görür ve darbeye desteklerini bildirir. Muhtıra radyodan okunur okunmaz sol hareketlerin çoğu, birbirini kutlayıp orduya önerilecek reform programları hazırlamaya girişir. Fakat kısa bir sürede sol aydınların beklediği türden bir darbenin gerçekleşmediği, darbenin devrimci subaylar tarafından değil yüksek komuta düzeyi tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkar. Dönemin sol hareketlerinin çok partili

---

⁸²Dursun, a.g.e., s. 60.

⁸³Sadi Kocaş, **12 Mart Anıları**, Tomurcuk Matbaası, İstanbul 1978, s. 680.

siyasi rejimi küçümsedikleri, Batı tipi demokrasiden rahatsız oldukları, bu demokrasiyi “cici demokrasi”, “Filipin demokrasisi” şeklinde alaya aldığı düşünülürse bu çevrelerin muhtıraya verdiği destek daha iyi anlaşılır. Muhtıranın hemen ertesinde Cumhuriyet gazetesinin “Devrimci Ordunun Sesi” manşeti ile çıkması, solcu aydın ve köşe yazarlarının muhtıraya destek yazıları yayımlamaları bu durumun somut göstergelerindedir. Ayrıca Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Birliği, Türkiye Millî Gençlik Teşkilatı, Üniversite Asistanları Sendikası, Mimarlar Odası, Türk Hukuk Kurumu, ODTÜ Mezunları Cemiyeti, DEV-GENÇ, Maden Mühendisleri Odası gibi birçok kuruluş, muhtıraya destek mesajları yayımlar. Bu destek mesajları, TSK’yi rahatsız ettiği için Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu bir mesaj yayımlayarak 12 Mart Muhtırası’nın hiçbir siyasi parti, sosyal sınıf ve ideolojiyi onaylamak veya kışkırtmak için hazırlanmadığını duyurma gereğini hisseder.⁸⁴

Türk siyasetinde 12 Mart Rejimi diye adlandırılan dönem, 12 Mart günü Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının gerçekleştirdikleri darbe ile başlayan ve Nisan 1973’te darbecilerin Orgeneral Faruk Gürler’in cumhurbaşkanlığı seçiminde saf dışı bırakılmasıyla sonlanan dönemdir. Türkiye, 12 Mart Muhtırası ve muhtıradan hemen sonra ordu içindeki tasfiyelerle sol eğilimli bir askerî yönetimin eşliğinden döndürülmüştür.⁸⁵

12 Mart Muhtırası sol bir söylemle yapılmıştır fakat 27 Mayıs’tan farklı olarak emir-komuta zinciri içinde yapılan darbenin ordu içindeki tasfiyeler, sola yönelik baskılar bunun gerçekte böyle olmadığını ortaya koyar. Muhtıra ile öngörülen partilerüstü hükümeti CHP’den istifa eden Nihat Erim kurar. Teknokrat ve bürokratlardan oluşan bu hükümet reformları gerçekleştirmek amacını taşır. Ama bu amaç tam tersi bir yönde gerçekleşerek anayasadaki özgürlükler kırılır. Nisan ayında ülke çapında radikal gençlik hareketleri şiddet eylemlerine girişince sıkıyönetim ilan edilir. Yapılan anayasa değişiklikleriyle temel haklara ve özgürlüklere sınırlamalar konur; TRT’nin özerkliği kaldırılır, kanun hükmünde

---

⁸⁴Dursun, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁸⁵Özdemir, **a.g.e.**, s. 226-228.

kararnameler çıkarılır, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur ve Türkiye İşçi Partisi ve Millî Nizam Partisi kapatılır.⁸⁶

12 Mart Muhtırası ile hedeflenen reformların hayata geçirilmesi mümkün olmaz. 1970'li yıllar, 1960'lı yılları aratacak derecede karanlık bir dönem olur. Bir taraftan siyasi krizler daha da yoğunlaşarak devam eder. 1960'ların son yıllarından tevarüs edilen şiddet eylemlerinin önüne geçilemez. İlk siyasi kriz cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanır. Ayrıca 1970'ler boyunca yapılan genel seçimlerden sonra her seferinde hükümet krizi yaşanır, siyasi partilerin de anlaşmazlığı yüzünden hükümet kurmak içinden çıkılmaz bir meseleye dönüşür. 1974'te 213 gün süren bir hükümet bunalımı yaşanır, bu süre içinde ancak 17 güvenoyu alabilmiş partilerüstü bir kabine kurulabilir. 1970'ler Türkiye'si büyük ekonomik sorunların yaşandığı bir dönem olur. 1973 Ekim'inde patlak veren petrol bunalımı büyük mal eksiklikleri ve ekonomik sıkıntıları beraberinde getirir ve temel tüketim ihtiyaçları bile temin edilemez. 1970'li yılların sonuna doğru etkisi bugüne uzanan Kanlı 1 Mayıs olayı yaşanır. 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanı'nda DİSK'in düzenlediği mitingde meydana doğru faili meçhul bir yayılım ateşi sonucunda 34 kişi ölür. Açılan ateş sonucu ölenler olduğu gibi birçok kişi de çıkan kargaşada ezilerek can verir. 1978'de Kahramanmaraş'ta 109 kişinin ölmesi, yüzlerce ev ve iş yerinin tahrip edilmesini güvenlik güçleri önleyemez. 1978 ve 1980 yılları arasında yaklaşık 6 bin kişi bu şiddet olayları yüzünden yaşamını yitir. 1980 yılında bir kez daha cumhurbaşkanlığı seçimi krize dönüşür, CHP ve AP bir türlü uygun bir cumhurbaşkanı adayı üzerinde anlaşamaz. Ülkede huzur bir türlü sağlanamaması, anarşi ve şiddetin her geçen gün artması üzerine 12 Eylül 1980'de TSK üçüncü kez yönetime el koyduğunu bildirir.⁸⁷

Türk demokrasi hayatı 1960, 1971 ve 1980 askerî müdahaleleriyle sekteye uğrar. TSK, her seferinde ülkedeki anarşi ve şiddet ortamını bahane ederek ve siyaset üstü konumunu vurgulayarak siyasete doğrudan müdahale eder. Her müdahaleyi birtakım siyasi, ekonomik reformları hayata geçirmek amacıyla yapar fakat istediklerini gerçekleştiremedikleri gibi demokratik hayatın gelişmesini de engeller. Askerî müdahaleler, ülke sorunlarını çözmediği gibi her seferinde ülkeyi yeni siyasi

⁸⁶Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, 12 bs., İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 268-269.

⁸⁷Akşin, **a.g.e.**, s. 268-273.

krizlerle baş başa bırakır. Darbe yönetimlerinin getirdiği yeni kurumlar, siyasetin üzerinde ikinci bir vesayet odağının oluşmasına neden olur. Askerî müdahaleler sonucunda siyasi parti yöneticileri dâhil farklı kesimlerden insanlar işkenceler görür, yargılamalar sonucunda çok ağır cezalar alır.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMCU GERÇEKÇİLİK

2.1. Gerçekçilik

Gerçekçilik, klasisizmden sonra gelen romantizmin uzun hâkimiyetinden sonra, 19. yüzyılın ortalarında bu akıma karşı tepki olarak doğan ve özellikle de Fransa’da Stendhal, Balzac, Zola ve Flaubert gibi romancıların elinde gelişen edebî bir akımdır. İnsanı ve toplumu içten bir bağlılıkla yansıtmaya çalışan yazarlar tarafından ilkeleri belirlenen bu akım, sırtını yansıtma ilkesine yaslar.⁸⁸ İsmail Çetişli, günümüze kadar etkisini sürdüren gerçekçiliğin kesin bir tanımını yapmanın zor olduğunu belirtir:

“Aslında “gerçek”, dolayısıyla “gerçeklik”, istisnasız bütün sanat akımlarının ana problemidir. Akımların bu problemlerde birbirinden ayrıldığı husus, öncelikle “gerçek”in ne olup olmadığı meselesidir. Zira tarih boyunca tek bir “gerçek” tarifi üzerinde anlaşmaya varılabildiğini söylemek mümkün değildir. İkinci husus ise “gerçek”in nasıl yansıtılacağı, yansıtılması gerektiği veya yansıtılabileceği konusudur.”⁸⁹

Berna Moran da gerçekçiliğin kısa bir tanımını yapmanın zor olduğunu belirtir ve gerçekçilik akımının önemli özelliklerini dört madde hâlinde ortaya koyar:

1. Gerçekçi eserler, konu olarak çağdaş toplumun günlük yaşamını işler. Romantiklerin günlük gerçeklerden uzak, idealize konular aksine gerçekçi yazarlar, eserlerinde çağdaş toplumu konu edinir. Bunu yaparken de “gözlem” çok önemli bir yer tutar. Gerçekçilik, masalvari olan, uzak diyarların çekiciliğine kendini kaptıran, alegoriye, sembolizme başvuran bir akım değildir.

⁸⁸Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, 21. bs., İletişim Yayınevi, İstanbul 1988, s. 39.

⁸⁹İsmail Çetişli, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, 10. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 80.

2. Gerçekçiliğe göre, bir yazar gerçekliği yansıtacaksa bunu bütün yönleriyle yansıtmalıdır. Gerçeğin bir kısmını yok saymak yanlıştır ve gerçekçi bir eser, anlatılması yakışık almaz sanılan çirkin, iğrenç şeyleri de anlatabilmelidir.

3. On dokuzuncu yüzyıl gerçekçiliği, devrinin bilimsel görüşlerinden etkilenmiştir. Fizik dünyasında bir determinizm olduğu gibi toplumsal ilişkiler içinde de her şeyin bir nedeni vardır. Olaylar mucizelerle ve tesadüflerle açıklanamaz; psikolojik ve sosyal kanunlarla açıklanabilir.

4. İnsanları ve toplumsal ilişkileri, gerçekçi bir biçimde yansıtacak bir yazar, laboratuarda deney yapan bir bilim adamı kadar tarafsız olmalıdır. Gerçekçi bir yazardan beklenen, gözlemlerinin sonucunu olduğu gibi anlatması ve gerçek durumu okuyucunun gözünün özüne bütün çıplaklığı sermesidir. Zola ve Flaubert'in üzerinde durduğu bu tarafsızlık, gerçekçi romanda yöntem anlayışının önemli bir ögesidir.⁹⁰

Gerçekçiliği savunan Fransız yazarlar, çağdaş sanat yapıtları üretmek ve konularını daha önceleri yüksek sanata uygun görülmeyen toplumsal sınıflar ve temalar arasında seçmek gerektiği noktalarında birleşirler. Ayrıldıkları nokta, sanatçının nasıl bir bakış açısı benimsemesi gerektiği noktasındadır. Bazı gerçekçiler, sanatçının bir bilim adamı tavrıyla hareket etmesi gerektiğini, bazı gerçekçiler de işçi sınıfı ve yoksul halkla yakın ilişkiler kurulmasını savunur. Gerçekçiler arasındaki bu farklılık, gerçekçilik teriminin estetik kullanımı ile ilgili temel bir felsefi sorun olmuştur.⁹¹

Gerçekçiliğin Balzac, Flaubert ve Zola gibi edebiyat alanındaki temsilcileri, günlük yaşamın bilimsel bir tutumla incelenmesinden ve gerçekliğin bir bilim adamının bulguları kadar nesnel bir bakış açısıyla ortaya konulmasından yanadırlar. Flaubert'in Madam Bovary ve Emile Zola'nın Nana romanlarında cinsellik ve şiddet edebî bir mikroskop altında incelenmiş ve ortaya çıkarılmıştır. Yöntemlerinin temelinde güçlü bir felsefi belirlenimcilik vardır. Zola "İlkeler yerine yasalar edineceğim." der ve çok geçmeden gerçekçilik teriminden vazgeçerek bilim ve doğal

---

⁹⁰Moran, a.g.e., s. 39-40.

⁹¹"Gerçekçilik", *AnaBritannica*, C.XIX, İstanbul 2004, s. 402-403.

hukuk çağrışımlarıyla daha belirgin olan bir terim olan doğalcılık (natüralizm) terimini benimser.⁹²

Doğalcılık, edebiyat alanında romantizme kaşı olan, daha çok roman alanında, sanatın doğadaki gerçeklerin aslına en uygun biçimde betimlenmesi olduğunu ve bu betimlemeye varmak için sanatçının hiçbir yapmacığa sapsmadan ve öznel evreninden hiçbir şey eklemeksizin doğa bilimleri ile uğraşanların uyguladığı deneysel bilimler yöntemini edebiyat alanına uygulaması gerektiğini savunan bir estetik görüşü belirtmektedir.⁹³

Gerçekçiliği, tabiata sadık kalmak şeklinde tanımlayan Wellek, bu bakımdan edebiyatta doğalcılık ile gerçekçiliğin birbirine karıştırıldığını belirtir. Wellek, bu iki akımın birbirinden ayrı düşünülmesinin mümkün olmadığını fakat onların aynı edebî akım olmadığını vurgular. Gerçekçi edebiyat, insanın sosyal gerçeğini nesnel bir biçimde gözler önüne serer; natüralist romancılar kadar bilimsel bir tutum almakla beraber, insanın bütün gerçekliğini bilimsel bulgularla sınırlamaz. Gerçekçi roman, doğalcı romanlardan farklı olarak insan tecrübesini tasvir etmekle yetinmez; kuralcı bir tavırla insana norm ve idealler göstermeyi de amaç edinir.⁹⁴

Toplumcu gerçekçiliği kendi açısından geliştirmeye çalışan ve Marksist estetiğin en önemli kuramcılarında Georg Lukacs'a göre sanat bir yansıtmadır ve yansıtma yöntemleri başlıca ikiye ayrılır: Gerçekçilik ve doğalcılık. Birincisi sosyal gerçekliği yansıtabilir, ikincisi ise yansıtamaz. Lukacs, gerçekçiliği Gorki gibi, eleştirel gerçekçilik ve toplumcu gerçekçilik olmak üzere ikiye ayırır.⁹⁵

Lukacs'a göre gerçekçi romanda yazarın görevi toplumun belli bir dönemdeki gelişim yönünü belirleyen tarihsel güçleri yani toplumun iç yapısını ve dinamiğini kavramaktır. Başka bir deyişle o dönem için tipik olan tarihi anlamak gerekir. Yazar eserinde kişiler, olaylar ve durumlar aracılığıyla bu tarihi güçlere somutluk kazandırır. Öyleyse eserdeki kişi, olay ve durumların tipik olması gerekir ki toplumsal gerçeği yansıtılsın. Temsil yeteneği yüksek karakterler hem tarihî

⁹²AnaBritannica, a.g.m., s. 403.

⁹³A. Hamit Sünel, "Doğalcılık", *Türk Dili*, C.XLII, Sayı:349, Ankara 1981, s. 140.

⁹⁴Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları: Platon'dan Derrida'ya*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2009, s. 156-158.

⁹⁵Kantarcıoğlu, a.g.e., s. 159.

güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı bir birey olur.⁹⁶

Doğalcılığı gerçekçilikten ayıran temel özellik, önemli ile önemsizi, yani gerçekliğin belirleyicisi olan ile belirleyicisi olmayanı ayırt edememesidir. Doğalcı yazarlar, gerçekliği yansıtmının ayrıntıları çoğaltmakla mümkün olduğuna inanır. Bir fotoğrafın gerçekliğine özenme ile yüzey gerçeklik, aynen aktarılabilir ama tipik olan aktarılamaz. Birey ile toplum ya da birey ile doğa arasındaki ilişkilerin tarihî anlamlılıkla bir bağı kalmaz. Zaten hiçbir yazar hayatı ya da ondan seçtiği bir parçayı bütün ayrıntıları ile aktaramaz. Bundan dolayı yazar ele aldığı konuyu tüketici bir tarzda anlatmaya çalışarak bunu yapamayacağına göre, ancak gözüne ilk çarpan ayrıntıları vermekle yetinecektir. Ayrıntıları herhangi bir bakış açısına dayanmadan yani önemli ve gerekli olanla olmayanı ayırmadan gelişigüzel anlatarak yüzey gerçekliği yansıtabilir. Gerçekçi eserlerde de sunulan gerçeklik eksik olmasına eksiktir, bütün ayrıntıları içine alamaz ama bu öyle bir kopyadır ki eksikliğine karşın bütünü yansıtır. Çünkü bu eksik olan kopyada, esas olanın özünü seçip almış olmasının verdiği bir doğruluk vardır. Bunu da tipik olanı yansıtmakla sağlar. Gerçekçilikte görülen tipik kişinin yerini doğalcılıkta toplumun günlük hayatında karşılaşılan sıradan insan alır. Gerçekçi edebiyatta tipik bireyin eylemlerini daha çok tarihsel koşullar ve güçler belirlerken doğalcılıktaki sıradan insanın davranışları daha çok fizyolojisi, kalıtımsal özellikleri belirler. Doğalcı eserlerde bu yüzey gerçekliği yansıtmaması, sonunda hayattan bir kesit vermeye kadar gider ki bu kesit tarihsel bir özden kopuk, yüzeyi yansıtan bir fotoğraftır.⁹⁷

Balzac, Dickens, Stendhal, Tolstoy gibi büyük gerçekçi yazarlar, doğalcıların aksine çağlarındaki sosyal gerçekliği eserlerinde çizebilmişlerdir. Bunu yaparken de gerçekçiliğin en önemli ilkelerinden tarafsızlık ilkesine uymalarına rağmen ister istemez içinde yaşadıkları toplumun düzenindeki bozukluğu da belirtmişlerdir. Tipik olanı kavrayan yazar, kendi ideolojileri ne olursa olsun gerçekçi demektir. Çünkü bu yazarlar değişimin dinamiğini sağlayan tarihsel güçleri sezmiş ve anlamıştır. Yaptığı şey, hayatın yüzeyine takılıp kalmak değil, belli bir dönemde o yüzeyin

---

⁹⁶Moran, a.g.e., s. 55.

⁹⁷Moran, a.g.e., s. 56.

altında yatan tarihi anlamın özüne inmek ve bunu somut kişiler ve olaylarla sergilemektir. Gerçekliğin özünü yansıtmak budur ve Lukacs'a göre kapitalist toplumda bunu başaranlar eleştirel gerçekçilerdir.⁹⁸

Toplumcu gerçekçiler, Balzac gibi yazarların gerçekçilik anlayışına, toplumcu gerçekçiliğe zemin hazırladığı için doğalcılığa nazaran daha olumlu bakarlar:

“ (...) gerçekçiliğin ikinci dönemini temsil eden (örneğin Balzac ya da Dickens gibi) sanatçılar, toplumu nereye yöneltmeleri veya toplumun karşısına hangi amaçları getirmeleri gerektiğini bilmemekle birlikte, yine de anlamlı yapıtlar verdiler. Bu sanatçılar, gerçek düşmanlarının nerede olduğunu açık seçik göremiyorlar, hatta aslında kimin adına yazdıklarını bile kesinlikle kavrayamıyorlardı. Bununla birlikte, belirli bir sanatsal gerçeğe hizmet ettiklerine inanıyorlar ve çevrelerini zaman zaman son derece kapsamlı sonuçlar çıkarılmasına olanak yaratan bir anlatımla belirliyorlardı. İşin tuhafı, ama nesnel gerçek şu ki, bu sanatçılar en çok proletaryaya hizmet ettiler. Hem de kendi devirlerinin henüz yeterince oluşup olgunlaşmamış proletaryasına değil de, daha sonraki bir dönemin proletaryasına hizmet ettiler. Onların yapıtları kendilerinden sonraki proletaryaya silah oldu.”⁹⁹

Bertolt Brecht de bu noktada Anatoli Lunaçarski gibi düşünür:

“Balzac'ın girişiminin büyüklüğü, bütünün her zaman bölümlerde var olmasıdır. Tek tek her roman örgensel (organik) bir bağla bütüne bağlıdır; değişik ve oldukça karmaşık güdüler, karşılıklı ilişkiler ve birleşimler her şeyi kapsayan bir toplumsal çerçeve içine yerleştirilmiştir. Bu klâsik dönemin pek çok büyük

⁹⁸Moran, **a.g.e.**, s. 48-49.

⁹⁹A. Lunaçarski, **Sanatta Sosyalist Gerçeklik**, Çeviren: Seçkin Cılzoğlu, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1976, s. 27.

gerçekçi yazarında rastlanan toplumsal bir bütünü yansıtırma yöntemi, toplumcu gerçekçiliğe kalan mirastır.”¹⁰⁰

Sonuç olarak, edebiyatta doğalcılık ve gerçekçiliği birbirinden ayırmak mümkündür. Doğalcılık, insanı tanımlarken bilimsel kaderciliği benimsemiş ve sadece tarihî gerçekleri tasvir etmek amacını gütmüştür. Gerçekçiler ise doğalcıların insan kavramını ve tarih anlatışını yetersiz bulmuşlardır. Gerçekçilere göre insan, geçmişi şimdide değiştirip yaratıcı bir geleceğe doğru yönlendirebilir. Doğalcı edebiyatın kalıtımın ve sosyal çevrenin esiri olan insan tipini reddeden gerçekçiler, insanı yeni kurulacak bir dünyanın mimarı olarak görmüştür.¹⁰¹ Bu bakımdan da gerçekçilik anlayışı, 20 yüzyılda kesin bir biçimde ilkeleri belirlenen toplumcu gerçekçiliğe temel hazırlamıştır.

2.2. Toplumcu Gerçekçilik

Toplumcu gerçekçilik ya da sosyalist realizm, önce Rusya’da sonra öbür sosyalist ülkelerde bir sanat yöntemi ve bir dünya görüşü olarak kabul edilmiş, yirminci yüzyılın en temel estetik görüşlerinden biridir.¹⁰²

Toplumcu gerçekçi anlayışın ilkeleri, Marksizm’e dayanır. Marksizm, özgün bir siyasi felsefe, tarihin materyalist yorumuna dayanan ekonomik ve toplumsal bir dünya görüşüdür; kapitalizmin Marksizm açısından çözümlenmesi, Karl Marks ve Friedrich Engels’in çalışmalarına dayanan bir toplumsal değişim teorisidir. Marksizm, esas olarak sınıflar savaşı teorisini ortaya atan ve bu savaşın zorunlu sonucu olarak proletarya diktatörlüğüne oradan da komünizme varılacağını öngören bir siyasi düşünce olarak tanımlanır. Marksizm İngiliz ekonomi-politiği, Alman

¹⁰⁰Bertolt Brecht, **Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum**, Çeviren: Ahmet Cemal, Kayahan Güven, Günebakan Yayınları, İstanbul 1976, s. 266

¹⁰¹Kantarcıoğlu, **a.g.e.**, s. 167-168.

¹⁰²İsmail Tunali, **Marksist Estetik**, 2 bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993, s. 145.

felsefesi ve Fransız ütöpik sosyalizminin birleşimidir. Ancak Karl Marks ve Friedrich Engels bu görüşleri geliştirerek yeni bir model sunmuşlardır.¹⁰³

Marksizm, ekonomik teori üzerine oturtulmuş bir tarih felsefesidir. Bu felsefeye göre tarihin gelişmesi birtakım kanunlara bağlı olarak cereyan eder. Bu kanunların ne olduğunu tarihî maddecilik açıklar ve bu sayede toplumun sosyalizme ve sonunda komünizme varacağını görmek mümkündür. Tarihî maddeciliğin toplum tarihinde gördüğü aşamalar sırasıyla ilkel toplumlar, kölelik üzerine kurulmuş toplumlar, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve komünizmdir. Tarihî maddeciliğe göre üretim güçleri ve üretimi yapan sosyal grupların birbiriyle ilişkisi o toplumun ekonomik yapısını meydana getirir. Altyapı denen bu ekonomik yapı, o toplumun ahlak, hukuk, din görüşlerini ve sanat anlayışlarını belirler. Bundan dolayı bir toplumun üstyapısını ve bu yapıdaki gelişmeleri anlamak için altyapıyı bilmek gerekir.¹⁰⁴ Felsefi sistemlerin doğuşu, dinsel inançlardaki değişiklikler, yeni sanat anlayışlarının ortaya çıkması, temelde ekonomik yapıda meydana gelen değişimlerin sonuçlarıdır. Sınıflara ayrılmış bir toplumda üst yapı, ekonomik bakımdan egemen sınıfların görüşlerini, isteklerini yansıtır. Başka bir söyleyişle, bir toplumun ideolojisi egemen sınıfın çıkarlarını korumaya ve onları meşrulaştırmaya yöneliktir. Sanat da üstyapının bir parçası olduğuna göre döneminin ideolojisini yansıtacak ve bilinçli ya da bilinçsiz egemen sınıfların çıkarlarına seslenecektir. Bu yüzden sanat, toplumun alt ve üstyapısını belirleyecek, bu ideolojiyi yansıtan bir araç olacaktır. Bu anlamda, edebiyat eserleri sınıf çıkarlarını dile getiren ideolojik bir araçtır.¹⁰⁵

Boris Suchkov'a göre, toplumcu gerçekçilik, tarihin akışı içinde eleştirel gerçekçiliğin evrimi sonucunda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılda toplumda üretici güçlerin nesnel gelişmesi, insanın Marks'ın deyişiyle "insan türünün bir üyesi" haline ve buradan da "siyasal güç olarak toplumsal gücünün kendisinden ayrılmamış bir hâle" gelmeye başlamasının gerçek koşullarını yaratmıştır. Çünkü Marks'ın "insanoğlunun hakiki kurtuluşu" dediği sosyalizm, insanın sosyo-ekonomik gücüne yabancılaşmasına bir son vermek üzere gerçekliğe çevrilebilir. 20. yüzyılda, kapitalist toplumun yeni bir toplum tipine dönüşmesi süreci başlamıştır. Bu süreç, hiç

---

¹⁰³Tunalı, **a.g.e.**, s. 101-103.

¹⁰⁴Moran, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁰⁵Moran, **a.g.e.**, s. 43-44.

kuşkusuz sanat ve edebiyata da yansımıştır. Eleştirel gerçekçiliğin var olan toplumsal ilişkilerde bir değişim yapılması zorunluluğunu kavrama zamanı gelmiştir. Eleştirel gerçekçilik, özel mülkiyete dayalı bir toplum düzeninin modasının geçmekte olduğunu ve böyle bir düzenin insanın gerçek çıkarlarına ters düştüğünü gösteren bir yığın olguyu insanlara göstermiştir. Ne var ki kapitalizmin yıkılışının ve kaçınılmaz bir şekilde çöküşünün nedenini tam olarak ortaya koyamamış, kapitalizmin sınıfsal çatışmalarının çözümü için ne yapılması gerektiğini algılayamamıştır. Bütün toplumsal ilişkiler sistemini sosyalist bir temele oturtturarak yeniden organize etmeye hazırlanan bir toplumdaki yeni etkenleri ortaya koyacak “yeni bir yaratıcı yöntem”in, gerçekliğin kendi evreni içinden çıkması kaçınılmaz bir durumdur. Eleştirel gerçekçiliğin evrimi, gerçekçilik yönteminde nitel bir değişimin olmasına ve toplumcu gerçekçiliğin doğmasına yol açmıştır.¹⁰⁶

Toplumcu gerçekçiliğin doğuşunda, işçi sınıfının, toplumsal ve bireysel gücünün farkındalığını kavraması ve büyük bir ilerlemenin esas öznesi olması etkili olmuştur. Buradan hareketle bir yazardan beklenen, proletaryanın tarihsel görevinin tam farkında olmasıdır. Başka bir deyişle, yeni yöntemin gelişmesinde sınıf kesin bir rol oynamıştır ki bu da bir yazarın, toplumsal ve kültürel bir devrimi yürütmekte olan devrimci proletaryanın görüş noktasını benimsemesini gerektirir. Bir yazarın kendi görüşlerini işçi sınıfının görüş tarzıyla özdeşleştirmesi, hayattaki fenomenlere bütünüyle devrimci proletaryanın sosyalist ruhu içinde karşılık verebilmesi ve tarihsel gelişmenin gerçek tasarımı olarak komünizmi kabul etmesi gerekir. Demek ki bir yazar, kapitalist ülkelerde devrimci işçi sınıfının görüş tarzını ya da sosyalist ülkelerde yönetici sınıf olan işçi sınıfının görüş tarzını benimsemedikçe sosyalist gerçekçi olamaz.¹⁰⁷

Gerçekçilik akımının, Sovyetlerdeki yeni karşılığı olan toplumcu gerçekçilik, 1930’larda devletin resmî sanat görüşü sayılmış ve ana ilkeleri 1934’te toplanan Sovyet Yazarlar Birliği’nin Birinci Kongresi’nde saptanmıştır. Açılış konuşmasını Andrey Jdanov’un yaptığı kongrede Maksim Gorki, Nikolay Buharin, Karl Radek gibi düşünür ve yazarlar konuşmuş, toplumcu gerçekçiliğin ne olduğu üzerinde

¹⁰⁶Boris Suchkov, **Gerçekçiliğin Tarihi**, Çeviren: Aziz Çalışlar, Bilim Yayınları, İstanbul 1976, s. 201.

¹⁰⁷Suchkov, **a.g.e.**, s. 202.

durulmuş ve Sovyetlerdeki sanatçıların nasıl bir anlayışı benimsemeleri gerektiği açıklanmıştır.¹⁰⁸

Andre Siniavski, Sovyet Yazarlar Birliğinin tüzüğünde ortaya konmuş olan toplumcu gerçekçiliğin tanımını, en doğru tanım olarak kabul eder:

“Toplumcu Gerçekçilik Sovyet edebiyatının ve edebî eleştirmenliğin temelini teşkil eden metoddur. Sanatçıdan gerçeğin, devrimden sonraki gelişmesi içinde doğru ve soyut bir biçimde temsil edilmesini istemektedir. Bundan başka, gerçeğin artistik bir biçimde doğru olarak ve tarihsel soyutluğu ile sunulması, işçilerin sosyalizm ruhu içinde ülküsel devrimi, eğitimiyle birlikte olması gerekmektedir.”¹⁰⁹

Hasan Bülent Kahraman, 1934’te düzenlenen kongrede Maksim Gorki’nin yaptığı konuşmadan hareketle toplumcu gerçekçiliğin ilkelerini dört maddede özetler:

“a) Toplumcu Gerçekçilik, daha önceki eleştirel gerçekçilikten farklı olarak programatik bir edebiyattır ve bir tezi vardır.

b) Bu edebiyatta insanı belirleyen en temel öge kolektivizmdir: “*Sosyalist birliktelik ancak kolektif emek içinde gelişebilir.*”

c) Toplumcu Gerçekçi edebiyatta iyimser bir bakış açısı egemendir: “*Yaşam eylemdir ve yaratmaktır. Yeryüzünde yaşayan insanın ulaşacağı en son erek yeryüzünde yaşamak mutluluğudur.*”

---

¹⁰⁸Moran, a.g.e., s. 53.

¹⁰⁹Andrei Siniavski, **Sosyalist Realizm**, Çeviren: S. Türker, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1967, s. 10.

d) Bu edebiyat eğitsel bir işlevle yüklüdür. “*Sosyalist bireyselliğin geliştirilmesi bu edebiyatın ana amacıdır.*”¹¹⁰

Temelleri Marksizm’e ve onun getirdiği değerlere dayanan toplumcu gerçekçilik, yazarın öznel dünyasını değil de nesnel toplumsal gerçekliği yansıtmaya hedefiyle 19. yüzyıl gerçekçiliğinin bir uzantısı sayılmıştır. Buna karşın birkaç önemli noktada önceki gerçekçilikten ayrılır. Gerçekçilik her zaman var olan toplumu betimlerken ona karşı eleştirel bir tutum almış, yansıttığı gerçeklikle arasına bir mesafe koymuştur. Toplumcu gerçekçilik ise burjuva dünyasını değil sosyalizmin kuruluşunu konu edinir. Sosyalizm ise çağın öznel ve nesnel gerçeği olduğu için yazarın bu gerçekle arasına eleştirel bir mesafe koyması düşünülemez. Bir yazar bu gerçekle arasına mesafe koyarsa gerçeğin dışına akıl dışının alanına düşmüş olur. Öyleyse yazar, bu toplumu, bu toplumun olumlu kahramanlarını yüceltmeli ve halkın sosyalist devlete olan bağlılığını anlatmalıdır.¹¹¹

Toplumcu gerçekçiliğin temeli, dünyanın sosyalistçe biçimlendirilmesi üzerine kurulmuştur. Toplumcu gerçekçi sanat, yeni bir toplum yaratmayı amaçlar. Bu toplumda en ileri sınıfın ahlakî kuralları, insan değerinin ölçüsü olacaktır. Buradan anlaşılacağı gibi toplumcu gerçekçilik sanat tarihi içinde karşılaşılan sanat anlayışlarından özce ayrılır. Bu öz, toplumcu gerçekçiliğin yeni bir insan, yeni bir ahlak, yeni bir değer ve toplum yaratmak için görevlendirilmiş olmasıdır. Toplumcu gerçekçiliğin bu özelliği, önceki dönemlerde karşılaşılan gerçekçilik ve doğalcılık gibi gerçekçi anlayışlardan kesin çizgilerle ayrılır. 19. yüzyıldan itibaren burjuva toplumlarında var olan gerçekçilik, bugün de etkili biçimde yaşamaktadır. Gerçekçi sanat, içinde yaşadığı burjuva toplumunun toplumsal bozuklukları ve adaletsizlikleri, eşitsizlikleri ele alır ve onları eleştirir. Bu yüzden bu gerçekçiliğe eleştirel gerçekçilik adı verilir. Oysa toplumcu gerçekçilik, sosyalist bir toplumun sanat anlayışını dile getirir. Eleştirilen burjuva toplumu yıkıldığına göre sanatın artık ortadan kalkan bir şeyi eleştirmesi söz konusu değildir. Sanat, bu yeni toplumda, emekçi dayanışmasını, emekçi ahlakını sağlamlaştırmak, bunun bir düzen içinde

¹¹⁰Hasan Bülent Kahraman, **Türk Şiiri, Modernizm, Şiir**, Buke Yayınları, İstanbul 2000, s. 51.

¹¹¹“Toplumcu Gerçekçilik”, **AnaBratannica**, C.XXI, İstanbul 2004, s. 129.

gelişmesini sağlamakla görevlidir ve bu anlamda sosyalist düzenin ve sosyalist ahlakın koruyucusu olacaktır.¹¹²

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, çağdaş sosyalist toplumlarda sanat, temel bir görevle ortaya çıkar. Ama bu temel görev, ilk başlarda ortaya konduğu gibi dar ideolojik bir belirleme içinde somutluk kazanan bir görev değildir. Bu görev, yeni bir insanı yaratma görevidir. Bu belirleme içinde sanat, insanın ve insanlığın mutlu geleceğine katkıda bulunmak ister. Marksist teoriye göre, bütün bunları sadece sanat yapabilir. Sanat, insanı parçalanmış bir biçimden birleşmiş bir bütüne dönüştürebilir. İnsanın gerçekleri anlamasını sağlayarak onları dayanılır bir biçime sokmasında insana yardımcı olur. Bununla da yetinmeyerek gerçekleri, insanca, insanlığa daha layık kılma kararlılığını da artırır. Böyle bir niteliğe sahip olan toplumcu gerçekçilik yalnızca ideolojik bir sanat olmakla kalmaz, aynı zamanda insani ve ahlaki bir sanat da olur. İlk politik bir amaca yönelerek güdümlü bir sanat anlayışı olarak belirlenmek istenen toplumcu gerçekçilik giderek bu dar ideolojik niteliğinden uzaklaşır ve estetik bir çizgiye kayarak kendine daha genel insani amaçlar koyarak hümanist bir sanat niteliği kazanır.¹¹³

2.3. Türk Hikâyesinde Toplumcu Gerçekçilik

Türk edebiyatında toplumcu gerçekçilik, ağırlıklı olarak 1930-1980 yılları arasında belirgindir; 1980'li yıllardan sonra etkinliğini yitirmeye başlar. Türk edebiyatındaki toplumcu gerçekçi hikâyenin kurucusu Sadri Ertem kabul edilir. Türk şiirinde toplumcu gerçekçiliğin en önemli ismi Nazım Hikmet'in liderliğindeki Resimli Ay dergisinde başlatılan toplumcu gerçekçi hikâyenin ilk ve dikkate değer örneğini Sadri Ertem "Bacayı İndir Bacayı Kaldır" (1928) hikâyesiyle vermiştir. Sadri Ertem'in *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* (1933), *Korku* (1934), *Bay Virgöl* (1935), *Bir Şehrin Ruhunu* (1938) hikâye kitapları, toplumcu gerçekçiliğe bağlı olarak oluşturulmuş hikâyelerden oluşur. Sadri Ertem, hikâyelerinde işgalci bir özellik

---

¹¹²Tunalı, a.g.e., s. 145-146.

¹¹³Tunalı, a.g.e., s. 161-162.

gösteren yabancı yatırım ve sanayinin Türk köylüsünü ve işçisini ezip sömürmesi, aldatması; aydınların, memurların, bürokratların Türk köylüsünü hor görüp kandırarak ezmesi; din adamlarının yerli sömürücü kapitalistlerle köylü aleyhine işbirliğine girmesi üzerinde yoğunlaşır. Sadri Ertem'in hikâye kişilerini birbirine karşıt iki grupta toplamak mümkündür: Ezilen, sömürülen, kandırılan, din duyguları ve iyi niyeti istismar edilen Türk köylüsü ve işçisi; ezen, sömüren yerli ve yabancı bürokrat, memur, zengin, iş adamı, fabrikatör burjuvalar ve halkın inançlarını sömüren din adamları.¹¹⁴ Sadri Ertem'in hikâyelerinde temel çatışmanın ortaya çıkmasını sağlayan bu karşıt gruplar, daha sonraki yıllarda da toplumcu gerçekçi hikâyelerin esas kişi kadrosunu oluşturur.

Sadri Ertem'den sonra toplumcu gerçekçiliğin hikâye alanındaki diğer önemli ismi Sabahattin Ali'dir. Yazar, *Değirmen* (1935), *Kağrı* (1936), *Ses* (1937), *Yeni Dünya* (1943), *Sırça Köşk* (1947) adlı hikâye kitaplarında toplumcu gerçekçiliğe romantik bir hava katar. Sabahattin Ali, öğretmenlik yaparken gözlemlediği kasaba ve köy insanını konu edinmiştir. Toplumu daha çok yönetenler ve yönetilenler diye sınıflara ayıran Sabahattin Ali, hikâyelerini Marksist teoriye uygun sınıf çatışması üzerine kurar. Onun hikâyelerinde siyasal gücün temsilcisi olan taşra bürokrati ile ekonomik gücünün temsilcisi olan zengin eşraf ve ağalar, köylü ve işçi kesimini ezer.¹¹⁵

1930'lu yıllarda ilk önemli örneklerini Sadri Ertem ve Sabahattin Ali ile veren toplumcu gerçekçi hikâyenin, sonraki yıllarda Türk edebiyatındaki bazı temsilcileri şunlardır: Fakir Baykurt (1929-1999), Dursun Akçam (1930-2003), Samim Kocagöz (1916-1993), Bekir Yıldız (1933-1998), İlhan Tarus (1907-1967), Kemal Bilbaşar (1910-1983), Kemal Tahir (1910-1973), Mehmet Başaran (1926-), Mehmet Seyda (1919-1986), Muzaffer Hacıhasanoğlu (1924-1985), Necati Cumalı (1921-2001), Orhan Kemal (1914-1970), Muzaffer Buyrukçu (1930-2006), Osman Şahin (1940-), Talip Apaydın (1926-), Yaşar Kemal (1923-2015), Zeyyat Selimoğlu (1922-2000), Burhan Günel (1947-), Kemal Ateş (1946-), Nadir Gezer (1930-), Necati Güngör (1949-), Necati Tosuner (1944-), Tarık Dursun K. (1931-2015),

¹¹⁴Nurullah Çetin, *Türk Sosyalist Hikâyesi*, Hangar Kitap, Ankara 2014, s. 3-4.

¹¹⁵Çetin, a.g.e., s. 4.

Yusuf Ziya Bahadınlı (1927-), Yüksel Pazarkaya (1940-), Aysel Özakin (1942-), Adnan Özyalçınır (1934-), Afet Ilgaz (1937-2015), Burhan Günel (1947-2012), Aziz Nesin (1915-1995), Rıfat Ilgaz (1911-1993), Semra Özdemir (1956-), Erdal Öz (1935-2006)...

Toplumcu gerçekçi hikâyecilerin başlıca konusu köy ve köylü olmuştur. Türk edebiyatında asıl köy edebiyatı, Köy Enstitülerinden yetişen, köylü olan ve köyde yaşayan yazarlar tarafından başlatılır. Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Dursun Akçam gibi Köy Enstitülü yazarlar, ilk ürünlerini *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlar. Köy ve köylüyü konu edinen diğer toplumcu gerçekçi yazarlara göre ekonomik gücü temsil eden ağalar, dinî gücü temsil eden imamlar ve siyasi gücü temsil eden muhtarlar, köylünün kaderine hükmetmekte; köylü de bilinçsizce bütün bu kişilere boyun eğmektedir. Köylüyü ezen, sömüren bu kesimlerin karşısına, köylüyü kurtarmak üzere de öğretmen, kaymakam gibi aydın kişiler ya da köylü arasından çıkmış eğitilmiş, eğitilmiş olmasa da belirli bir bilince ulaşmış kişiler çıkarılır. Köy Enstitülü yazarlar, sömürü düzeninin ancak Batılı temellere dayanan seküler nitelikli bir eğitim ile değişeceğini savunurlar. Bunun için de aydınlanmacı idealist öğretmen tipini öne çıkarırlar. Ayrıca toprak reformu yapılması en önemli zorunluluklardan biri olarak görülür. Toprak reformu yapıp topraksız köylüye toprak verilmesini ve köylülerin ağanın zulmünden kurtarılması gerektiğini savunurlar.¹¹⁶

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte ekonomik hayatta kapitalistleşme, makineleşme ve fabrikalaşma daha da artar. Fabrikalaşma ve nüfus artışıyla toprağın azalması gibi sebepler yüzünden, köylüler gerek iç göçle büyük şehir merkezlerine gerek 1960'lı yıllardan itibaren yurt dışına işçi olarak gitmeye başlar. Bunun bir sonucu olarak 1950, 1960 ve 1970'li yıllar, Türkiye'de işçi sınıfının belirginlik kazanmasını sağlar. Buna bağlı olarak işçilerin çalışma şartlarında, sosyo-ekonomik durumlarında, işçi-işveren ilişkilerinde bazı sorunlar ortaya çıkar. Ayrıca köyden kente göç sürecinde çeşitli sıkıntılar baş gösterir. Bu

---

¹¹⁶Çetin, a.g.e., s. 6-9.

durum ve sorunlar, toplumcu gerçekçi yazarların hikâyelerinde çokça konu edinilir.¹¹⁷

İş güvenliği, çalışma şartlarının uygun olup olmaması, işsizlik korkusu, işçilerin emeğinin karşılığının verilmemesi, çocuk ve kadın işçilerin varlığı ve yaşadıkları zorluklar, işçilerin sosyal ve ekonomik yaşantılarındaki bozukluklar gibi konular, toplumcu gerçekçilerin işçilerle ilgili ele aldıkları temel konulardır. Bir tarafta ezen ve sömüren kesim olarak ağalar, patronlar ve bu kişilerin yardımcıları müdür, ustabaşı, ırgatbaşı gibi kişiler; diğer yanda ezilen ve sömürülen kesim olarak da işçiler vardır. Hikâyelerde, işçiler arasında sosyalist düşünceye bağlı bir biçimde işçiler adına hak arayan, sınıf mücadelesi veren politik kimlikli işçiler öne çıkar. Bu tür devrimci işçi tiplerleriyle doğrudan olmasa bile işçi sınıfının mücadelesiyle sosyalist bir ihtilâl amaçlanır.¹¹⁸

Toplumcu gerçekçi yazarlar, işçi ve köylü sorunları dışında, hikâyelerinde ideolojik mücadelelerini, devrimcilik serüvenlerini, hapisane ya da çeşitli suç ve ceza yaşantılarını da yansıtırlar. Hapishanede yatan bazı yazarlar, gözlemlerinden yola çıkarak konusunu hapishaneden alan birçok hikâyeye kaleme almışlardır.¹¹⁹ Özellikle sol hareketleri hedefe alan ve üzerine yazılan edebî ürünlerle Türk edebiyatında ayrı bir kategorinin ortaya çıkmasına neden olan 12 Mart Muhtırası, toplumcu gerçekçi yazarların hikâyelerinde ele aldığı siyasî konuların başında gelir. 12 Mart Muhtırası'nın sonuçları, devlet güçlerinin devrimciler üzerinde kurduğu baskı, devrimcilerin maruz kaldığı işkence sıkça işlenen konular arasındadır.

Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi anlayışla yazılmış eserlerde, olay unsuruna ağırlık verildiği görülür. Sanatı ideolojilerini aktarmak için bir araç olarak gören toplumcu gerçekçi yazarlar, mesaj yüklü çarpıcı olayları, Marksist sınıf ayrışması ve çatışması kuramına göre kurgular. Hikâyelerdeki kişiler, içinde buldukları sınıfın özelliklerini bütünüyle yansıtır. Bütün olaylar ve durumlar, Marksist ideolojiyi haklı çıkarmak üzere kurgulanır. Toplumcu gerçekçi yazarlar, geniş kesimlere seslenen bir edebiyat oluşturmak istedikleri için hikâyelerinde

---

¹¹⁷Çetin, a.g.e., s. 15-16.

¹¹⁸Çetin, a.g.e., s. 16-17.

¹¹⁹Çetin, a.g.e., s. 25.

kullandıkları dil genellikle süslemelere, edebî sanatlara yer vermeyen sade bir dildir. Toplumcu gerçekçi yazarlar, genellikle köy kökenli olmaları ya da köyü yakından tanımaları sayesinde toplumun folklor zenginliğini, yerel dil özelliklerini ve çeşitliliğini, halkın konuşma dilinde yer alan deyim ve atasözlerini çokça kullanırlar.¹²⁰

---

¹²⁰Çetin, **a.g.e.**, s. 26-27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI'NIN 1970-1980 DÖNEMİ TÜRK HİKÂYELERİNE YANSIMASI

Bu bölümde, 12 Mart Muhtırasının Türk edebiyatına yansımalarını anlamak için 1970 ve 1980 arasında yayımlanan hikâyeler incelenmiştir. İncelemeye konu edilen hikâyeler, öncelikle 12 Mart Muhtırası'nın siyasi, toplumsal ve bireysel sonuçlarını ele alan hikâyeler olmuştur. 12 Mart'la beraber toplumcu gerçekçi sanatçıların konu haritasına eklenen sıkıyönetim ve sıkıyönetim uygulamaları, işkenceler hikâyelerde önemli bir yer tutar. Bunun yanında Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi edebiyatın üzerinde büyük önemle durduğu ezen-ezilen, direniş gibi temalara yer veren hikâyeler de incelemeye dâhil edilmiştir.

Hikâyeleri ele alınan yazarlar, 1970 ve 1980 yılları arasında ürün vermiş, toplumcu gerçekçi anlayışa bağlı hikâyecilerdir. Bunun dışında toplumcu gerçekçi sanat anlayışına tam anlamıyla dâhil edilemeyecek Hulki Aktunç, Nezihe Meriç, Sevgi Soysal, Tezer Özlü, Adalet Ağaoğlu, Demirtaş Ceyhun, Demir Özlü ve Orhan Duru gibi yazarların hikâyeleri de incelemeye tabi tutulmuştur. Çünkü sol ideolojiye bağlı bu sanatçılar, benimsedikleri ideolojinin ve 12 Mart'ta yaşadıklarının etkisiyle diğer toplumcu gerçekçi yazarlardan farklı anlatım teknikleri kullanarak toplumcu gerçekçi hikâyecilerle aynı temaları ele alan hikâyeler yazmışlardır. Hulki Aktunç'un "Kurtarılmış Haziran"daki hikâyeleri, 1970 yılında gerçekleşen 15-16 Haziran işçi hareketleri çevresinde yoğunlaşır. 12 Mart'tan sonra Nazım Hikmet'in kitaplarını yayımlamaktan dolayı bir buçuk yıl hapis ve sürgün cezası alan ve 1974'te çıkarılan affa kadar kaçak olarak yaşayan Nezihe Meriç¹²¹ "Dumanaltı"nda 1970'li yılların siyasal panoramasını çizer. Yine 12 Mart sonrasında siyasî görüşlerinden dolayı tutuklanan Sevgi Soysal'ın "Barış Adlı Çocuk"taki hikâyeleri yazarın cezaevi günlerinin izlerini taşır. Adalet Ağaoğlu, hikâyelerinde 12 Mart romanlarında görülen "içeridekiler ve dışarıdakiler" ayrımına yoğun bir şekilde yer verir.¹²² Tezer

¹²¹Alev Önder, "Nezihe Meriç'in Öyküleri", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Adana 2006, s. 3-4.

¹²²Betül Coşkun, "Adalet Ağaoğlu'nun Hikâyelerinde Bir Eleştiri Vasıtası Olarak İroni", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S:49, Erzurum 2013, s. 168.

Özlü, Demirtaş Ceyhun, Demir Özlü ve Orhan Duru gibi yazarlar küçük anıştırmalarla da olsa 12 Mart döneminin atmosferini yansıttıkları ya da dönemin toplumcu gerçekçi yazarlarıyla benzer temaları işledikleri için incelemeye dâhil edilmiştir.

İdeolojik olarak toplumcu gerçekçi yazarlarla aynı yerde duran fakat eserlerinde bilinç akışı, iç monolog gibi tekniklerle insan gerçekliğini farklı biçimde yansıtan bu yazarların amacını, Orhan Duru bir röportajda şöyle ortaya koyar:

“Toplumsal gerçekçi ürünler vermek için ille de köy konuları ya da işçi ve proleter öyküleri yazmak gerektiği kanısında değildik. Kısacası söylev ve slogan yazınından uzak durmalıydık. Düşüncelerimizi, inançlarımızı başka ve değişik yollardan anlatmalıydık.”¹²³

Aşağıdaki tabloda, bu incelemeye konu edilen hikâyelerin listesi verilmiştir.

Adalet Ağaoğlu	“Adi Suçlu”, Yüksek Gerilim , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 21-36. “Yol”, Yüksek Gerilim , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 63-75. “Sen de Sor”, Yüksek Gerilim , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 87-107. “Yasemin İşçileri”, Yüksek Gerilim , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 109-139.

¹²³Feridun Andaç, “Orhan Duru ile Düünden Bugüne”, **Adam Öykü**, Sayı:31, Kasım-Aralık 2000, s. 60.

Adnan Özyalçın	“Grev Bildirisi”, Yıkım Günleri , Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 155-164.
Afet Ilgaz	“Çeribaşılı Aptullah’la İdamlık İsmail”, Çeribaşılı Aptullah’la İdamlık İsmail , Doyuran Matbaası, İstanbul 1974, s. 7-30.
Aysel Özakin	“Yunus ile”, Sessiz Bir Dayanışma ”, e yayınları, Ankara 1976, s. 21-27.
Aziz Nesin	“İnsanlar Uyanıyor”, İnsanlar Uyanıyor , Cem Yayınevi, İstanbul 1972, s. 7-14. “Büyük Grev”, Büyük Grev , 3. bs., Nesin Yayınevi, İstanbul 2011, s. 48-63.
Bekir Yıldız	“Motorize Köleler”, Sahipsizler , Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 81-102. “Bir Günün Ölülere”, Dünyadan Bir Atlı Geçti , 7. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 83-89. “Ölüm Yaşı”, Demir Bebek , İskele Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 35-39.
Demir Özlü	“Alp Oteli”, Sürgün Küçük Bulutlar , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 219-225. “Havuzun Başında”, Öteki Günler Gibi Bir Gün , Soyut Yayınları, İstanbul 1974, s. 85-93.
Demirtaş Ceyhan	“Namlu Ağam”, Çamasan , 6. bs., Yazko Yayınları, İstanbul 1983, s. 93-101. “Gebe”, Çamasan , 6. bs., Yazko Yayınları, İstanbul 1983, s. 113-140.

Dursun Akçam	“Anarşik”, Kafkas Kızı , Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 17-27. “Yiğit Avrat”, Kafkas Kızı , Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 5-15.
Erdal Öz	“Taş”, Kanayan , Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 5-20. “Kurt”, Kanayan , Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 37-50. “Kanayan”, Kanayan , Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 93-127.
Esen Yel	“Komünistleri Tanıyan Köpek”, Komünistleri Tanıyan Köpek , 2. bs., Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 68-74.
Fakir Baykurt	“Camekânda Bir Gün”, İçerdeki Oğul , 2. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 184-203.
Ferzan Gürel	“Kuyu”, Ölü Gözünden Yaş , Kardeşler Matbaası, 1979, s. 20-23. “Kapan”, Ölü Gözünden Yaş , Kardeşler Matbaası, 1979, s. 7-11.
Füruzan	“Su Ustası Miraç”, Parasız Yatılı , 12. bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 51-66.
Hakkı Gümüştaş	“Kaymaksız Yoğurt”, Suları Salıvermek , Atlas Yayınları, İzmir 1975, s. 47-63. “Efendi Çocuk”, Suları Salıvermek , Atlas Yayınları, İzmir 1975, s. 82-89.
Hasan Kıyafet	“Kuzular Emişirken”, Baraç , Ararat Yayınevi, İstanbul 1974, s. 49-64.

Hulki Aktunç	“Beyoğlu’nun Kirli Tarihi”, Kurtarılmış Haziran, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 5-19. “Yalan Oldu Dünya”, Kurtarılmış Haziran, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 21-32. “İçimin Kuşları”, Kurtarılmış Haziran, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 53-62. “Gidenler Dönmeyenler”, Gidenler Dönmeyenler, Günebakan Yayınları, İstanbul 1976, s. 105-138.
İbrahim Erdem	“Anarşist İnek”, Oyunun İçi, Yöneliş Yayınları, Ankara 1978, s. 68-73.
Kemal Bekir	“Kapı Açıldı”, Bayrama Yakın, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1978, s. 84-90.
Leylâ Erbil	“Eski Sevgili”, Eski Sevgili, Kanat Kitap Yayınları, İstanbul 2007, s. 87-189.
Lütfi Kaleli	İşpiyoncu”, Dönek, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 5-9. “Sanık”, Dönek, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 26-31. “Murat”, Dönek, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 53-61. “Lokavt”, Dönek, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 62-70.

Lütfi Kaleli	“Dönek”, Dönek, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 84-90. “Anarşist”, Dönek, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 116-127. “Ellinci”, Dişliler Arasında, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 110-126. “Toprak”, Dişliler Arasında, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 9-13. “Fabrikamız Var”, Dişliler Arasında, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 84-95.
Mehmet Başaran	“Yıl Sonu Raporu”, Sürgünler, Ararat Yayınevi, İstanbul 1970, s. 85-95.
Mehmet Emin Bozarslan	Anarşistler, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1977. “Sayın Muhbir Vatandaş”, İçerdekiler ve Dışardakiler, Koral Yayınları, İstanbul 1974, s. 138-164. “Açık Kalan Gözler”, İçerdekiler ve Dışardakiler, Koral Yayınları, İstanbul 1974, s. 190-205.
Mehmet Güler	“Türkümüz Var Söylenecek”, Ak Badanalı Ev, Koza Yayınları, İstanbul 1977, s. 7-18.
Metin İlkin	“Zor Zamanlar”, Zor Zamanlar, Yücel Yayınları, İstanbul 1971, s. 7-64.
Mustafa Balel	“Kiremit Rengi Vazo”, Kiraz Küpeler, Kavis Yayınları, İstanbul 2010, s. 9-31. “Ekinler Sarardı”, Kiraz Küpeler, Kavis Yayınları, İstanbul 2010, s. 55-73.

Muzaffer Hacıhasanoğlu	“Eller”, Eller , Aydınlık Yayınları, İstanbul 1979, s. 7-16.
Muzaffer İzgü	“Kemer ve Kravat”, Bando Takımı , 3. bs., Bilgi Yayınları, Ankara 1989, s. 93-100.
Nahit Eruz	“Korkuyu Yaşamadan”, İnsanca , Derinlik Yayınları, İstanbul 1978, s. 79-87.
Necati Cumalı	“Kente İnen Kaplanlar”, Yalnız Kadın , İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1991, s. 107-114.
Necati Tosuner	“Sisli”, Sisli , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 49-59. “Özgürlük Alanı”, Sisli , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 79-84. “Güvercin”, Sisli , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 79-84. “Wanted”, Sisli , Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 45-48.
Nezihe Meriç	“Tan’ın Öyküsü”, Toplu Öyküler II: Dumanaltı, Bir Kara Derin Kuyu , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 137-143. “Acıyı Aşmak”, Toplu Öyküler II: Dumanaltı, Bir Kara Derin Kuyu , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 144-156.

Nezihe Meriç	“Umut’a Tezgâh Kurmak”, Toplu Öyküler II: Dumanaltı, Bir Kara Derin Kuyu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 75-116. “Tedirgin”, Toplu Öyküler II: Dumanaltı, Bir Kara Derin Kuyu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 44-74.
Orhan Duru	“Ağır İşçiler”, Ağır İşçiler, Soyut Yayınları, İstanbul 1974, s. 44-51.
Ömer Faruk Toprak	“Sıkıyönetim”, Karşı Pencere, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 221-241. “Sümbül Havası”, Karşı Pencere, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 243-260. “Yusuf Yaşayacak”, Karşı Pencere, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 261-272.
Refik Aydın	“Haziran Sabahı”, Haziran Sabahı, Karınca Matbaacılık, İzmir 1980, s. 95-102.
Ruşen Hakkı	“Grev Öncesi”, Irmak, Yalım Yayınları, İstanbul 1979, s. 27-33. “Geceyle Gelen”, Irmak, Yalım Yayınları, İstanbul 1979, s. 10-14. “Irmak”, Irmak, Yalım Yayınları, İstanbul 1979, s. 54-112.

Samim Kocagöz	“Alandaki Delikanlı”, Alandaki Delikanlı, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 94-99. “Kara”, Alandaki Delikanlı, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 15-22. “Telin Öte Ucu”, Alandaki Delikanlı, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 138-142.
Sevgi Soysal	“Zulmet Sevinci”, Barış Adlı Çocuk, Bilgi Yayınları, İstanbul 1976, s. 147-159.
Şükrü Bilgiç	“Ayrancı’nın Lastiği”, Yaşamaya Sevdalı, Yarına Doğru Yayınları, İstanbul 1974, s. 77-85. “Boğum Boğum Saçlar İçin”, Yaşamaya Sevdalı, Yarına Doğru Yayınları, İstanbul 1974, s. 86-93.
Talip Apaydın	“Halim Usta”, Yolun Kıyısındaki Adam, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 24-31. “Öğrenciler”, Yolun Kıyısındaki Adam, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 32-37. “Gençler”, Yolun Kıyısındaki Adam, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 38-44. “Hasan Usta”, Yolun Kıyısındaki Adam, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 72-76. “Dumanlı Bir Gün”, Yolun Kıyısındaki Adam, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 112-123.

Tahir Abacı	“Gelip Geçenler”, Gelin Ömrümüz , Sergen Yayınları, İstanbul 1976, s. 16-24. “Gazele Karışmayan Günler”, Gelin Ömrümüz , Sergen Yayınları, İstanbul 1976, s. 88-107.
Tanju Cılızoğlu	Balyoz , Yayıncı Yayınları, İstanbul 2002.
Tarık Dursun K.	“Gungadin”, Karanfilli Hikâye: Toplu Öyküler 1 , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 465-473.
Tezer Özlü	“1980 Yazı Güneşi A./”, Eski Bahçe, Eski Sevgi , 11. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 94-97.

3.1. Sıkıyönetim

Muhtıra'nın verilışinden sekiz gün sonra 20 Mart'ta CHP'den istifa eden Nihat Erim, bağımsız başbakan seçilir. Erim, birçok bağımsız da alarak hükümeti 27 Mart'ta kurar. 22 Nisan'da hükümet, Sıkıyönetim Kanunu'nu değiştirmek üzere hazırlıklara girişir. Erim, asayişin sağlanması için Anayasa'nın değişeceğini açıklar.¹²⁴

22 Nisan 1971 günü, Başbakan Nihat Erim'in TRT'de yaptığı konuşmada “Alınacak tedbirler balyoz gibi kafalarına hemen inecektir!” açıklamasıyla ülkedeki sol örgütlere ve sol eğilimli kişilere karşı başlatılan tutuklama, yargılama ve cezalandırmaları kapsayan harekâta Balyoz Harekâtı denir.¹²⁵ Necati Tosuner, “Özgürlük Alanı” başlıklı hikâyesinde Balyoz Harekâtı'ndan şöyle söz eder:

¹²⁴Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker**, 2 bs., İmge Yayınevi, Ankara 1977, s. 192.

¹²⁵Balyoz Harekâtı için bkz. Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türk Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 230.

“Balyoz.

(...)

Balyoz tepemizdeydi. Balyozdu. İnse bir şeydi, inmese bir şeydi. Varlığı yeterdi. Adının varlığı yeterdi. Dayanaksızdık. Korkuydu. Umutsuzluk korkuyla biçimlenmişti. Balyozdu.”¹²⁶

12 Mart'ta muhtıranın verilişinden sadece bir buçuk ay sonra sıkıyönetim ilan edilir. Oya Baydar, sıkıyönetimin gelişini şöyle anlatır:

“23 Nisan'da Erim ‘balyoz gibi tepelerine ineceğiz. Bu olağanüstü davranışları olağanüstü tedbirle yok edeceğiz’ dedi. Sıkıyönetim yaklaşıyordu. (...) 26 Nisan 1971 günü 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi.”¹²⁷

Sıkıyönetim, 26 Eylül 1973'e kadar 14 kez ikişer ay süreyle uzatılır. 1973'ten sonra da sıkıyönetim ilanları devam eder. Sıkıyönetimin hâkim olduğu bu dönemde, en çok eleştirilen konulardan biri, eylemlerle hiç alakası bulunmayan aydınların sıkıyönetim komutanlıklarınca gözaltına alınması, sıkıyönetim mahkemeleri tarafından tutuklanması ve işkencedir. 12 Mart Muhtırası'nı ilerici, reformcu ve kansız bir darbe olarak görenlerin arasında Türk solunun çeşitli kesimleri de vardır. Fakat muhtıranın niteliği çabucak anlaşılır. Sıkıyönetim, öncelikle basını susturur, sonra aydınları hedef alır. Yazılı ve sözlü basında yapılan duyurularla öğretim üyeleri, yazarlar ve sanatçılardan sıkıyönetim savcılarına teslim olmaları istenir. Bu kişilerin şiddet eylemleriyle bağlantılı olup olmadığı bu noktada önem taşımaz. Sıkıyönetim bir taraftan da sol eğilimli dergileri kapatır, sol eğilimdeki yayınevlerinin kitaplarına el koyar. İnsanların yasaklı kitapları bulundurması

¹²⁶Necati Tosuner, **Sisli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 79.

¹²⁷Oya Baydar, “Üç Yıl Sonra 12 Mart”, **İlke**, Sayı:4, 1974, s. 105.

tutuklanmaları için yeterlidir. Denilebilir ki bu dönem sol eğilime sahip aydınlar, yazarlar, sanatçılar, işçiler ve öğrenciler için bir baskı dönemdir.¹²⁸

Ordunun tam ve mutlak desteği sayesinde Erim, programını kabul ettirir. Erim hükümetinin emrinde istediği gibi hareket eden ordu, nisan ayında şiddet eylemlerinin artması yüzünden 27 Nisan'da Milli Güvenlik Kurulu'nda sıkıyönetim kararı alınır alınmaz terör suçuyla itham edilen kişileri gözaltına almaya başlar. İçinde bulunulan durumdan sol ya da ilerici liberal eğilimi olan herkese karşı bir cadı avı başlatılır. THKP-C üyeleri İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırap öldürdükten sonra söz konusu baskı daha da ağırlaşır. Aralarında yazarların, gazetecilerin, profesörlerin de bulunduğu birçok aydının, TİP'in bütün önde gelen üyelerinin ve birçok sendikacının bulunduğu 5000 civarında kişi tutuklanır.¹²⁹

Fakir Baykurt, "Camekânda Bir Gün" başlıklı otobiyografik hikâyesinde, bu tutuklamaları ele alır. Yazar, hikâyenin kahramanlardan biridir ve yazarla birlikte tutuklu bulunan diğer kahramanların birçoğu, 12 Mart Dönemi'nde tutuklanan aydınlar, profesörler, sendikacılar ve TİP'in önde gelen üyeleridir:

"Yabancı gazeteciler gelecek, tutuklularla görüşecekler" diye haberler dolaşıyordu. O günlerde aldılar bizleri seçip seçip. Öğretim üyeleri, yazarlar, parti yöneticileri, sendikacılar falan bir gruptuk. Ama ne sefa, ne bir şey; burası da tutukeviydi. Kokusuyla, sineğiyle, bütüünün sıkıntısıyla... Yabancı gazeteciler gelip gitmişler, ama buralara uğramamışlar, sonradan duyduk. Uğrasalar ne olacaktı? Tutup getirdiler her birimizi evlerimizden. Tıktılar buralara. Yargılanacağımız günleri bekleye bekleye yatıyoruz."¹³⁰

Tanju Cılızoğlu'nun ilk basımı 1976 yılında yapılan *Balyoz* adlı otobiyografik hikâyesi, sıkıyönetim günlerini ele alır. Fakir Baykurt gibi 12 Mart döneminde hapishaneye giren Tanju Cılızoğlu'nun, "BALYOZ o günlerin sıcaklığında

¹²⁸Üskül, a.g.e., s. 191-220.

¹²⁹Zürcher, a.g.e., s. 377.

¹³⁰Fakir Baykurt, *İçerdeki Oğul*, 2. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 187.

yoğunlaşmış bir acının güncesi... Öfke, küskünlük üstüne kurulmuş ama yaşananların duygusallığında nahifleşmeyen bir belgesel hikâye...”¹³¹ olarak tanımladığı bu uzun hikâye, yazarın Sansaryan Han’da geçirdiği otuz üç günlük tutukluluğunu anlatır. Tutukluluğu boyunca yaşadıklarını, tanık olduklarını gerçekçi bir biçimde yansıtır.

Nezihe Meriç’in “Tan’ın Öyküsü” başlıklı hikâyesi, sıkıyönetimin sol eğilimli insanları gözaltına alıp tutuklamasını konu edinir. Hikâyede, babası polisler tarafından götürülen Tan ve annesi anlatılır. Annenin gözünden aktarılan hikâyede baba, eşi ve arkadaşlarıyla bir tatil yöresinde yemek yerlerken gözaltına alınır:

“Gözümü polisten ayırmadan, çabucak Özdemir’e baktım. Çok içmişti. Sakin görünüyordu. Polis garsonu önüne katıp bize doğru yürümeye başladı. Çantamı sandalyenin arkasından alıp omzuma astım. Tabağımı iteledim, tetikte beklemeye başladım. Gülistan yavaşça, “Bekliyordum,” dedi. “Özdemir için bu. Gelirken ajansı dinledim. Keyfiniz kaçmasın diye söylemedim. Dört beş kişi götürmüşler TRT’den.” (...)

Sonrası, aslında dümdüz geçti. Hep beraber karakola gittik. Hiç konuşmadık. Sokaklar, meydanlar kalabalıktı. Galiba bize bakıyorlardı. Haber hemen yayılmıştı. Karakola girdik. Sorgular, zabıtlar, telefonla beklenen emirler, peş peşe içilen sigaralar, sinir gerginliği içinde geçen saatler başlayacaktı.”¹³²

Aziz Nesin, devlet güçlerinin sol ideolojiye mensup insanlar üzerinde uyguladığı baskıyı mizahi bir anlatımla “İnsanlar Uyanıyor” başlıklı hikâyesinde ele alır. Hikâye, siyasi düşüncelerinden dolayı sürgün edilmiş, birkaç defa hapse girip çıkmış bir aydınının son tutukluluğun ardından uzak tenha bir gecekondu mahallesine yerleşmesini konu edinir. İlk taşındığında tenha bir yer olan gecekondu mahallesi onun gelişikle yavaş yavaş nüfusu artan, mahalle esnafının işlerinin açıldığı bir yere

¹³¹Tanju Cılızoğlu, **Balyoz**, Yayıncı Yayınları, İstanbul 2002, s. 9.

¹³²Nezihe Meriç, **Toplu Öyküler II: Dumanaltı, Bir Kara Derin Kuyu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 139-140.

dönüşür. İş bulamadığı için gecekondudan ayrılıp bir arkadaşının yanına taşınmaya karar verince her şey anlaşılır. Çünkü hapisten çıktıktan sonra da devlet güçleri tarafından sürekli takip edilir ve onun ardından mahalleye çeşitli mesleklere bürünmüş devlet görevlileri gelir. Gecekondunun esnafı, kahramanın oradan taşınmaması için ricacı olmaya geldiklerinde bu durum ortaya çıkar. Mahalle esnafının kendisini bırakmak istememesini, siyasi görüşlerinin artık halk tarafından değerli bulunduğu yoran kahramanın değerlendirmeleri, hikâyenin mizahi yönünü daha da artırır:

“Demek onu tanıyorlar, bu halk için çalıştığını biliyorlardı. Ne diye umutsuzluğa kapılmıştı, ne diye karamsarlaşmıştı da, politikadan çekilmeye kalkışmıştı. Hiç bu insanlar bırakılır mıydı?

(...)

Gözleri buğulanmıştı sevinçten, neredeyse ağlayacaktı. Halk uğruna bunca yıllık mücadelesinin sonunda, kendisine ilk olarak değer veriliyordu.

(...)

Neredeyse kendini tutamayıp ağlayacaktı. Kim ne derse desin, memlekette büyük bir gelişme, insanlarda büyük bir uyanma vardı. Demek bunca yıl boşuna çalışmamışlardı. Eskiden olsa, bu adamlar ona selam bile vermezlerdi.”¹³³

Esen Yel’in “Komünistleri Tanıyan Köpek” başlıklı hikâyesi de devletin komünizm ideolojisini benimseyen insanları sürekli takip ettiğini ve onları yakalamaya çalıştığını mizahi bir dille anlatan başka bir hikâyedir. Hikâye, komünistleri tanıma yeteneğine sahip Buk adında bir köpeğin etrafında geçer. Sol görüşlerinden dolayı yakalanmamak için kendini oldukça gizleyen, dikkat çekmemek için iş yerindeki insanlarla bile konuşmayan ama yine de takip edilmekten kurtulamayan İbrahim adındaki kahraman, bir akşam Buk ile karşılaşır. Köpek ona

¹³³ Aziz Nesin, **İnsanlar Uyanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul 1972, s. 10-11.

üç kez hırlar fakat ısırılmaz ve onu takip eder. İbrahim, sonradan köpeğin büyük yeteneğini fark eder:

“Ne zaman yanıma biri yaklaşırsa, Buk başını kaldırır ve bakar. Burnunu şöyle bir oynatır. Sonra ya, susar ya da hırlar. Eğer bu kişi komünistse, üç kez kesik kesik hırlar. Yok henüz bu aşamaya gelmemiş, fakat gelme yolundaysa iki kez, gazete kitap okuyan türündense bir kez hırlar. Bunların dışındakiler onu hiç mi ilgilendirmez. Ben de, konuşmalarımı ve davranışlarımı buna göre ayarlarım.”¹³⁴

Tasmasında annesinin İtalyan, babasının Alman ve öğrenim gördüğü ülkenin Amerika olduğu yazan Buk, komünistleri yakalamak için eğitilmiştir. Buk, komünist İbrahim’in ve arkadaşlarının yakalanmasını sağlar. İbrahim ve arkadaşları bu durumu mahkemeye çıkarıldıklarında anlar. Buk, mahkeme kapısından içeri girer, yargıçlar kurulunu selamlar ve bir sıçrayışta masaya çıkıp yargıçlar kuruluyla beraber mahkemeyi izler.

12 Mart Muhtırasını izleyen yıllarda özellikle Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddeleri¹³⁵ sol hareketler ve bu harekete bağlı kişilerin gözaltına alınması ve yargılanması için son derece etkili olur. Bu maddelerin sınıf siyasetini yasaklayıcı içeriğiyle Ceza Kanunu’nda yer alması 1936 yılındaki değişiklikle gerçekleşir.¹³⁶ Bu maddelerde, zaman içinde gerekli görüldüğü birçok durumda değişikliğe gidilmiştir. 141 ve 142. maddelerin söz konusu hükümlerinde komünizm ya da komünist gibi

¹³⁴Esen Yel, **Komünistleri Tanıyan Köpek**, 2. bs., Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 71.

¹³⁵Madde 141- Memleket dâhilinde içtimaî bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü, şiddet kullanmak suretile tesis etmeğe ve içtimaî bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmağa veya memleket dahilinde teşekkül etmiş iktisadî veya içtimaî nizamları şiddet kullanarak devirmeğe matuf cemiyetleri tesis eden, teşkil eden, tanzim eden veya sevk ve idare eden kimse beş seneden on iki seneye kadar ağır hapis cezasile cezalandırılır. (...)

Madde 142- Memleket dahilinde içtimaî bir zümrenin diğerleri üzerinde tahakkümünü şiddet kullanmak suretile tesis etmek veya içtimaî bir zümreyi şiddet kullanarak ortadan kaldırmak veya memleket dahilinde teşekkül etmiş iktisadî veya içtimaî nizamları şiddet kullanarak devirmek yahut memleketin siyâî ve hukukî herhangi bir nizamını yıkmak için propaganda yapan kimse bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezasile cezalandırılır. (...) Resmi Gazete, 23.06.1936, s. 6713.

¹³⁶Cangül Örnek, “Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. Maddelerine İlişkin Tartışmalarda Devlet ve Sınıflar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LXIX, Sayı:1, 2014, s. 111.

ifadeler yer almaz. Bununla beraber kanun koyucuların başlangıçtan beri özellikle komünizmi yasaklamak amacını taşıdığı söylenebilir. Çeşitli değişiklik gerekçelerinde “Türk cemiyetlerinin komünistlik gibi fikir sistemleri ile mücadelesinin bir yolu da, kurulmuş nizamı yıkmak, onun yerine, bünyesine yabancı bir nizamı kurmak için yapılacak teşebbüslere karşı müeyyide koymasındır. Bu fıkra, kurulmuş iktisadî veya içtimaî nizamları devirmek amacıyla cemiyet teşkilini cezalandırmaktır. Meselâ komünizm, cemiyetin iktisadî ve içtimaî nizamlarını devirmek ister. Çünkü, onun müşterek mülkiyete dayanan bir iktisadî nizamı, bu nizamı yaşatmak için ferdî mülkiyete insanları sevk eden yarınki nesillerinin istikbali endişesini yok etmek üzere çocuğun yetişmesi ve aile müessesesi üzerinde muayyen bir içtimaî nizam görüşü vardır.” ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir.¹³⁷

141 ve 142. maddelerin muhalif siyasi örgütler ve kişiler üzerinde nasıl büyük bir baskı aracı olduğu, 12 Mart Askerî Muhtırası’ndan sonraki dönemde kurulan Askerî Sıkıyönetim Mahkemelerinin verdikleri kararlarda açıkça ortaya çıkmıştır. 12 Mart Dönemi’ndeki hukuk uygulamaları, 141 ve 142. maddelerin o dönemde son derece canlı sol hareketin ve yayıncılık faaliyetlerinin bastırılmasında yasal araçlar durumuna geldiğini gösterir.¹³⁸

Mustafa Balel, “Kiremit Rengi Vazo” başlıklı hikâyesinde, sıkıyönetimin hâkim olduğu bu dönemi ve hukukun sol hareket içinde yer alan insanlar için nasıl işlediğini, oğlu gözaltına alınmış bir babanın gözünden anlatır:

“Moralini en çok bozan şey, davayı 141, 142’ye dayamaları, savcının bu iki maddede ayak diremesiydi. Eh, sokaklarda tavşan gibi insan avlandığı bir dönemde kaygılanmaması işten değildi. Bir yurttaş, bir insan olarak bile insanın yüreği dayanmazken, bir baba olarak onun neler çektiğini anlamak hiç de zor değildi. Her gün yüzlerce genç içeri alınıyor, mahkeme önüne çıkarılmadan aylarca bekletiliyorlardı. Ardından nice eziyetlerden sonra ya mahkeme önüne çıkarılıyor, hüküm giyiyor ya da beraat ediyorlardı. İşin içinde,

¹³⁷Uğur Alacakaptan, “Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu’nun 141 ve 142’inci Maddeleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXII, Sayı:1, 1966, s. 6-7.

¹³⁸Örnek, a.g.m., s. 133.

anne babaların, maazallah intihar etti, ölü bulundu, falan yerdeki arsada kimliği belirlenemeyen bir ceset bulundu gibisinden sözlerle çocuklarının kara haberini aldıkları da görülüyordu. Üstelik nadir olarak da değil. İşkence sırasında ölenler, şu ya da bu grupta yapılan silahlı çatışmada yaralanıp hastaneye kaldırılırken can verenler...”¹³⁹

Bekir Yıldız’ın “Ölüm Yaşı” başlıklı hikâyesinde de Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddelerden yargılanan bir yayımcı konu edilir. Yayımcının suçu, yasaklı kitaplar basmasıdır. Yayımcı mahkeme esnasında, savcı iddianameyi okurken kalp krizi geçirir ve ölür. Yayımcının bastığı kitaplar içinde yer alan Nazım Hikmet Ran’ın *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* adlı romanı, ölümle sonlanan hikâyeyi daha ironik kılar:

“(...) Yüreği yorgun yıllardan beri. Yüreği yorgun ya, bilinci... Kan akıyor görünmez. İyice sendeliyor. Öne doğru düşüyor. Karısına bir şey söylemek için istiyor. Sanık yerindeki tahtalar devriliyor. Yargıç ayağa kalkıyor. Savcı ‘İddianame’yi okuyor hâlâ. Bir sınıf diğer bir sınıf üzerine... Vatan haini. Yargıç, savcıyı dürtüyor. Savcı başını kaldırıyor. Sanığı karşısında göremiyor. Şaşırıyor. Başını öne doğru uzatıyor. Sanığı yere yuvarlanmış görünce son okuduklarının boşa gittiğinin üzüntüsüne kapılıyor. Koşuşmalar, konuşmalar oluyor. Yayımcı, kulağına gelen son sözleri duyarken, tepesindeki savcıya alacaklı gözlerle bakıyor.

“Sanık ölmüş.”

“Suçlanan kitabın adı neymiş?”

“Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.”¹⁴⁰

Sıkıyönetimin sol hareket içinde yer alan kişiler için nasıl işlediğini ele alan hikâyelerden biri de Ömer Faruk Toprak’ın “Sıkıyönetim” başlıklı hikâyesidir.

¹³⁹Mustafa Balel, **Kiraz Küpeler**, Kavis Yayınları, İstanbul 2010, s. 18.

¹⁴⁰Bekir Yıldız, **Demir Bebek**, İskele Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 38-39.

Hikâyenin kahramanı bir ozandır ve bir ihbar sonucu gece üçte askerler tarafından uyandırılarak tutuklanır. Kapıyı açtığında karşılaştığı manzara ve sonrasında yaşadıkları, o dönemde sol ideolojiye bağlı birçok kişi için hiç de şaşırtıcı değildir:

“Kapının zili, ürpertici bir biçimde çalıyordu. Birtakım konuşmalar vardı kapının önünde. Bir odunla ya da bir demirle vuruluyordu kapıya sanki. İlk hamlede doğrulup kalkamadı. Son bir gayretle kalkabildi yataktan. Elektriğin düğmesini el yordamı ile buldu. Gözleri açılmıyordu. Duvara tutunarak yürüdü. Hole vardığı zaman, gürültü daha da arttı. Kapıya yükleniyorlardı. Açınca, asık yüzlü bir kalabalıkla karşılaştı. Üç erin tomsonları kendisine çevrilmişti. Dört sivil adam, bir yüzbaşı, üç er içeriye girdiler. Erlerden biri kapıda kaldı. Siviller odalara dağıldılar.”¹⁴¹

Askerler ve sivil görevliler, evde bulunan sakıncalı kitaplara el koyarlar ve ozanı tutuklarlar. Askeri yönetim tarafından üç gün gözaltında tutulan ozan, hakkında kovuşturmaya gerek olmadığı gerekçesiyle serbest bırakılır.

Ömer Faruk Toprak’ın “Sümbül Havası” başlıklı hikâye de benzer bir konuyu ele alır. Hikâye, emekli bir memurun sıkıyönetim tarafından gözaltına alınışını konu edinir. Yapayalnız yaşayan ve kitaplardan başka dostu olmayan Müştak Uslu, soyadıyla da müsemma bir biçimde oldukça sakin bir hayat sürer. Politik meselelere tamamen uzak bir kişi olan Müştak Bey’in huzuru, yüksek bir makamda bulunan lise arkadaşının “Gene çok kitap okuyor musun? Bu gece bütün İstanbul’da arama var. Evinde yasak kitap bulunursa, karışmam...”¹⁴² sözleriyle bozulur. Hapse atılmamak için evindeki bütün kitapları bir bavula doldurup şehrin uzak bir köşesine gizler. Bu, isabetli bir karardır; çünkü tüm İstanbul’da, sıkıyönetim tarafından sokağa çıkma yasağı ilan edilir:

¹⁴¹Ömer Faruk Toprak, **Karşı Pencere**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 222.

¹⁴²Toprak, **a.g.e.**, s. 246.

“O günkü İstanbul gazetelerinden ikisini aldı. Haberler, arama olaylarını örtücü, gizleyici bir donukluk içinde geri veriyordu. Tarihte ilk kez, İstanbullular, arama-tarama için evlerine kapatılmışlardı.”¹⁴³

Kitaplarını zleyen ve birkaç gün sonra sakladığı yerden almaya giden Müştak Bey’in başına ufak bir kaza gelir. Sokak ortasında bavulu açılır ve yerlere saçılan kitaplar iki toplum polisi tarafından fark edilir. Müştak Bey, toplum polisleri tarafından gözaltına alınır ve kendisini dört gün boyunca sıkıyönetimin karanlık, havasız bir hücresinde bulur. Dört gün sonra ise “zgrsnz!” denilerek salıverilir.

Ömer Faruk Toprak’ın sıkıyönetim uygulamalarını konu alan hikâyeleri, o dönemde bu konuyu işleyen diğer toplumcu gerçekçi yazarların hikâyelerinden bir noktada farklılık gösterir. Diğer yazarlarda çokça grdgmz, kitap bulundurmanın bile suç sayılması, sol ideolojilere bağlı insanların gözaltına alınması gibi olaylar Toprak’ın hikâyelerinde de vardır. Ama diğer yazarların hikâyelerinde görülen sıkıyönetimin sol ideolojilere bağlı kişilere işkence yapması, kötü muamelede bulunması gibi ayrıntılar Toprak’ın hikâyelerinde karşımıza çıkmaz. Ömer Faruk Toprak’ın bir başka hikâyesi de bu yargıyı güçlendirecek niteliktedir. Toprak’ın “Yusuf Yaşayacak”¹⁴⁴ başlıklı hikâyesinde de polis tarafından yirmi gün boyunca aranan ve yakalanan geç yazar, bir haftalık sorgudan sonra mahkemeye çıkarılır ve serbest bırakılır. Bütün bu süreçte geç yazar hiçbir kötü muamele ile karşılaşmaz.

12 Mart Dönemi toplumcu gerçekçi hikâyelerde sıklıkla tekrar edilen durumlardan biri, sol eğilimli kişilerin devlet güçleri tarafından alıkonmasıdır. Sol eğilime sahip bir kişinin, gecenin bir vakti kapısının zili çaldığında ilk dřndėđ, devlet güçlerinin kendisini götürmeye geldiėđi olur. Demirtaş Ceyhun’un “Gebe” başlıklı hikâyesinde, gece zil çalınca kahramanın da ilk aklına gelen budur:

“Acaba kim? Yoksa polis mi? Gene beni almaėđa mı geldiler dersin? Gece yarısı gtrebileceklerini düşününce, daha çok paniğe kapıldım. Ellerim ayaklarım tir tir titrerler. Hani sanki benim deėđiller,

¹⁴³Toprak, **a.g.e.**, s. 256.

¹⁴⁴Toprak, **a.g.e.**, s. 261-272.

mümkünü yok, önleyemiyorum. (...) O hücrelere gene tıklamak istemiyorum.”¹⁴⁵

Adalet Ağaoğlu'nun “Sen de Sor” başlıklı hikâyesi de, bu gözaltılardan birine yer verir. Hikâye, kendi hâlinde yaşamını sürdürmeye çalışan sıradan bir işçiyi anlatır. Hikâyenin kahramanı olan işçi, tompsonlu askerler tarafından gecenin bir yarısı kitaplarıyla beraber gözaltına alınan bir kişiye tanık olur:

“Sonunda iki er, iki yanlarında birer kocaman, ağır çuvalla kapıda göründüler. Çuvalları ciplere yüklediler. İki yüzbaşı ile teğmen de, saçları kırlaşmış tıknazca bir beyi aralarında götürerek ciplerden birine bindirdiler. Onlar kır saçlı adamı bindirirlerken, sanki kendilerini birer sipere atmış, bakışları, neredeyse bir oyun oynamanın takma ürkekliği ile yüklü çocuklar, bir kızı öne ittiler. On iki yaşlarında bir kızdı. Dağınık saçları hop hop omuzlarını döven bu kız, subayların önünü kesip kır saçlıya: “Baba, nereye?” diyecek oldu, ama subaylar onu önlediler. Tompsonlu erler ise kızı, tompsonlarının ucuyla yederek içeri soktular.”¹⁴⁶

Mustafa Balel'in “Ekinler Sarardı” başlıklı hikâyesi de gözaltına alınan sol görüşlü insanları anlatan bir hikâyedir. Hikâyenin leitmotifi, gece vakti çalan zillerdir. Hikâye, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan devrimcilerin gördükleri baskıyı ele alır. Bütün hikâye boyunca, gece yarısı, dünyanın farklı yerlerinde sosyalist devrimcilerin evlerinin zili çalar ve sosyalist devrimciler devlet güçleri tarafından götürülür. Hikâye şu satırlarla sonlanır:

“Zilin sesi bir kez daha çınlıyor.

Bir daha çınlıyor zilin sesi...

¹⁴⁵Demirtaş Ceyhun, **Çamasan**, 5. bs., Yazko Yayınları, İstanbul 1983, s. 137-138.

¹⁴⁶Adalet Ağaoğlu, **Yüksek Gerilim**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 91.

Dağılıyor, çoğalıyor, yayılıyor zil sesleri. Evleri, sokakları, mahalleleri, kentleri sarmaya başlıyor. Evlerin, kentlerin, ülkelerin zilleri çalıp duruyor boyuna...

Zil sesleri çınlatıyor ortalığı...

Miguelleri, Albertoları, Bernabosları, Eliakisleri, Ömerleri, Alilleri, Robertoları alıp götürüyor tatlı uykularından. Tüyler ürperici gerçeklerin içine...¹⁴⁷

Sıkıyönetimin hâkim olduğu 1970'li yılların ilk yarısında sadece gözaltılar, sorgular, işkenceler, tutuklamalar yoktur. Cumhuriyet Dönemi Türk siyasi tarihinin Adnan Menderes ve iki bakanının idamından sonraki en önemli idam kararları içinde yer alan Deniz Gezmiş ve iki arkadaşının idam edilmesi bu döneme rastlar. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Mahkemesi'nde, 16 Temmuz 1971'de başlayan davada idam kararı çıkar, Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı 6 Mayıs 1972 günü idam edilir.¹⁴⁸

Necati Tosuner'in "Güvercin" başlıklı hikâyesi, bu idamların gerçekleştiği yıl yazılmıştır. Üç sayfalık bu kısa hikâye idama giden iki sosyalist genci konu alır. Birinci tekil şahıs anlatıcının kullanıldığı bu hikâyede, idama giden sosyalist bir gencin iç dünyası gözler önüne serilir:

"Önce beni asacaklar.

Ben uzun boyluydum. İri kemikliydim. Gencim. Ellerim bıraktı kalem yontmayı, silah kavradı sonra. Yüreğim kirlenmedik bir yürekti, buna seviniyorum. Ölüm bir şey değildi başlangıçta. Şimdi, hele şimdi, hiçbir şey değil. Eziyetin dinmesi olacak belki...

(...)

Uyandırdılar. Onun içeriye girişiyle başlıyordu tören. Artık sorgular.. sorgular.. sorgular ve duruşmalar ve ara kararları ve karar

¹⁴⁷Mustafa Balel, **a.g.e**, s. 73.

¹⁴⁸Anadolu Ajansı İç Haberler Müdürlüğü, **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara 2004, s. 250.

vermeleri ve karar bozmaları ve ölüm oruçları ve aranan gazete başlıkları ve soru işaretleri ve uykusuz kapanışı gecelerin ve .. bitiyordu artık. Yaşayabileceğimiz umudunu söktük içimizden.”¹⁴⁹

12 Mart Muhtırası'nın en önemli siyasî sonuçlarından biri sıkıyönetim uygulaması olmuştur. Özellikle sol harekete bağlı insanlar ağır bir baskı altına alınmıştır. Bu ağır baskının sonucu olarak gözaltına alınmalar, işkenceler, tutuklanmalar yaşanmıştır. Yine bu dönemde sol hareketin önde gelen bazı isimleri hakkında idam kararı verilmiş ve bu kararlar uygulanmıştır. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyecileri, bütün bu sıkıyönetim uygulamalarına hikâyelerinde yer vererek sol harekete bağlı kişilerin trajik durumunu gözler önüne serer.

3.2. Mücadele

12 Mart Dönemi toplumcu gerçekçi hikâye için “bir direnişin anlatısı” tanımı yapılırsa abartılmış olmaz. Çünkü dönemin toplumcu-gerçekçi yazarlarının hikâyelerinde karşımıza en çok çıkan tema “direniş”tir. Yürüyüşler, gösteriler, fakülte işgalleri, grevler, işçi ve köylü hareketleri, hatta silahlı mücadele bu direnişin farklı yansımalarıdır. Sol eğilimli aydınlar, işçiler, köylüler, öğrenciler ise bu mücadelenin en önemli parçalarıdır. Toplumun farklı kesimleri, nasıl büyük bir mücadelenin içindeyse, toplumcu gerçekçi yazarlar bu mücadelenin bir parçasıdır. Hem dönemin siyasi olayları içinde yer almaları hem de Marksist dünya görüşü etrafında oluşturdukları eserlerle, toplumcu gerçekçi yazarlar oldukça aktif bir siyasi kimliğe sahiptir.¹⁵⁰ Bütün toplumcu gerçekçiler, Andrei Siniavski'nin belirttiği gibi yapıtlarını üretirken ideolojilerini yaymak gibi temel bir amaca sahiptir:

¹⁴⁹Necati Tosuner, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁵⁰12 Mart Dönemi'nde birçok yazarın da içinde bulunduğu geniş bir aydın kesimi, sıkıyönetim komutanlığı tarafından teslim olmaya çağırılmış ve tutuklanmıştır. Bkz. Üskül, **a.g.e.**, s. 210.

“Ozan şiirini salt şiir yazıyorum diye yazmaz, aynı zamanda kendi olanakları içinde komünizmin yerleşmesine yardım ediyorum diye yazar. Heykeltıraş, müzisyen, tarım uzmanı, ırgat, polis, mühendis ve avukat gibi tiyatro, makine, gazete ve silah da bu amaca hizmet ederler.

Kültürümüz ve toplum gibi güzel sanatlarımız da bu hedefe doğru yönelmiştir. Bu hareket gittikçe fazlalaşan bir koyuluğa doğrultulmuş olup soyluluk derecesini bu koyulukta kazanmaktadır. En kesin anlamıyla, biz, salt komünizmin gelişmesini hızlandırmak için yaşamaktayız.”¹⁵¹

Toplumcu gerçekçi yazar, ideolojisi aktarmak için sanatı bir araç olarak kullanır. Marksist ideolojinin ortak davası olan sınıf davasını ileri götürmek için elinden geleni yapar. Bu mücadeleyi verirken yalnız da değildir. Yazar mücadele ruhunu okuyucuya da aşılabilirse okuyucu da yazarın yanında mücadeleye girecektir. Toplumcu gerçekçi yazarların mücadele temasını bu kadar ısrarla işlemesindeki amaç, devrim yolunda okuyucuyu motive etmek, ülkülerinin haklılığı konusunda onları ikna etmektir. Toplumcu gerçekçi yazarlar, edebiyatın da diğer sanatların da devrime hizmet etmesi gerektiği inancını taşırlar. Eserlerinde çokça karşımıza çıkan mücadele teması, sosyalist fikirlerin geliştirilmesine, yayılmasına ve okuyucudaki yaratıcı itkilerin geliştirilmesine hizmet eder.¹⁵²

Cumhuriyet Dönemi'nin ikinci dalga toplumcu gerçekçi yazarlarından biri olan Fakir Baykurt, *Anadolu Garajı* eserinin başlangıç bölümünde “Sanatın Bugünkü Devrimci Görevi” başlıklı bir yazıya yer verir. Baykurt'un, günün siyasi ve sosyal sorunlarını ortaya koyduğu yazısında ulaştığı sonuç, bütün toplumcu gerçekçi yazarların motivasyonlarını yansıtmaları açısından önemlidir:

“Nasıl çıkarız bu durumun, bu çamurun içinden?”

---

¹⁵¹Siniavski, a.g.e., s. 12.

¹⁵²Bretch, a.g.e., s. 253-255.

Bu çamurdan kurtulmanın tek yolu vardır, o da devrimdir. Derebeylik kalıntılarını, kapitalizmi ve onun en son aşaması olan emperyalizmi ve bütün bunların sonucu olan geriliği, yoksulluğu, cahilliği yenen, bugünkü bozuk ilişkilerin tamamını boşlayıp yeni ilişkiler kuran çağdaş bir devrim.”¹⁵³

Fakir Baykurt, sanatçının devrimdeki öncü rolünü sorguladığı bu yazısında, sanatın ve sanatçının ne yapması gerektiğini açıkça belirtir:

“Bir sanatçı bugün gençlikten geri kalmaz. Eğitimciden, öğretmenden geri kalmaz. Köylüden geri kalmaz. Eylemden geri kalmaz tek sözle.

(...)

İyiden, güzelden, doğrudan yana olduğunu çok duyduğumuz, aşağı yukarı kimsenin yadsıdığını da görmediğimiz sanatın, bugün iyi, güzel ve doğru uğruna, dünyayı değiştirme eylemi için halkın önüne düşmesini bekliyoruz. Ucu dünyayı değiştirmeye varmayan hiçbir eylem devrimci değildir. Buna yönelmemiş sanatı da devrimci sayamayız. Dünyayı işçilerle işsizler ve köylüler değiştirecekler ve kendi sınıflarının politik egemenliğini kuracaklardır. Dünyanın en kalabalık kitlesini oluşturan bu sınıflardan yana olmayan sanatı dün olduğu gibi bugün de bir mutlu azınlıktan yana saymak gerekir ki, hiç bir çaba bugün bir mutlu azınlık için olmaz, sanat nasıl olsun?”¹⁵⁴

Sosyalizmin temel amacı dünyayı değiştirmektir. İşçi sınıfının önderliğinde kurulacak bu yeni dünya düzenini sağlamada sanatçı ezilen kesimlerden yana olmalı ve onların sözcülüğünü üstlenmelidir. Sanatçının üzerine düşen, eserlerini devrimin hizmetine sunmaktır, böylelikle o mücadeleye katılacak ve mücadelede öncü rol üstlenecektir. 12 Mart Dönemi’nde de toplumcu gerçekçi Türk hikâyecileri,

¹⁵³Fakir Baykurt, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1970, s. 15.

¹⁵⁴Baykurt, **a.g.e.**, s. 20-22.

eserlerinde devrimci bir mücadeleyi ön plana çıkararak eyleme geçmeyi önermiş ve bütün mücadele biçimlerini yüceltmişlerdir. Demir Özlü, “Havuzun Başında” başlıklı hikâyesinde “eylem”in övgüsünü şu şekilde yapar:

“Yeni bir dünya geliyor: eylemin sözden, her süre, üstün olduğu bir dünya. Eylemin güzelleştiği, çiçeklendiği, yayıldığı, her şeyin eylemden örüldüğü, sözünse hiç önemli olmadığı bir dünya. (...) Onun ışığını görmek lazım.”¹⁵⁵

Toplumcu gerçekçi yazarlar, sol hareketin 1960’lar ve 1970’ler boyunca yürüttüğü mücadeleleri hikâyelerinde yansıtmışlardır. Yazdıkları hikâyelerde, sol hareketin düzenlediği yürüyüşlere, gösterilere, grevlere, öğrenci boykotlarına, fakülte işgallerine ve silahlı mücadeleye kadar uzanan eylemlerine geniş bir biçimde yer vermişlerdir.

Tarık Dursun K.’nin “Gungadin” başlıklı hikâyesi, sosyalist hareketin üzerinde ısrarla durduğu mücadeleyi, mücadelenin bütün aktörleriyle birlikte ele alması bakımından önemlidir. Hikâye, dünyadaki bütün sosyalist devrimci hareketlerin ütopyası niteliğindedir. Hindistan’da geçen hikâye, Hintli devrimcilerin İngiliz emperyalizmine karşı verdikleri mücadeleden bir kesiti gözler önüne serer. Hikâyenin kahramanları arasında Türkler de vardır. Bu durum, devrimcilerin bütün dünyada birbiriyle dayanışma içinde olduğu gerçeğini de vurgular. Hikâyede karşımıza müşahhas bir varlık olarak çıkan Hintli kahramanın adının Gungadin olması tesadüf değildir. Rudyard Kipling’in şiirlerinden biri “Gunga Din”dir ve şiirde Hintli bir su taşıyıcısının İngilizler tarafından öldürülmesi anlatılır. Hikâyede müşahhas bir kişi olan Gungadin karakteri daha sonra genelleşecek ve İngilizlere karşı savaşan herkes Gungadin olarak görünecektir:

---

¹⁵⁵Demir Özlü, **Öteki Günler Gibi Bir Gün**, Soyut Yayınları, İstanbul 1974, s. 89.

“Karanlıkta birtakım adamlarla karşılaştık. Bir değil, belki bin Gungadin’ diler. Hepsi göz olmuşlar, karanlık demeden bize pırıl pırıl bize bakıyorlardı.”¹⁵⁶

Hikâye büyük bir direniş ve zafer vurgusuyla biter. Hintliler, İngilizlere karşı ayaklanır ve birlik olmanın sağladığı güçle mücadeleyi kazanırlar:

“Baktık; toprakta çürümüş buğday ansızın filizleniverdi, baktık; vadilerde boynu bükük, basılı yeşerik çayırlar başkaldırdılar, baktık; koca Ganj Irmağı o usul usul, o suskun akışını değiştirdi, çağıltılı, gürülgen akar bir ırmak oldu, baktık; dağların doruklarında birikintili yüzyıllanmış karlar alttan alta güneşin sıcaklığını görmüşcesine köpürdüler, çözüldüler, baktık; çözültüye suya döndü, baktık; dağlardan, tepelerden kol kol akarsuları, baktık; o yakadan bir akarsu bu yakaya, bu yakadan bir akarsu o yakaya demediler, baktık; birleşiverdiler, tek bir akarsu oluverdiler, baktık; yeni sürgün dallarda çiçekler yemişe duruyorlardı, baktık; gökyüzünde güvercinler akli karalı, şahinlerden, atmacalardan uzak uçuyorlardı, baktık; fabrikadaki işçiler grevdeydiler, baktık; işçi hakları bağıra çağıra geri alınıyordu, baktık; köylerde herkes kendi toprağını sürüyordu, baktık; büyük şehirlerde öğrenciler bağımsızlık haftaları düzenliyor, üniversiteleri basan polisleri önlerine katıp çıkarıyorlardı, baktık; “kahrolsun emperyalizm” diye bir ordu olmuş yürüyorlar, elleriyle “tam bağımsızlık”lığın aydınlık çelengini taşıyorlardı, baktık; yanlarında ordu vardı, baktık; yanlarında işçiler vardı, baktık; yanlarında köylüler vardı, baktık; yanlarında elleri kalemliler, sırtları cüppeliler, avukatlar, öğretmenler, gazeteciler, yazarlar, ressamlar, doktorlar, şoförler, makinistler, tamirciler, dökümcüler, biletçiler, müvezziler, postacılar, kitapçılar, matbaacılar, kunduracılar, saatçiler vardı; hepsi de kol kolaydı, kol kola yürüyorlardı.”¹⁵⁷

¹⁵⁶Tarık Dursun K., **Karanfilli Hikaye: Toplu Öyküler 1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 469.

¹⁵⁷Tarık Dursun K., **a.g.e.**, s. 473.

Yukarıdaki uzun alıntı, bütün toplumcu gerçekçi yazarların dünya ile ilgili bütün umutlarını yansıtacak türdendir. Bütün ezilenlerin birleşerek direnmesi, fabrikadaki işçilerin grev yapıp haklarını alması, köylülerin kendine ait toprakları olması, öğrencilerin kendi üniversitelerinin bağımsızlıklarını sağlaması, ordunun emperyalizme karşı yürüyen, direnen insanlarla birlikte hareket etmesi ve kaynaşmış, sınıfsız bir toplum yaratılması sosyalist mücadelenin nihai hedefidir.

3.2.1. İşçi ve Köylü Mücadelesi

15-16 Haziran 1970'de Türkiye tarihindeki en büyük işçi eylemi gerçekleşir. DİSK tarafından organize edilen yürüyüş, Meclis'te gündeme gelen Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik talebi üzerine düzenlenmiştir. Gösteri ve yürüyüşler, 15 Haziran 1970 günü İstanbul, Ankara, Kocaeli ve İzmir'de başlar. Yaklaşık 200 büyük iş yerinde çalışan 100-150 bin işçi bu büyük yürüyüşe katılır. Polis ve ordu birlikleri yürüyüş kollarını barikatlarla engellemeye çalışır, çatışmalar yaşanır ve bu çatışmalarda üç işçi ölür. Günümüzde dahi sosyalist eğilimli kişilerin sitayişle andığı bu eylem, Türkiye işçi sınıfının en büyük ve en etkili eylemlerinden biridir.¹⁵⁸

Hulki Aktunç, “Beyoğlu'nun Kirli Tarihi” başlıklı hikâyesinde 15-16 Haziran'da gerçekleşen İstanbul'daki yürüyüşü bazı bölümlerde bir belgesel gerçekçiliği ile yansıtır. Beyoğlu'nun anlatıldığı hikâyede, hikâyenin içine serpiştirilen, kalın yazılarak vurgulanan ve hikâyeden ayrı düşünülebilecek bu bölümlerde, 15-16 Haziran yürüyüşü sırasında çatışmalarda ölen işçilerin, bir polisin ve bir esnafın adı yer alır:

“Silahtarağa çevresindeki fabrikalardan birçok işçi çıktı. Eyüp yolunu izledi. Taşlıtarla alanına geldiklerinde onlara çok kişi katıldı. Yedi binden fazla oldular. Alibeyköy üzerinden Silahtarağa'ya

¹⁵⁸Çavdar, a.g.e., s. 164-175.

döndüler. Bir kazan fabrikasının önünde olaylar oldu. Polis Yusuf Kahraman ile işçi Yaşar Yıldırım, Mehmet Gıdak ve lokantacı Abdurrahman Bozkurt öldü. Hastaneye kaldırılmış olan işçi Mustafa Bayram da öldü.

(...)

“— Ne var yok orda?

— Adam madam ölüyor işte buralarda.

— Ne zaman öldü?

—Profiloda galiba, jandarma ateş açtığında işçi filan ölmüş.

— Alo, Namık teferruatıyla anlatsana ne olur?

— İşçiler yürüyüşe geçiyor.

— Evet.

—Polis saldırıyor, önce polis dağıtıyor, sonra işçiler toplanıp polisi kovalıyor, polis ateş açıyor ve polis kaçıyor sonra.”

(...)

Çayırova’dan, Pendik’ten gelen binlerce işçi İstanbul’a doğru kurt yasalarının yasak bulmadığı bir yürüyüşe geçti. Bostancı’ya vardı. Bağdat caddesine çıktı. Onların yürümesi şaşkınlık yarattı. Suadiye’de bulunan bir kafeteryanın önündeki birtakım kişileri kovalamak suretiyle yürüyüşü sürdürdüler. Şaşkınbakkal’a geldiler ve oradaki barikatı da yarıdılar.”¹⁵⁹

Hulki Aktunç’un aynı kitapta yer alan “Yalan Oldu Dünya”¹⁶⁰ ve “İçimin Kuşları”¹⁶¹ başlıklı hikâyelerinde de, kitlesel gösteriler ve göstericilerin devletin kolluk kuvvetleri ile karşı karşıya gelmeleri yer alır. Özellikle “İçimin Kuşları” başlıklı hikâyesindeki gösteri yapan kitlenin “savaşımız başladı” haykırışı, sosyalist kesimin tam anlamıyla bir mücadele içinde olduğunun göstergesidir:

¹⁵⁹Hulki Aktunç, **Kurtarılmış Haziran**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 12-16.

¹⁶⁰Aktunç, “Yalan Oldu Dünya”, **a.g.e.**, s. 21-32.

¹⁶¹Aktunç, “İçimin Kuşları”, **a.g.e.**, s. 53-62.

“Bağırılıyordu. Sopalar, bayraklar, büyük kartonlara, kontrplak levhalara yazılmış sloganlar sallanıyordu. Biri kollarını kaldırarak “savaşımız başladı” diye haykırıyordu. Hepsi aynı sözü bin kez söylüyordu. Hiç kimse aykırı, hiç kimse olağan dışı değildi. İşe gider gibi gelmişlerdi.”¹⁶²

Bekir Yıldız’ın “Bir Günün Ölülere” başlıklı hikâyesi de çok büyük işçi yürüyüşünü ele alır. Hikâye birbiri içine geçen iki bölümden oluşmaktadır; iki bölümü birbirine bağlayan Mestan, genç bir işçidir. Anlatıcı bir taraftan Mestan’ın hayatı boyunca yoksulluk çekmiş babasının fenalaşarak ölmesini anlatırken buna paralel olarak ilerleyen ve italik yazılan diğer bölümde ise işçi sendikalarının büyük bir yürüyüşü aktarılır. Mestan, çok bilinçli bir genç olmasa da başkalarının etkisiyle yürüyüşe katılır. Fakat işçilerin yürüyüşü silahlı güçlerle, tanklarla durdurulmak istenir:

“Büyük bir meydandalar. Konuşmacıların sesini duyabiliyordu. Emek üzerine konuşuyordu birisi. Gücümüzü, çok oluşumuz değil, diyordu. Hem çoğuz, hem... Eğer burada bulunuyorsak şimdi, hiçbir şey yaratılmıyor demektir. Öyleyse, yarattıklarımızı ele geçirmiş olanlar da boş durmuyorlar şu sıralarda. Telefonlar çalışıyor. Yazışmalar oluyor. Hep, gücümüzü, bir araya gelişimizi kırmak içindir çabaları. Mestan, hem konuşmacıları dinliyor hem de çevresine bakınıyordu. Kum gibiydi insanlar. Biraz yukarıdan görebilseydi, öylesine sıktı ki emekçiler, bu meydan insansız sanılabilirdi. Silâhlar patlamaya başladı.”¹⁶³

Demirtaş Ceyhun’un “Namlu Ağam” başlıklı hikâyesinde de işçilerin ve halkın kitlesel yürüyüşünün şiirsel bir biçimde yansıtıldığı bir bölüm vardır. Hikâye

¹⁶²Aktunç, a.g.e., s. 61.

¹⁶³Bekir Yıldız, **Dünyadan Bir Atlı Geçti**, 7. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 87.

bir yapı işçisinin hikâyesidir. Yapı işçisi ağam dediği kişi ile bir hapishanede tanışmıştır ve bu kişi yapı işçisinde bir sınıf bilinci oluşmasını sağlamıştır. Hikâyede, yapı işçisi ve ağam dediği kişinin katıldıkları büyük bir yürüyüş, şiirsel bir anlatımla dile getirilir:

“Önce işçiler, köylüler, gençler, ihtiyarlar omuz omuza bir iyice nöbetledik, ardından girdik kollarına bugün bayraktan giysilerini kuşanmış Babanın, ve sol yumruklarımız havada güneşe doğru yürüdük dalga dalga. Yürüdük, yürüdük, vardık Zincirlikuyu’nun başına. Vardık ki, ne varış. Almaz bizleri yer gök. (...) Başladık hep bir ağızdan türküler okumaya. Bağıra bağıra Rumeli türküleri okuduk, bozlaklar okuduk, ağıtlar okuduk, Azerî türküleri okuduk. Dadaloğlu’nu, Pir Sultan Abdal’ı, Köroğlu’nu Nazım’ı andık amentü beller gibi.”¹⁶⁴

Dönemin hikâyelerinde, sol hareketin kitlesel yürüyüş ve gösterileri sadece devlet güçlerince engellemeye çalışılmaz. Aynı zamanda komünizme karşı olan kitleler de bu kitlesel gösterileri durdurmak için çaba gösterir. Metin İkin’in hikâye kitabına adını da veren “Zor Zamanlar” başlıklı hikâyesi, köyden kente göç eden bir üç kişilik bir ailenin kentte tutunma çabasını anlatan uzun bir hikâyedir. Hikâyenin kahramanı Satılmış, karısı Zeynep ve oğlu Mıstık ile büyük bir geçim sıkıntısı içindedir. İnsani yönü ağır basan, sosyal ve siyasi meselelerde ise bilinçsiz olan Satılmış, solcuların yürüyüşünü engellemek için para ile tutulan adamlara katılır:

“Öğrenci örgütleri, öğrencilerle emekçi halkı elele yürüyüşe çağırmıştı.

Gerici örgütler ve çevreler, halkı komünistlere karşı savaşa çağırmıştı.

---

¹⁶⁴Ceyhun, a.g.e, s. 99-100.

Satılmış, parasını peşin aldı, bineceği kamyonu, katılacağı grubu öğrendi. Görevi üzerine edindiği bilgi şuydu: Moskova'dan gelmiş komünistler vardı ki bunlar vatan hainiydiler, bunların kanı helâldi... bunlar bugün ayaklanacaklardı ve bastırılması kutsal bir görevdi.

“Bu komünistler nasıl girmiş, anlamadım gitti,” dedi Satılmış.

Grupta gülüşenler oldu.”¹⁶⁵

“Zor Zamanlar” başlıklı hikâyenin ilginç yönü, Satılmış'ın engellemek için para aldığı yürüyüşte, oğlu Mıstık'ın yer almasıdır. Oğul Mıstık da baba gibi bir siyasi konularda bilinçli olmayan bir işçidir ve yürüyen işçi kalabalığı görünce katılmaya karar vermiştir. Yürüyüş sırasında yaralanan Mıstık'ın, yürüyüşe dâhil olduğunda hissettikleri hakkındaki sözleri toplumcu gerçekçilerin mücadeleye verdikleri önemi yansıtır:

“Onun koluna girer girmez tüylerimin diken diken olduğunu duydum, bir gururlandım, bir güvenlendim, bir büyüdüm ki sorma. Peh peh peh... Savunmaya gider gibiydim. Şu kanım akıyor ya aksın, daha çok aksın, kanımın aktığına değer bu.”¹⁶⁶

27 Mayıs Darbesi'nden sonra Türkiye yeni bir döneme girer, 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükleri artıran bir anayasa olur. Bu bağlamda sendikacılığın önü açılır, işçi haklarıyla ilgili fikirler özgürce savunulup tartışılır.¹⁶⁷ Sendikal faaliyetlerin artması beraberinde örgütlü mücadeleyi getirmiş ve 1960'lardan başlayarak sendikalar birçok kez grev kararı almıştır. Grev, işçilerin en önemli mücadele biçimlerinden biridir. Cahit Talas, grevi şöyle tanımlamaktadır:

¹⁶⁵Metin İlkin, **Zor Zamanlar**, Yücel Yayınları, İstanbul 1971, s. 61.

¹⁶⁶ İlkin, **a.g.e.**, s.63.

¹⁶⁷Alpaslan Işıklı, **Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri**, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara 1967, s. 87.

“Grev, çalışma koşullarını kendi lehlerine değiştirmek ve yeni haklar ve menfaatler sağlamak amacı ile işçilerin çoğunun önceden aralarında karar vermek suretiyle bir işyerinde ya da iş kolunda belirli ya da belirsiz bir süre için çalışmaya son vermeleri durumudur.”¹⁶⁸

Marksizm, işçi sınıfına büyük önem verir. Marksist anlayışa göre işçi sınıfı, devrime öncülük edecek bilinçli kitledir. Sendikalar da genelde sanayi işçilerinden oluştuğu için Marksizm, işçi sınıfının siyasal eylemi konusunda geliştirdiği düşünceler içinde sendikal faaliyetler önemli bir yer tutar.¹⁶⁹ Toplumcu gerçekçi yazarlar, sendikal faaliyetler içinde önemli bir yer tutan grevi, eserlerinde çokça işlemiş; etkili ve gerekli bir mücadele biçimi olarak sunmuşlardır.

Adnan Özyalçiner’in “Grev Bildirisi” başlıklı hikâyesi, Asım adında yaşlı bir işçi etrafında bir fabrika grevini ele alır. Hikâyede, işçilerin grev bildirisinden parçalara yer verilmiştir. Adnan Özyalçiner hikâyenin sonuna eklediği notta, italik yazılan bu parçaların, 1966 yılındaki Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası Grevi’nde İstanbul halkına dağıtılan ve halkın kendilerini desteklemeye çağıran “Grev Bildirisi”nden alındığını belirtir. Aşağıdaki alıntı söz konusu “Grev Bildiri”sinden aktarılmıştır ve bu alıntı işverenlerin ve devletin grev yapan işçilere bakış açısını gösterdiği gibi işçilerin zor şartlar altındaki yaşamına da ayna tutar:

“(…) ve biz de greve başladık. Fabrika Devletin malı, zararı Devlete biniyor. Kocatopçu tıkr tıkr maaşını alıyor, zarar ettiği yok. Bize hak vermemek için neler yapmadı ki. En son haberimiz olmadan protokol imzalandı. Sonuçta gene bize bir şey vermedi. Üstümüze tabancalı adamlar geldi. İki arkadaşımız hastanede. Fabrika kapısına ekmek astılar, pencereden tulumba tatlısı gösterdiler, arkadaşlarımız hapisanede yattı.

Bugün, 80 günü geçti, gene de hakkımızı istiyoruz. Dağlarda ebegümece topluyoruz, lâbada topluyor, balık olursa oltayı alıp

¹⁶⁸Cahit Talas, **Sosyal Ekonomi**, Sevinç Yayıncılık, Ankara 1976, s. 28.

¹⁶⁹Alpaslan Işıklı, **Sendikacılık ve Siyaset**, C.II, Öteki Yayınları, Ankara 1995, s. 65.

koşuyoruz. Evde fazla eşya vardı kilim, mintan, iskemle gibi. Onları da satıyoruz. Ölüm Allahın emri ama bu adam masaya bizimle oturmalı, mahkeme kararına, Yargıtay kararına uymalı. Bu adamın hem devlete milyonlar zarar vermeğe, hem de bizleri süründürmeğe ne hakkı vardır?''¹⁷⁰

Lütfi Kaleli'nin "Lokavt" hikâyesi, deri işçilerinin grevini ele alır. Önce deri işçilerinin zor çalışma şartlarını gözler önüne seren hikâye, sonra greve giden işçilerin durumunu anlatır. Deri fabrikasında çalışmak işçilerin sağlığını ciddi biçimde tehdit eder. Dürüstçe, kaytarmadan işini yapan Ali adlı bir işçi, sağlıksız çalışma koşulları yüzünden hastalanır ve bacağına yitirir. Ali'nin hastaneye yattığı ilk gece işçiler, grev kararı alır:

"Ali, hastaneye yattığında gün akşama göz kırpyordu. Sendikanın da son toplantısı bugündü. Sözleşmenin olumlu sonuçlanmaması, greve dayandırmıştı işi. O nedenle temsilcilerin de katılacağı bir toplantı yapılacaktı akşama. Orhan, grevden yanaydı. Zaten başka da yapacak iş yoktu. Dayanmalı, sıkmalı birkaç ay dişlerini, hak vermeyen işverenleri dize getirmeliydiler."''¹⁷¹

İşçiler, son çare olarak greve giderler, fakat işverenler lokavt¹⁷² kararı alır, bütün deri işçileri işten çıkarılır. Bu durum, kısa bir süre işçilerde şaşkınlık ve öfkeye yol açsa da işçilerin aksine işverenler yılgınlık göstermeye başlar. Hikâye, deri işçilerinin mücadelesinin işçiler için iyi biteceğini işaret ederek sonlanır:

¹⁷⁰Adnan Özyalçınar, **Yıkım Günleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 163.

¹⁷¹Lütfi Kaleli, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 67.

¹⁷²2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun 26. maddesinde, lokavt şöyle tanımlanmaktadır: İşyerinde faaliyetin tamamen durmasına sebep olacak tarzda, işveren veya işveren vekili tarafından kendi teşebbüsü ile veya bir işveren kuruluşunun verdiği karara uyarak işçilerin topluca işten uzaklaştırılmasına lokavt denilir.

“İşveren kesiminde başlayan bu erken yılmılık, umut salmıştı işçilerin yüreklerine. Direnmede inat eden üç işvereni de dize getireceklerine inançlıydılar.”¹⁷³

Ruşen Hakkı'nın “Grev Öncesi” hikâyesi de umutla biten bir grev öyküsüdür. Hikâye, grev çadırının nereye kurulacağı üzerinedir. Günlerce yağmur yağmış, çayırılık sular altında kalmıştır ve grev çadırının kurulması için en uygun yer olarak fabrika ile asfalt arasında bir alan kalmıştır. İşçilerin grev çadırının yerini belirlemeleri için getirdiği teknisyen de çadırın uygun yerinin orası olduğunu söyler. Fakat işçilerin karşı çıkmasına rağmen teknisyen, fabrikanın personel müdürünün kendisiyle görüşme isteğini kabul eder. Teknisyen fabrikadan çıktığında yanlış yaptığını ve grev çadırının kurulabileceği tek alanın fabrikaya ait olduğunu, oraya çadır kuramayacaklarını belirtir. Bütün bunlar işçileri yıldırmaya yetmez, onlar mücadelelerini büyük bir kararlılıkla sürdürmeye hazırdır:

“— Bırakın gitsinler. Olay çıkarmayın. Yanlış davrandık. Çadır yeri kapalı artırmaydı, artırmayı patronlar kazandı. Ama yıkmayın kendinizi. Çamur içinde de olsa, grevimiz sağlıkla sürecek. Emeğimizin karşılığını söke söke alacağız...”¹⁷⁴

Bekir Yıldız'ın, işçi sınıfının ağır çalışma koşullarını başarıyla yansıttığı “Motorize Köleler” hikâyesi, bir işçinin sabahın erken bir saatinde kalkıp fabrikaya gidişini ve fabrikadaki bir günlük çalışma sonunda paydos etmesini konu edinir. İşçilerin “motorize köleler” olarak yansıtıldığı bu hikâye, işçi sınıfının kendini insan olmaktan alıkoyan sisteme karşı mücadele etmesi gerektiği fikri üzerine kuruludur. Hikâyenin sonunda kahraman, büyük bir grevin hayalini kurar:

---

¹⁷³Kaleli, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁷⁴Ruşen Hakkı, **İrmak**, Yalın Yayınları, İstanbul 1979, s. 33.

“Otuz saniye sonra bitecek bugünüm de. (...) Tornavidamı, çekmeceye bırakıyorum. Duruyorum şimdi. İstiyorum bütün emekçiler dursun. Konuşalım, sigara içelim karşılıklı. Yürümeven bantlara asılıp sallanalım lunaparklardaymışız gibi. Sonra, kollarımızı, birbirimizin omzuna atalım. Yürüyelim hep birlik. Fabrikalar bizim olacakmışçasına.”¹⁷⁵

12 Mart Dönemi’nde toplumcu gerçekçi yazarlar, devrimin öncü sınıflarından biri olarak görülen işçi sınıfını, onların sorunlarını ve mücadelelerini fazlasıyla ele almıştır. Dönemin hikâyelerinde işçi sınıfı kadar olmasa da köy ve köylü sorunları da işlenmiştir. Eric Hobsbawm’ın “(...) Avrupa ve Ortadoğu yöresinde sadece bir köylü kalesi kaldı: Türkiye. Burada köylülük zayıfladı, ancak 1980’lerin ortasında hâlâ mutlak bir çoğunluk olmaya devam ediyordu.”¹⁷⁶ tespiti Türkiye’de köy sorununun ne kadar önemli olduğuna işaret eder. Türkiye’deki devrimci sosyalist hareketlerin bazıları da köye ve köylüye özel bir anlam atfeder.

1970’li yıllarda, silahlı sosyalist mücadelenin en önemli liderlerinden ve teorisyenlerinden, TKP-ML/TİKKO’nun kurucusu İbrahim Kaypakkaya’nın “(...)şimdi kendimi bir gerilla birliği ile bir köyde düşünüyorum. İhtilalci köylü birliği, ağalığın olduğu bir köye baskın yapacak. Ağayı ilkel silahlarla; baltalarla, sopalarla öldürecek. Ondan sonra, propaganda birliği köye gelecek ve bir tiyatro oyunuyla bu eylemin pekişmesini sağlayacak. Müthiş bir olay.”¹⁷⁷ sözleri sosyalist hareketlerin feodal sistemle mücadele etmeye, ağalık sistemini yıkmaya ne kadar önem verdiğini gösterir.

Refik Aydın’ın “Haziran Sabahı” hikâyesi, köylülerin mücadelesine yer veren bir hikâyedir. Hikâye, genç köylü bir kızın babaannesini düzene karşı mücadele etmek için ikna etmesini konu edinir. Yaşlı, kadın, çoluk çocuk demeden sürekli zor şartlarda, emeklerinin karşılığını alamayan köylülerin birçok sorunu vardır:

¹⁷⁵Bekir Yıldız, **Sahipsizler**, Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 101-102.

¹⁷⁶Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırıliklar Çağı**, Çeviren: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996, s. 338-339.

¹⁷⁷Turhan Feyizoğlu, **İbo: İbrahim Kaypakkaya**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 181.

“Yevmiyelerimiz asgari ücretten olsun!”

“Çocuklar bizden az mı çapa sallıyor!”

“Romörk tekerlerine verdiğimiz canlar yetsin artık!”

“Yabandan gelenler insan değil mi? Hayvanlar bile damlarda yatıyor.”

“Fabrikalarda sekiz saatten fazla iş var mı?”

“Dayı paralarını ceplerinden versin patronlar!”¹⁷⁸

Köylü Derneği temsilcisi ve soyadı “Topraksız” olan sendika başkanı köylülere yaptıkları konuşmalarla birlik olmanın ve mücadele etmenin gerekliliğini vurgularlar:

“Emekçi kardeşlerim!” diye söze başladı Köylü Derneği temsilcisi.

“Biz toprak kapitalistleri tarafından çalınan emeğimizi korumak için buradayız. Tek bir yumruk olacağız! Onların hımbıl develerce yerde alıp gökte yemelerine engel olacağız. Mademki biz üretiyoruz, tüketmek de onlara düşmez. Bu sömürü çarkının dişlilerine çapalarımızı sokup tuz-buz edeceğiz onu. Yeter ki çözülmeyelim. Daha sıkı sarılalım birbirimize. Nerede, neyi, nasıl yapacağımızı iyice belleyelim. Örgütlü olalım. Çapalara şapır şapır akıttığımız teri alana dek arkanızdayız, yanınızdayız kardeşlerim.”

(...)

Hemen sözü söze ekledi sendika başkanı Mehmet Topraksız:

“Bizler çok şey söylemeyeceğiz arkadaşlar! Kenetlenmiş nasırlı ellerinize el vermenin onurunu duyuyoruz ancak! Herşey kenetlenmiş nasırlı ellerinizde. Şu anda diğer arkadaşlarımız da eyleminizin olduğu her yerde görev başında. Diğer köylerde, yatılı çiftliklerde. Bizim yaptığımızı yapıyor onlar da. Yarınki eylemimizi

¹⁷⁸Refik Aydın, **Haziran Sabahı**, Karınca Matbaacılık, İzmir 1980, s. 101.

tartışıyorlar emekçi kardeşlerimizle. Onlardan omuz alıp onlara omuz veriyorlar. Toprak beylerine, ter ve emek çalıcılarına atacağımız kollarımızca güçlü silleyi biçimliyoruz birlikte. Birlikte diyorum, çünkü bütün sorun burada. Birlik olunca ağaların, beylerin borusu ötmez, çalmaz çanları. Çünkü örgütlü güç yenilmez arkadaşlar. Çünkü örgütlü güç omuzdaşımızın da vurguladığı gibi nerede, neyi, nasıl yapacağını bilen güçtür. Amaçlarını, güçlerini, soluğunu önceden saptayıp yürüyen güçtür. Ne istediğini bilen güçtür örgütlü güç.”¹⁷⁹

Hasan Kıyafet’in “Kuzular Emişirken” başlıklı hikâyesi, köylü kadınların kendi emeklerini acımasızca sömüren ağaya karşı ayaklanmalarını ele alır. Kanlı Kasım adındaki köy ağası çapa mevsiminde, köyünün tam karşısında, Kızılırmak’ın diğer yakasındaki Ötegeçe köyünden kadın işçi getirir. Kadın işçileri daha ucuza geldiği için tercih eden Kasım Ağa, iş kaybını önlemek için kadınların gün içinde öğle ve ikindi olmak üzere iki kere olan süt emzirme iznini bire düşürür. Çünkü kadınlar bir sal ile nehri geçmekte, bebeklerini emzirmekte ve dönmektedirler. Çapacı kadınların çoğu bebektir ve bu yüzden ağa tarla işlerinin aksadığını ileri sürerek kadınların sadece öğle vakti bebeklerini emzirmesine ister. Çapacı kadınlardan Telli’nin buna şiddetle karşı çıkarken söyledikleri yoksul köylü kadınların içinde bulunduğu korkunç durumu gözler önüne serer:

“–Kâyı kâyâ, yeter ettiğiniz gayrı. Sal parası kestiniz ağzımızı açmadık. Gecedin işe getirtip, gece saldınız ses etmedik. Bizde dil, sizde de din yok. Su çolcocuğumuzun haline bakın. Bakın da birez allahtan korkun. Bir deri bir kemik kaldılar. Bir haftalık, on gün bebekleri var. Hiç günde bir emişle durur mu? Şu zamanda gün dediğin bir uzun yıl!..”¹⁸⁰

¹⁷⁹Aydın, a.g.e., s. 100-101

¹⁸⁰Hasan Kıyafet, **Baraç**, Ararat Yayınevi, İstanbul 1974, s. 56.

Çapacı kadınların bu çıkışı üzerine iki emzirme iznini iptal edemeyen Kasım Ağa, kadınları taşıyan salı bağlayan urganları serbest bırakmaları için kâhyasına ve Efendi adındaki oğluna emir verir. Böylece sal, Kızılırmak'ın güçlü sularının etkisiyle sürüklenecek ve sal on beş günden önce geri getirilemeyecektir. Plan uygulanır ve çapacı kadınlar, bebeklerinden uzakta karşı kıyıda mahsur kalırlar. Bir haftanın sonunda Kızılırmak'ı yüzerek karşıya geçmeye çalışan bir köylü kadın bile çıkar ve ağanın yanında çalışan Davut tarafından boğulmaktan güç kurtarılır. Ağanın oğlu Efendi'nin gözüne kestirdiği yetim, genç çapacı kızlardan birine kötü niyetle yaklaşması bardağı taşıran son damla olur. Kadınlar, salın ağa tarafından bırakıldığını ve ağanın oğlunun kötü niyetini kendilerine haber veren Davut ile birlikte kendilerini sömürlere mücadeleye etmeye karar verirler:

“Davut ve tüm çapacılar sesleri tanımakta güçlük çekmediler. Davut elinden eksik etmediği yağlı anahtarı sıktı. Yıllarca ezilmişliğin verdiği hınç, bin batmanlık bir balyoz olup kollarından aşağı sarktı.

Telli birden ateşlendi. Yanında uzalı duran çapayı kaptığıylan Davut'un önüne gerildi. Olacakları tez anladı. Soluk soluğaydı:

–Sen öte dur Davut. Alınacak öç bizimdir. Gel gel kahpe düşman gel diye ünledi.

İlgınların içindeki kuşlar ürktü. Dallara çarparak saçıldılar. Koca Kızılırmak çağların uykusundan uyandı. Daha yeğın gümüleyip çağladı.

Gamer, Fadime, Yaprak derken tüm çapacılar Davut'un yanında saf tuttular. Efendinin silahı gecenin karanlığına yönşüz alevler saçarken, amacına eğilmiş çapalar ormanı kararlı yürüyordu...”¹⁸¹

Marks ve Engels'in devrim ve devrim sürecinde rol atfettiği işçi sınıfı ile ilgili düşünceleri oluşturan teoriler, Lenin tarafından daha da ileriye taşınmıştır.

---

¹⁸¹Kıyafet, a.g.e., s. 64.

Lenin, işçi sınıfının önderlik edeceği ve temel müttefiki köylüler olan bir demokratik devrimin gerçekleştirilip demokratik devrim aşamasının tamamlanmasıyla kesintisiz bir şekilde sosyalist devrime geçilmesi gerektiğini savunur.¹⁸² Dönemin toplumcu gerçekçi yazarları da hikâyelerinde, devrimi gerçekleştireceklerine inandıkları işçi ve köylü sınıfına özel bir anlam atfetmiş; onların yozlaşmış düzene ve düzenin temsilcilerine karşı mücadelelerine geniş yer vermişlerdir.

3.2.2. Öğrenci Mücadelesi

1968 yılında tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de gençlik hareketlerinin büyük bir ivme kazandığı çalışmanın birinci bölümünde belirtilmiştir. Özellikle üniversite gençliği 1968 ve onu izleyen yıllarda birçok kez dersleri boykot etmiş hatta daha ileri giderek fakülteleri işgal etmeye başlamıştır. 27 Mayıs Darbesi’ne giden yolda önemli bir rol oynayan üniversite gençliği, eylemlerini 1960’ların sonundan başlayarak gittikçe artırmıştır. 1968 olayları ile şiddetlenerek artan boykotlara, öğrencilerin binalara el koymaya başlaması da eklenince polisün üniversitedeki olaylara engel olma ve arama yapabilmesi için hükümet girişimde bulunmuştur. İşgallerin günlük vakalar haline gelmesi, sağ-sol kutuplaşmasının 1968 sonunda iyice netleşmesi, üniversitelerde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.¹⁸³

1968 olaylarında, üniversite gençliği yeni bir düzen kurmayı ve toplumsal değişimde başat bir rol oynamayı ister. Üniversitelerin değişime öncülük etmesinin zorunluluk olduğunu ve statükodan yana değil özgürlüklerden yana olması gerektiğini düşünen öğrencilerin ilk hedefleri üniversitelerdir. Öğrenciler, üniversitelerin günün ihtiyaçlarına cevap vermediğini iddia edip üniversite yönetiminde söz hakkı edinmek ister.¹⁸⁴

---

¹⁸²Yüksel Akkaya, “Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör:Tanıl Bora, Murat Gültekin, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 791.

¹⁸³Ali Arslan, **Kısr Döngü: Türkiye’de Üniversite ve Siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul 2004, s. 387-388.

¹⁸⁴Arslan, **a.g.e.**, s. 405.

Masum isteklerle başlayan bu hareketler, sağ-sol ayrımının giderek sertleşmesinin etkisiyle bir şiddet sarmalına dönüşür. 1969 yılında üniversiteler ve fakülteler “kurtarılmış bölgeler”e dönüşmeye başlar. Fail-i meçhuller artar, taş ve sopalar yerini silahlara bırakır ve anarşi üniversitelere hâkim olur. 1968’den itibaren Türkiye’de öğrenci hareketleri solda düzeni yıkıp sosyalist bir devrim gerçekleştirmeye sağda ise, komünizmle mücadele eksenine kayar.¹⁸⁵

Samim Kocagöz’ün “Alandaki Delikanlı” başlıklı hikâyesi, o dönemdeki birçok üniversite işgalinden birini konu alır. Hikaye, adı verilmeyen bir delikanlı ve birkaç arkadaşının işgal hareketi içinde yer almasını, karşı güçlerle ve devlet güçleriyle çatışmalarını anlatır.

“Kapkara gözlü, kalın kara kaşlı, karmakarışık gelişigüzel taranmış saçlı, uzun boylu...”¹⁸⁶ şeklinde tasvir edilen delikanlı, birkaç arkadaşıyla fakülteye gider ve fakültenin işgalinde önemli bir rol oynar. Fakülteye vardıklarında büyük bir kalabalık fakültenin iç kapısı önünde toplanmaya başlamıştır. Oturma eylemi ile başlayan işgal hareketi, delikanlı ve birkaç öğrenci tarafından dekanlık kapısının kırılarak fakültenin işgal edilmesiyle devam eder.

Hikâyenin sonunda beklenen olur ve fakülteyi işgal eden grupla karşıt grup arasında bir “meydan savaşı” başlar. Fakülteyi işgal eden öğrenciler diğer grubu geri püskürtürken polisler, önce kavgayı ayırmak sonra işgalci öğrencileri dağıtmak için harekete geçer:

“Artık bundan ötesini karayağız delikanlı pek iyi ansımıyordu. Nasıl damdan inmiş, nasıl dalga dalga gelen, dış kapıdan içeriye dolan güruhun üstüne saldırmışlardı... Kıyasıya bir meydan savaşı vermişlerdi. Hâlâ da veriyorlardı: Herifleri sille tokat, yumruk, taş, sopalarla sürüp fakültenin kapısından çıkardılar. Bu sefer alan, ana baba gününe döndü. Trafik durdu. Halk, kaldırımlarda gençleri seyrediyor, bazıları da kaçıyorlardı. Karşılarındaki (cemm-i gafir) iyice sıkıştı; saçları sakalları diken diken olmaya, bereleri havalarda

¹⁸⁵ Arslan, **a.g.e.**, s. 424.

¹⁸⁶ Samim Kocagöz, **Alandaki Delikanlı**, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 94.

uçmaya başladı ki, herifleri kurtarmak için sokak aralarındaki polisler ortalığa çıktı, araya girdi. Polisin ortaya çıkmasıyla gençlerin öfkesi büsbütün arttı.”¹⁸⁷

Talip Apaydın'ın *Yolun Kıyısındaki Adam* hikâye kitabı, liseli ve üniversiteli gençleri ele almasıyla ön plana çıkan bir eserdir. Bu hikâyelerle 1960-1970 kuşağı sol görüşlü gençliğin siyasi ve toplumsal olaylara bakışı gözler önüne serilir. Yazarın, “Öğrenciler” başlıklı hikâyesi, aynı evde kalan sol görüşlü üniversite öğrencilerini ele alır. Öğrenciler, bir ara dönemin sol görüşlü öğrencilerinin en önemli eylemlerinden olan üniversite boykotları hakkında aralarında tartışırlar. Bazıları, boykotu, kamuoyu oluşturacağı gerekçesiyle desteklerken bazıları da boykot yüzünden kendi yerlerine karşıt gruptan öğrencilerin yerleştirildiğini söyleyerek eleştirir:

— Biz de çok safız biliyor musun? Öyle oyunlara geliyoruz ki...
Gidip kucaklarına oturuyoruz.

— Ne gibi?

— Şu boykotlar falan akıl işi mi? Adamlar zaten boşaltmak istiyorlar. Boşalsın ki boşluğu kendileri doldursunlar. Nitekim öyle oldu.

— Ama kamu oyunda olumsuz etki yapar Sadık. Kamu oyunu oluşturmak bakımından boykotlar gerekliydi.”¹⁸⁸

Talip Apaydın'ın “Gençler” başlıklı hikâyesi de dönemin gençlik eylemlerine yoğunlaşır. Hikâye, farklı üniversitelerden devrimci gençlerin, bir fail-i meçhule kurban giden arkadaşları için yaptıkları büyük bir yürüyüşü ele alır. Anlatıcı bir taraftan yürüyüşü aktarırken bir taraftan da yürüyüşe tanık olan farklı kişilerin -milletvekili, öğretim üyesi, mühendis, oğlu devrimci bir genç olan yaşlı bir kadın,

---

¹⁸⁷Kocagöz, a.g.e., s. 98.

¹⁸⁸Talip Apaydın, *Yolun Kıyısındaki Adam*, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 33.

devrimci oğlu öldürülen bir baba- tepkilerini gözler önüne serer. Üniversiteli gençler, ne başı ne sonu görünebilen büyük bir yürüyüş tertip etmişlerdir:

“— Kah-rol-sun Fa-şist-ler! Kah-rol-sun Fa-şist-ler!

—Ba-ğım-sız Tür-ki-ye! Ba-ğım-sız Tür-ki-ye...

Sıra olmuşlar, geniş caddeden öbek öbek geçiyorlardı. Kızlı oğlanlı kot pantolonda, yakaları açık, yorgun gençlerdi. Bağıra bağıra kiminin sesi boğulmuştu. Yumruklarını sıkarak damarlarını şişire şişire hâlâ bağıryorlardı. (...)

Ne kadar da çoktular? Ortadoğulular, Siyasal’lılar, Hacettepeli’ler, Hukuklular, Gazi Eğitimciler...”¹⁸⁹

Talip Apaydın’ın bir başka hikâyesi “Halim Usta”, sol görüşlü üniversite gençliğinin duygu ve düşüncelerini yansıtmaya bakımdan önemlidir. Bir işçi olan ve kıt kanaat geçinen Halim Usta, çocuklarının okumasını ve kendi gibi yoksulluk çekmemesini istemektedir. Oğlu ise üniversite boykotlarına katılan bir gençtir ve Halim Usta, bu duruma kızar:

“— Boykot yapmışlar. Okusun, adam olsun diye gözüne bakıyoruz düzünün, boykot yapmışlar! Boykot senin neyine ulan? Yarın herkes kurtulur, sen gidersin okkanın altına. Kimin çocuğusun sen, ne sanıyordun kendini? Tövbe yarabbi...”¹⁹⁰

Halim Usta, oğlunun solcu arkadaşlarının sürekli kendi evlerine gelip toplanmasına kızar. Halim Usta’nın oğlu ve arkadaşları sürekli siyasi ve toplumsal konuları tartışır. Gençlerin aralarındaki konuşmaları, dönemin solcu gençlerinin ne gibi konular üzerinde tartıştığını sergilemesi açısından dikkate değerdir:

---

¹⁸⁹ Apaydın, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁹⁰ Apaydın, **a.g.e.**, s. 27.

“(…) Bütün sorun köylü sınıfının bilinçlenmesinde azizim. Köylü ve işçi oylarıyla değişecek düzen…” gibilerinden cümleler duyuluyordu.

(…)

— Halktaki uyanış müthiş…

— Ama lider önemli.

— Yayın araçları, basın…

— Eğitimin şekli…

— Aydınların tutumu…

— Köşe dönülmüştür.

— Şu gecekondular halkı…

— Almanyadaki işçiler…¹⁹¹

Hikâyedeki sol görüşlü üniversiteliler düzeni değiştirmek istemektedir fakat bunu yaparken silahlı eylemler gibi kanun dışı eylemlere girişmek istemezler. Onlar işçi ve köylüleri bilinçlendirecek, köylüler ve işçiler de “oylarıyla” bu sömürü düzenine son vereceklerdir. Bu durum, THKO ve THKP-C gibi silahlı bir mücadeleye inanan ve düzeni silahlı bir mücadele ile değiştirmek isteyen üniversiteli sol gençlik grupların görüşünden ayrı bir yerde durur.

3.2.3. Silahlı Mücadele

Türkiye’de 1960’larda büyük bir ivme kazanan sol hareketler, 1970’ler boyunca kendi ideolojilerini hâkim kılmak için protestolar, grevler gibi legal eylemlerden, düzeni silahlı bir mücadele ile değiştirmeye kadar giden illegal yollara başvururlar. Toplumcu gerçekçi yazarlar da niteliği ne olursa olsun bütün bu mücadeleyi yüceltmeye çalışır. Sol eğilimli kişilerin eylemlerinin haklılığı noktasında -bu eylemler silahlı eylemler bile olsa- en ufak bir şüphe duymazlar.

¹⁹¹Apaydın, a.g.e., s. 28.

Şüphesiz duyulmadığı için de silahlı mücadeleye dönük ciddi bir eleştiri ile karşılaşmaz.

12 Mart öncesi ve sonrasında sosyalist hareketler içerisinde, silahlı mücadele önemli bir yer tutar. Dönemin en önemli silahlı mücadele hareketlerinden biri olan THKP-C'nin lideri Mahir Çayan 30 Mart'ta Kızıldere'de devlet güçleri tarafından dokuz arkadaşıyla öldürüldüğünde çatışmadan yaralı olarak kurtulan Ertuğrul Kürkçü, Türkiye'deki sosyalist hareketlere silahlı mücadelenin girişini ele aldığı yazısında 1970 ve 1971 yıllarını Türkiye'de sosyalizm adına silahlı mücadele hareketinin başlangıcı olarak değerlendirir.¹⁹² Kürkçü, Türkiye'de sosyalist hareketlerin silahlı mücadele fikrinin ortaya çıkışında üç koşuldan söz eder:

“* Birincisi, Soğuk Savaş'ın dinamikleri, ABD destekli sağcı, faşist, paramiliter güçler ve bunlara karşı koyma iradesi.

* İkincisi sosyalist politik mücadelenin parlamenter yoldan başarıya ulaştırılamayacağına dair kabullerin yaygınlaşması.

* Üçüncüsü, uluslararası komünist harekette dünya devrimi açısından az gelişmiş-yarı gelişmiş ülkelerdeki mücadeleye yaklaşımdan doğan tartışmalar”¹⁹³

12 Mart Dönemi hikâyelerinde devlet güçleri ile çatışmada ölen sosyalist devrimciler çokça yer alır. Fakat bazı sosyalist devrimcilerin silahlı bir mücadele yürüttüklerine ilişkin pek fazla hikâye yoktur. Bu anlamda, toplumcu gerçekçi yazarlar devrimcilerin silahlı mücadelesini doğrudan ele almazlar fakat devlet güçlerinin baskın yaparak öldürdüğü sosyalist devrimcilere hikâyelerde çokça rastlanır. Yine de bazı hikâyelerde ufak değinmelerle, 1970'li yıllardaki sosyalist hareketlerin yürüttüğü silahlı mücadelenin izleri görülür. Demir Özlü'nün “Alp Otel” hikâyesindeki “Silahlı eyleme katılanlar, onlara yardım edenler, onları

¹⁹²Ertuğrul Kürkçü, “Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör:Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 494.

¹⁹³Kürkçü, a.g.m., s. 503.

destekleyenler, açık bir biçimde direnenler...”¹⁹⁴ ve Necati Tosuner’in “Güvercin” hikâyesinde idama giden genç devrimcinin “Ellerim bıraktı kalem yontmayı, silah kavradı sonra.”¹⁹⁵ ve Tezer Özlü’nün “1980 Yazı Güneşi A./” başlıklı hikâyesinde “Silahlı militanlar da geliyor. Gidiyor. Ve bu akım bütün gece bitmiyor. Tüm gece. Ölüler. Yaralılar.”¹⁹⁶ ifadeleri devrimci sosyalistlerin silahlı bir mücadele de yürüttüklerini gösterir.

Mehmet Güler’in, dönemin en çarpıcı hikâyelerinden biri olan “Türkümüz Var Söylenecek” başlıklı hikâyesi, oğlu devlet güçleri ile çatışmada ölen acılı bir anneyi anlatır. Hikâye, annenin oğlunun ölü bedenini almak için Tokat’taki¹⁹⁷ bir hastaneye gelmesiyle başlar. Oğlu devlet güçleri tarafından öldürülmüştür. Kendileri gibi Türkiye’nin dört bir yanından -Diyarbakır, Eskişehir, Trabzon, Gaziantep- başka aileler de çocuklarının cansız bedenini almaya gelmişlerdir:

“Gördüğümüzde tanıyamadık hiçbirimiz. İnsan yirmi senedir büyüttüğü evladını tanıyamaz mı? Tanıyamadık işte. Tüm kan içindeydi. Salhanede kesilmiş koyunlar gibiydiler. Hastanenin bodrumuna kaldırıp atmışlardı. Beton üzerinde yatıyorlardı. (...) Kolunun teki yoktu. Havanı topu alıp götürmüştü yerinden. Bodrumun taa öte ucunda buldum. Getirdim koydum yerine.”¹⁹⁸

Mehmet Güler’in hikâyesinde devlet güçleri tarafından öldürülen devrimci gençlerin çatışmada silah kullanıp kullanılmadığına hiç değinilmez. Hikâye, devrimci gençlerin ölümüyle başlar ve hikâyenin bütününde de devrimcilerin silah kullandığına dair bir emare yoktur.

Ferzan Güler’in, “Kuyu” hikâyesi de devlet güçleri tarafından baskına uğrayan iki devrimciyi konu alır. Devlet güçlerinin baskını esnasında geçen hikâyede

---

¹⁹⁴Demir Özlü, **Sürgün Küçük Bulutlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 223.

¹⁹⁵Tosuner, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁹⁶Tezer Özlü, **Eski Bahçe, Eski Sevgi**, 11. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 95.

¹⁹⁷1972 yılında silahlı mücadeleyi savunan THKP-C’nin lideri Mahir Çayan’ın, Tokat’ın Niksar ilçesine bağlı Kızıldere köyünde on arkadaşıyla öldürülmesi, bu hikâyenin çıkış noktası olabilir.

¹⁹⁸Mehmet Güler, **Ak Badanalı Ev**, Koza Yayınları, İstanbul 1977, s. 7.

devrimci gençlerden biri ölür ve diğerini de aynı akıbet beklemektedir. Ölen arkadaşı arkasından dehşete kapılan devrimci gencin düşünceleri devrimcilere yönelik baskılara isyan niteliğindedir:

“Dışarıda bir patlama duyuldu, arkasından, şangırtıyla camlar indi... Bir yerler yıkıldı, çöktü sandı birden... Geriye dönüp baktığımda, arkadaşımı kanlar içinde döşemenin üstüne düşmüş gördüm!.. Koştu çabucak yanına vardı... ölmüş olduğunu anladığımda delirecekti: “Olamaz! Nasıl olur? Bir dakika önce yaşıyordu, hem de olanca canlılığı, içtenliği ile kurtulmanın yollarını arıyordu. Onu öldürmeğe yetkileri yok! Kim yargıladı? Kim verdi ölüm cezasını? Nasıl oldu da bu duruma geldik?”¹⁹⁹

Ferzan Gürel’in, “direnmek boşuna” ifadeleri ile umutsuz bir biçimde sonlanan hikâyesinde, Mehmet Güler’in “Türkümüz Var Söylenecek” hikâyesindeki gibi devrimci gençlerin bırakın devlet güçlerine karşılık vermeyi, silahları olduğuna dair herhangi bir imâ bulunmaz. Ferzan Güler’in “Kapan” adlı bir başka hikâyesi de, devlet güçlerinden arabayla kaçarken yaralanmış -ya araba ters dönünce ya da kurşun yiyince yaralanmış olan kahraman bu kısmı pek anımsamaz-, iyileşme sürecinde olan bir devrimciyi konu alır. Bu hikâyede de devrimcilerin yanlarında silah bulunduğuna dair bir işaret yoktur. Fakat, Ferzan Gürel’in “Kapan” hikâyesindeki “Bizi duymak işlerine gelmezdi ki. Sesimizi boğmak için suçluluğun batağına çekip götürdüler bizi.”²⁰⁰ sözleri, “Kuyu” hikâyesindeki kahramanın, kendilerinin suçsuz olduğuna dair kesin inancının bu hikâyede olmadığını gösterir. Hikâyede, asıl suçlunun, gençleri suçluluk batağına sürükleyenler olduğu vurgusu hâkimdir fakat son kerte de gençlerin suça bulaşmış olduğu itirafı da dikkat çekicidir. Demir Özlü de *Öteki Günler Gibi Bir Gün* hikâye kitabındaki “Ötedeki Ülke” başlıklı hikâyesinde 1969’daki Kanlı Pazar olayından yola çıkarak devrimcilerin, şiddete karşı güçler yüzünden sürüklendiğine vurgu yapar:

¹⁹⁹Ferzan Gürel, **Ölü Gözünden Yaş**, Kardeşler Matbaası, 1979, s. 23.

²⁰⁰Gürel, **a.g.e.**, s. 8.

“Kanlı Pazar düzenlendi, filizlenen her şeyi ezmek için. Sakallılarla, tutulmuş adamların, yakalarında kırmızı bayraklar, Taksim’den Ayazpaşa’ya doğru saldırılarını gözümün önüne getiriyorum. Birlikte cinayet işlediler.(...) Sürecek bu cinayetler, sol güçlenip dikilinceye kadar. Ama şiddet onlardan geldi. Şiddetin ışığını yaktılar, başlattılar şiddeti, sürüyor cinayetleri, sürecek daha.”²⁰¹

Leylâ Erbil’in “Eski Sevgili” başlıklı uzun hikâyesi, gençlik döneminde sosyalist mücadele içinde bulunmuş Nigâr’ın yaşadıkları etrafında, 12 Mart döneminin devrimci kişiler üzerindeki etkileri üzerinde durur. Hikâyenin bütününde Türkiye’de, 1960’lar sonu ve 1970’lerin ilk yarısı boyunca özellikle devrimcilerin yaşadıkları; hatıralar ve basından yansıyan haberler aracılığıyla yansıtılır. Leylâ Erbil’in “Eski Sevgili” hikâyesi, giriştikleri silahlı bir mücadele sonucunda ölen sosyalist devrimciler için bir ağıt niteliğindedir:

“İbrahim’e işkence edenlerin adı neydi? Kim öldürmüştü Kaypakkaya’yı? Kimler? (...) Unutuyoruz yavaş yavaş. Acılar içinde yaşatılan biz değilseniz, nasıl da geçip gidiyor sessizce anı. Oysa hiçbirini unutamayız sanmıştım. Vedat’ı öldürmüşlerdi ilkin, izin alıp çıkmıştım bankadan, yürüyüşe sızmıştım, sonra Taylan Özgür’ü, Battal Mehetoğlu’nu ya da Mehmet Büyüksevinç’i? Ulaş’ı mı önce vurmuşlardı kıştırıp, hani “Teslim ol, bir şey yapmayız” diye kandırıp da çıkınca kurşunladıkları, yoksa Nurhak’takiler miydi onlardan önce: Hüdai’yi, Sinan’ı, Kadir’i, Hüseyin Altıntaş’ı? Ama o at rabasını hiç unutamayız: Kopuk bacaklar, deşilmiş mideler, patlamış kafataslarının sallana sallana, sanki hâlâ canlıymışlarcasına hoplaya hoplaya gidişleri, o kağnyı, o kağnyı unutabilir miyiz hiç(...)”²⁰²

²⁰¹Özlü, **a.g.e.**, s. 109.

²⁰²Leylâ Erbil, **Eski Sevgili**, Kanat Kitap Yayınları, İstanbul 2007, s. 116.

1960'lı yılların sonu ve 1970'li yıllar boyunca silahlı bir mücadeleye yer veren sosyalist devrimcilerin eylemleri, dönemin hikâyelerinde kendine yer bulur. Devlet güçlerinin, silahlı bir mücadeleye içinde yer alan devrimci sosyalistlere karşı yaptıkları hikâyelerde çokça yer alırken ve eleştirilirken illegal eylemlere girişmiş sol hareket ve bu harekete bağlı kişilerin eylemlerine ciddi bir eleştiri getirilmez.

3.2.4. Anti-Komünizmle Mücadele

1970'lerde devrimci sosyalist hareketlerin mücadele etmesi gereken unsurlar sadece devletin resmî güçleri değildir. Devrimci sosyalist hareketlere karşı faaliyet yürüten, sağ ideolojiye sahip kesimler de sosyalist devrimcilerin mücadele ettiği önemli unsurlardandır. 1970'li yıllarda, bu sağ hareketlerin en büyük amacı, komünizme karşı büyük bir cephe açarak komünizm ve benzeri ideolojilerin toplum içinde yaygınlaşmasını engellemektir.

1969'da kurulan MHP, sağda yer alan ve komünizmle mücadeleyi temel amaçları içine alan en önemli partidir. Türk gençliğinin Marksizm sevdasına kapıldığına inanan MHP, gençleri teşkilatlandırarak onlara vatan ve millet sevgisinin aşılmasına çalışmıştır. MHP'nin milliyetçi gençler için oluşturduğu kamplarda gençlere, millî ve dinî duygular aşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca gençlere, bu kamplarda, spor faaliyeti olarak judo, güreş, boks ve yakın dövüş teknikleri de verilmiştir.²⁰³

Lütfi Kaleli'nin kitaba da adını veren "Dönek" hikâyesinde, karşı güçler devletin resmî güçleri değil, komünizmle mücadeleyi kendilerine amaç edinen milliyetçi gençlerdir. Hikâye, yüksekokula giden bir öğrencinin milliyetçi gençler tarafından halasının oğlunu öldürmeye zorlanmasını konu edinir. Hikâyede Ahmet isimli genç, "Kurallar askerî disiplinden bile katı, buyruklar acımasızdı."²⁰⁴ dediği yukarıda sözü edilen gençlik kamplarına katılmıştır. Bu kamplarda defalarca

²⁰³Serdar Köse, "Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart Muhtırası", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010, s. 74.

²⁰⁴Kaleli, **a.g.e.**, s. 88.

Alparslan Türkeş'in "Dokuz ışık"²⁰⁵ adlı yapıtını okur. Bu kampa katılmasını ön ayak olan ve kendisiyle sürekli ilgilenmiş bir milliyetçi genç, Ahmet'e halasının oğlunu vurması emrini verir:

“— Sen yürekli, imanlı bir çocuksun be Ahmet. Tuttuğunu koparan o irade gücünün hayranıyım. Biliyor musun, bu inançla gidersen kısa zamanda hak ettiğin makama oturacaksın; buna inanıyorum. Hadi, göreyim seni. Davamızın zafere ulaşması, senin gibi gözü pek gençlerin varlığına ve çokluğuna bağlı. Bu yolda seni engellemek isteyen baban bile olsa vur onu...”

“— Vur onu!..”

“— Orhan'ı mı?”

“— Evet.”

“— Ama o benim Halam oğlu.”

“— Kızıl bir komünist o. Sana baştan söyledik: Davamızın zafere ulaşmasını engelleyen baban bile olsa vuracaksın onu...”

“— Ben yapamam bunu.”

“— Başka seçeneğin var mı sanıyorsun?”²⁰⁶

Halasının oğlunu öldürme emrinin, Dokuz Işık'ın altıncı prensibi olan “Hürriyet” bölümünde ileri sürülen fikirlere aykırı olduğuna inanan ve bu çelişkiyi kavrayan Ahmet, halasının oğlunu öldürmez. Fakat üç gün içinde verilen emri yerine getirmediği takdirde öldürülmekle tehdit edilmiştir. Hikâyenin sonunda halasının oğlunu öldürme emrini verenler, Ahmet'i annesinin yanında silahla vurarak öldürür.

Talip Apaydın'ın “Halim Usta” başlıklı hikâyesi de öldürülen sol görüşlü bir üniversite öğrencisini konu alır. Hasan Usta, aslen Karadenizlidir ve İstanbul'da bir

²⁰⁵Dokuz Işık, Alparslan Türkeş'in, propaganda materyali olarak işlev görmeye uygun bir doktrin ortaya koymanın şart olduğuna inanarak 1965 yılında politik görüşlerini topladığı eserin adıdır. Bkz. Tanıl Bora, “Alparslan Türkeş”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.IV, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008 , s. 692.

²⁰⁶Kaleli, a.g.e., s. 87.

fabrikada on beş yıl çalıştıktan sonra sendika kurup greve katıldığı için işten atılmış, üç ayda hapisanede yatmış biridir. Çıktıktan sonra bir köye yerleşir, küçük bir dükkânda ustalık yapar. Elinden her iş gelen, her türden aleti tamir eden bir ustadır. Bir gün biri, can güvenliğim yok diye bir tabanca istemiş, Usta da bir tabanca vermiştir. Fakat tabancayı isteyen kişi sağ görüşlü bir kişidir ve Usta'dan aldığı tabancayla Usta'nın üniversite son sınıfta okuyan mühendis kardeşini öldürmüştür. Usta da o gün bugündür tabanca yapmayı bırak tamirine bile yanaşmaz:

“— Altı ay kadar önceydi. O çocuğun sağcı olduğunu bilmiyordum. Bir gün bana geldi. “Abi canım tehlikede, bana bir tabanca” diye yalvardı. Verdim ne bileyim?

— Sen yapmıştın öyle mi?

—Yapmaz olaydım. Elim kırılıydı. Şimdi bıraktım o işleri ama ne çare?

(...)

— Kardaşımın arkadaşları anlattılar. Şöyle bir çocuk vurdu dediler. Tanıdım, oydu. Zati kardaşım söylemişti, biz onlarla can düşmanınız diye.”²⁰⁷

Geniş halk kesimlerinin komünizme oldukça mesafeli olduğu Türk toplumunda bir bireyin komünistlikle, anarşist olmakla suçlanması, toplum dışına itilmesi için yeterli sebeptir. Komünizm ile anarşizm farklı bir ideolojiler olmasına rağmen geniş halk yığınları, bu iki ideoloji arasında herhangi bir fark görmez ve sosyalist devrimcileri anarşist olmakla suçlar.²⁰⁸ Bir kişinin komünist ve anarşist olmakla suçlanması, dönemin hikâyelerinde devletin ve toplumun nezdinde cezalandırılması gereken bir özellik olarak karşımıza çıkar.

²⁰⁷ Apaydın, a.g.e., s.76.

²⁰⁸“Anarşistler toplumsal adaletsizliğin temel kaynağının devlet olduğunu savunmaktadır. Onlar, devleti yıkmak istediklerinde yalnız değillerse bile bu olgu, kimi zaman Marksizm’le anarşizmin birbirine karıştırılmasına yol açmıştır –bir devlet biçimini diğeriyle değiştirmeye çalışan bütün devrimlerin, zorbalığı olsa olsa devam ettirmeye, hatta daha da yaymaya yarayacağını vurgulayarak kendilerini Marksistlerden ayırırlar.” Cengiz Çuhadar, “Tarihî Süreç İçinde Felsefî Bir Kavram Olarak Anarşizm”, **Dinî Araştırmalar**, C.X, Sayı:30, Ankara 2008, s. 86-87.

12 Mart Dönemi toplumcu gerçekçi hikâyelerde, komünistlerin toplum tarafından anarşistlikle suçlandığı görülür. Lütfi Kaleli'nin “Anarşist” başlıklı hikâyesi bunlardan biridir. Hikâyede, anarşist olmakla suçlanan bir gencin dramı vardır. Yoksul, köylü bir ailenin çocuğu Halit, okumak için geldiği İstanbul'a ayak basar basmaz hakkını aradığı için anarşist olmakla suçlanır ve polislerce gözaltına alınır:

“—Poliiiiis! Yetişin anarşist var!...”

Neye uğradığını anlayamadı Halit. Durgunluk içinde kâhyayı seyrederken şoför yamakları yüklendi üstüne, kışkavrak ettiler. Kâhyanın şamatasına bir sürü insan yığıldı. Bir anarşisti görebilmek için herkes birbirini itekliyordu.

(...)

“—Çekilin!” dedi bir polis. Yol verdiler. Yapıştı Halit'in bileğine, çevirip büktü kolunu arkadan. Canı yandı... Kâhya, kahraman kesildi. Şoför yamakları ödüle hak kazanmış gibi gerinip, kabardılar.”²⁰⁹

Mehmet Emin Bozarıslan'ın “Anarşistler” başlıklı hikâyesi, toplumun komünist düşmanlığının nereye vardığını mizahi bir dille anlatan, uzun bir hikâyedir. Hikâye, bir yanlış anlama üzerine kuruludur. Annesiyle yaşayan gece bekçisi Selim, akşam eve döndüğünde kapıyı bir türlü açamaz ve annesinden de herhangi bir iz yoktur. Aklına hemen anarşistlerin annesini alıkoyduğu gelir ve kasabanın bütün devlet güçlerini harekete geçirir. Hikâyenin sonunda bekçinin annesinin çeşmeye giderken kapıyı açık bıraktığı ve içeri giren bir ineğin kapının açılmasına engel olduğu ortaya çıkar. Fakat olay çok büyümüş ve devlet güçlerinin silahlı büyük bir operasyonuna dönüşmüştür. Her şey anlaşıldığında, bu büyük rezaletin faturası gece bekçisi Selim'e kesilir. Çok büyük ödüller bekleyen Selim, ellerine kelepçe takılarak

---

²⁰⁹Kaleli, a.g.e, s. 126-127.

götürülür. Hikâye, toplumun komünist korkusunu ve onlara duydukları nefreti yansıtır:

“Anarşistler.. Yüzde yüz onlardır.. Eve girip anamı alıkoymuşlardır.. Kapının arkasına da un çuvalları yığmışlardır.. Anamın ağzını bağlamışlar, bağırmasın diye.”

(...)

Adımlarını sıklaştırdı. Bir yandan da içine sevinç doğdu ansızın. Doğru amirlerine gidip ihbar yapacaktı. Polislerle jandarmalar gelip anarşistleri ölü ya da diri yakalayacaklardı.”²¹⁰

İbram Erdem’in “Anarşist İnek”²¹¹ başlıklı kısa hikâyesi, Mehmet Emin Bozarıslan’ın “Anarşistler” hikâyesi arasındaki benzerlik ilginçtir. Hikâyenin kahramanlarının isimleri dışında, her şey neredeyse aynıdır. İbram Erdem’in, Mehmet Emin Bozarıslan’ın kitabından bir yıl sonra, 1978 yılında basılan *Oyunun İçi* adlı kitabında yer alan “Anarşist İnek” hikâyesi, yazarın hikâyenin sonuna eklediği bilgiye göre Ankara’da 1972 yılında yazılmıştır. Bu noktada, yazarların birbirinden etkilenip etkilenmediği anlaşılmasa da bu benzerlik edebiyat açısından çarpıcıdır.

Dursun Akçam’ın “Anarşik”²¹² başlıklı hikâyesi de ismi radyoda okunduktan sonra kaçak olarak yaşayan devrimci genci ve ondan başka kimsesi olmayan annesinin tedirginliğini konu edinir. Anne aynı gece evinin basıldığı ve oğlunun götürüldüğüne dair üç kâbus görür. Anne oğlunun, komşuları tarafından ihbar edilme ihtimali yüzünden büyük bir korku içindedir. Çünkü sıkıyönetim, topluma yazılı, sesli ve görsel basın aracılığıyla komünistleri ihbar etmeleri gerektiği fikrini aşılır. Necati Tosuner’in “Wanted” başlıklı hikâyesinde geçen “Yurttaşlık tanımı içine sokulmuştu bildiricilik.”²¹³ sözü bu durumu ortaya koyar. 12 Mart Dönemi’nde toplumcu hikâyelerde bir ihbar sonucunda yakalanan devrimci karakterler çokça yer

²¹⁰Mehmet Emin Bozarıslan, *Anarşistler*, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1977, s. 7-8.

²¹¹İbram Erdem, “Anarşist İnek”, *Oyunun İçi*, Yöneliş Yayınları, Ankara 1978, s. 68-73.

²¹²Dursun Akçam, “Anarşik”, *Kafkas Kızı*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 17-27.

²¹³Tosuner, *a.g.e.*, s. 47.

alır. Hulki Aktunç'un "Gidenler Dönmeyenler"²¹⁴ başlıklı hikâyesinde uyurken yakalanan ve "halkın da yardımıyla" tutuklanan devrimci bir genç vardır. Nezihe Meriç'in "Acıyı Aşmak"²¹⁵ hikâyesinde "üç anarşist" köyden biri ihbar ettiği için silahlı çatışmada öldürülür. İnsanların muhbirlik yapmaya teşvik edildiği bu durumu, en geniş biçimde Mehmet Emin Bozarslan "Sayın Muhbir Vatandaş"²¹⁶ başlıklı hikâyesinde konu edinir. Hikâye, kasabaya bir avukatın gelmesiyle işleri azalan bir arzuhalcinin muhbirlik yaparak, suçsuz avukatı komünist olmakla suçlayarak içeri attırmak isterken kendisinin hapse düşmesini konu edinir. Mehmet Başaran'ın "Yıl Sonu Raporu"²¹⁷ hikâyesinde de görevini kötüye kullanan, rüşvet alan bir ilkokul müfettişi kendisini şikâyet eden öğretmenlerden intikam almak için hazırladığı yıl sonu raporunda onları komünist olmakla suçlar. Adalet Ağaoğlu'nun "Yol" başlıklı hikâyesi, bir iş yolculuğundan trenle dönen bir kahramanın trende geçirdiği birkaç saate odaklanır. Bir istasyonda, trene bir jandarma ve polisin arasında genç bir lise öğrencisi biner. İşkence gördüğü belli olan genç, bir komünisttir ve devletin bu tür insanları ihbar edenlere para verdiği söylenir:

"Ne kaçağymış bu?" diye sordu.

"Ne bileyim? Anarşist kaçağı diyorlar" dedi jandarma silkinip.

"Öyle değil mi len?"

Dizini dürttü çocuğun. Çocuk duymamış gibi durdu. Hiç karşılık vermedi. Ak saçlı, daha uzun düşündü. Yerinde kımıldadı. Sonra daldı, ince hesaplardan çıkıp yeniden kımıldadı:

"Bunun için sivillere bile para veriyorlar bugün, ya..."²¹⁸

Sosyalist devrimci bireylerin mücadele etmesi gereken unsurlar arasında sadece patronlar, ağalar, gerici güçler, devletin kolluk kuvvetleri, siyasi düzen ve

²¹⁴Hulki Aktunç, "Gidenler Dönmeyenler", **Gidenler Dönmeyenler**, Günebakan Yayınları, İstanbul 1976, s. 105-138.

²¹⁵Meriç, "Acıyı Aşmak", **a.g.e.**, s. 144-156.

²¹⁶Mehmet Emin Bozarslan, "Sayın Muhbir Vatandaş", **İçerdekiler ve Dışardakiler**, Koral Yayınları, İstanbul 1974, s. 138-164.

²¹⁷Mehmet Başaran, "Yıl Sonu Raporu", **Sürgünler**, Ararat Yayınevi, İstanbul 1970, s. 85-95.

²¹⁸ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 74

düzenin temsilcileri yoktur. Sosyalist devrimcilerin, aynı zamanda komünizmi bir ideoloji olarak benimsemeyen aile yakınlarına karşı da bir mücadele yürüttükleri söylenebilir. Tahir Abacı'nın "Gelip Geçenler" başlıklı hikâyesinde, lisedeyken komünistlerden "komünist piçi" diyecek kadar nefret eden Ali isimli genç, Teknik Üniversiteye gidince değişir; devlet güçlerinin aradığı bir devrimci gence dönüşür. Ağabeyi Rahmi, bu durumdan şikâyetçidir:

"Baba, üç gündür oğlunun adı radyolarda okunup duruyor. Hükümete karşı gelenlere karışmış. Adımızı batırdı itoğlu it. Kasabada kimsenin yüzüne bakamaz olduk. Ben demiştim sana, okutma bu iti diye. O zamandan belliydi ne olacağı. Sen kalk da hükümete karşı dağa çık..."²¹⁹

Ali'nin ağabeyi Rahmi, bu durumdan şikâyet etmekle kalmaz, Ali'nin saklandığı yeri, devlet güçlerine ihbar ederek tutuklanmasını da sağlar. Bu tablo, sosyalist devrimcilerin yürüttükleri mücadelenin ne kadar zor olduğunu gösterir. Halk için mücadele ettiğini ileri süren sosyalist devrimcilerin en yakınındaki insanları bile davalarının doğruluğuna inandırmakta güçlük çektiği ortadadır.

Füruzan'ın "Su Ustası Miraç" başlıklı hikâyesinde de Tali Apaydın'ın "Gelip Geçenler" hikâyesine benzer bir tema vardır. Varlıklı bir ailenin dört oğlundan üçüncüsü olan Vedat, devrimci düşünceleri benimsemiş bir karakterdir. Bu durum annesi ve diğer kardeşleriyle büyük çatışmalar yaşamasına neden olur:

"Sen ağa oğlu değil misin ulan? Burada bizim kadar sen de her şeyden hak alıyorsun. Diklenmen gösteriştin başka ne ki, öğrenmiş üç tane kıyırık şiiir" –Burada Vedat'ın sesine benzeterek başlıyordu.– "*Akıyordu su/ Gösterip aynasında söğüt ağaçlarını/ Salkım söğütler yıkıyordu suda saçlarını*"

---

²¹⁹Tahir Abacı, **Gelin Ömrümüz**, Sergen Yayınları, İstanbul 1976, s. 23.

“Sus,” diyordu Vedat. “Sus, sen bu sözleri söyleyecek adam değilsin.”²²⁰

Nazım Hikmet’ten şiirler okuyan, ailesine karşı köylülerden yana tavır alan, haksızlıklara her zaman duran Vedat, varlıklı bir aileden olmasına rağmen devlet bursuyla okumayı tercih eder. Okuduğu okulda “azıllılar güruhu”nun elebaşı olarak tutuklanınca ağabeylerinden biri şu yorumu yapar:

“ –Aklınızı başınıza toplayın anne, Vedat hatalıydı. Koca devlete karşı çıkmak, onun kurumlarını eleştirmek ne demek... üstelik bunca para, bunca mal varken, parasız yatılı okumak. Bu bile tek başına suç. Vedat normal değildi. Siz de, “Deli bu oğlum!” demez miydiniz?”²²¹

Nezihe Meriç’in “Umut’a Tezgâh Kurmak” hikâyesinde komünizmin propagandasını yapmak suçundan iki yıl boyunca yargılanan ve sonunda beraat eden bir edebiyat öğretmenin iki kız kardeşi, tutukluluğu boyunca kardeşlerini ziyarete gelmez. Çünkü zengin evlilikler yapmışlardır, çevreleri zengin ve önemli insanlarla doludur:

“Tüh Allah kahretsin! Bir gün gelip beni aramadılar cezaevinde. Hayvanlar. Korktular, komünist propagandası yapmak suçundan tutuklanmış ablalarından.”²²²

Şükrü Bilgiç’in “Ayrancı’nın Lastiği” başlıklı hikâyesinde de bir baba, oğlunu komünist olduğu için sürekli eleştirmektedir. Adil adındaki oğul, siyasi tutumundan dolayı öğretmen okulundan atılmış ve babasının lastik tamirhanesinde

²²⁰Füruzan, **Parasız Yatılı**, 12. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 59.

²²¹Füruzan, **a.g.e.**, s. 64.

²²²Meriç, **a.g.e.**, s. 98.

çalışmaktadır. Oğul, zengin bir müşterinin işini yapmak yerine ondan önce tamirhaneye gelen bir ayran satıcısının işini yaparak “Adil” olan adına uygun bir biçimde davranır. Oğlu tamirhanede çalışırken kendi kahvehanede vakit geçiren baba, bu durumu duyunca çılgına döner. Okuldan atıldıktan sonra işin başına geçen oğul sayesinde baba kahvehanede istediği gibi zaman geçirir ve oğlu sayesinde artık çalışmak zorunda değildir. Baba, oğlunun emeğine el koymuştur çünkü oğul tamirhanede çalışarak kazandığını paranın çok azını harcamakta ve gerisini babasına vermektedir. Baba yine de oğlunun davranışlarından büyük rahatsızlık duyar. Babanın yakınması, aslında toplumun sol harekete bağlı insanları nasıl gördüğünü açık bir biçimde sergiler:

“(...) Bu düşüncede olanların bir işi de ana baba sözü dinlememek, onlara karşı çıkmakmış! Sen artık tam bir solcu olmuşsun. Artık batmışsın batağa. Allah belânı versin. Senden artık hayır gelmez. O adamlarla gezip tozdun. En sonunda kafanı iyice bulandırdılar..!”²²³

Hakkı Gümüştas’ın “Efendi Çocuk” başlıklı hikâyesi de oğlunun sol hareket içinde yer almasından şikâyet eden bir babayı ele alır. Baba, çalıştığı fabrikada müdür olmayı bekleyen bir kişidir. Oğul ise, bir üniversite öğrencisidir ve üniversite boykotlarına katılır, baba bu durumdan oldukça şikâyetçidir:

“Çocuklarını anımsayınca yüzü asılır gibi oldu... Beyazlaşmış saçlarını, eliyle geriye itti. Burnunun ucundaki sivilceyi sinirli sıktı. Evet bu küçük fazla olmuştu artık, vakit geçmeden kulağını çekmeliydi, yoksa çok geçmiş kalmış olurdu. Niye o da abisi gibi çıkmamıştı sanki.. kime çekmişti böyle... Aile de onun gibi biri çıkmamıştı şimdiye kadar... Nerden gelmişti onda ki bu değişiklik... Niye abisi gibi çıkmamıştı... İkisi de hemen hemen aynı şartlarda yetişmişti. Büyük oğlan ne kadar sakin kendi halinde... ne kadar ağır

²²³Şükrü Bilgiç, **Yaşamaya Sevdalı**, Yarına Doğru Yayınları, İstanbul 1974, s. 84-85.

başlı... küçükte onun zıttıydı. Derslerine çalışsaydı ya... sınıfını geçseydi ya neyine gerekti onun böyle işler? Sigara içer... içki içer... içsin içmesinmi diyoruz... ama bak ötekilere akli ermez... Yürüyüşmüş, boykotmuş... hakmış hukukmuş anlamam... Sen mi kaldın lan bu işleri düzeltecek...sen kimsin?”²²⁴

Mücadele, 12 Mart dönemini ele alan toplumcu gerçekçi yazarların ele aldıkları en önemli tema olmuştur. Bu tema, sosyalist devrimcilerin eylemlerine odaklanarak onların nasıl bir mücadele verdiklerini gözler önüne serer. Böylece 1960’lar ve 1970’ler boyunca sol hareketin, sosyalist bir devrimi gerçekleştirmek için legal eylemlerden illegal eylemlere kadar uzanan mücadelelerinin boyutları gözler önüne serilir. Marksist dünya görüşünün yöneticiler ve toplum nezdinde fazlaca kabul görmediği Türkiye’de sosyalist devrimcilerin zorlu bir mücadele verdikleri ortadadır. Mücadele temasının işlendiği toplumcu gerçekçi hikâyelerde yazarlar, okuyucuya “güzel yarınlar” için mücadele etme azmi kazandırmaya da çalışır.

3.3. Ezenler-Ezilenler

Toplumcu gerçekçilik, Marksizm’in ve kapitalizm eleştirisinin edebiyata yansımış halidir. Bu yüzden, Marksizm’in temel prensiplerinden yola çıkarak edebiyatı, toplumu oluşturan farklı sınıfların arasındaki mücadelenin bir aracı olarak görür. Bu doğrultuda toplumcu gerçekçi yazarlar kendilerinden önceki gerçekçiler gibi sadece hayatı gözlemlememiş, onu değiştirmenin de en önemli gaye olduğunu eserleriyle vurgulamışlardır. Belli bir teze dayalı sanat oluşturmayı temel felsefe edinen toplumcu gerçekçiler edebiyatı, Marksist dünya görüşünü geniş kitlelere yaymakta önemli bir araç olarak görmüşlerdir. Bu nedenle eserlerinde burjuvazinin

---

²²⁴Hakkı Gümüşttaş, **Suları Salıvermek**, Atlas Yayınları, İzmir 1975, s. 83-84.

karşısına devrimci işçi sınıfını, proletaryayı, emekçi sınıfı ve geniş halk yığınlarını çıkarmış, onların sözcülüğünü üstlenmişlerdir.²²⁵

Toplumcu gerçekçi yazarlar, eserlerinde, kişileri toplumun işleyişi içinde ekonomik açıdan ezen/ezilen, sömüren/sömürülen, kandıran/kandırılan gibi zıt sınıflar ekseninde iki farklı cephede konumlandırarak derin ve yıkıcı bir çatışmanın tarafları olarak ele alırlar. Ekonomik etkenlerin doğurduğu toplumsal yapı, diyalektik materyalizm çerçevesinde birbirine zıt sınıflar tarafından oluşur. Bu bağlamda toplumcu gerçekçilerin eserlerindeki sınıflar arası çatışma ekonomik eksenlidir. Bu çatışmada kapitalizmi temsil edenler güçlü mal sahipleri, ağalar ve görevini kötüye kullanan devlet görevlileridir. Bunlar, insani değerlerden yoksun, sınıflarının çıkarı için zulme tevessül eden, insanların hakkını, emeklerinin karşılığını vermeyen kişilerdir. Bunların karşısında ise zor şartlarda geçimlerini sağlayan ezilen kesimler vardır. Bu eserlerde, toplumcu gerçekçi bir çizgide kapitalist/ezen/ sömüren sınıfın kişiliğinde kapitalist düzenin eleştirisi yapılır.²²⁶

1934 yılında toplanan Sovyet Yazarları Birliği Birinci Kongresi'nde konuşan A. A. Jdanov, toplumcu gerçekçi edebiyatın sınırlarını, amaçlarını belirleyen Sovyet edebiyatının ezilenden yana tavır alması gerektiğini, onların sözcülüğünü üstlenmesi gerektiğini belirtir ve ezilenlere üstün özellikler atfeder. Jdanov'a göre bu edebiyat ilerici ve devrimci edebiyattır. Ve bu edebiyat işçileri ve ezilenleri her türlü sömürüden ve ücretli kölelik boyunduruğundan kurtarmak için mücadeleye girişir. İşçi sınıfının ve köylülüğün yani ezilen kesimin en önemli iki temsilcisinin hayatlarını ve onların içinde bulunduğu koşulları anlatır. Toplumcu gerçekçi edebiyat, bütün ulusların emekçilerinin ve kadınların eşit haklara sahip olmasını savunur.²²⁷

Toplumcu gerçekçiler yazarlar ezenler ile ezilenleri, sömürenler ile sömürülenleri, kandıranlar ile kandırılanları karşı karşıya getirerek sınıf çelişkilerinin

---

²²⁵ Ahmet Demir, "Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir Bacayı Kaldır", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.V, Sayı:1, Mart 2008, s. 67.

²²⁶ Ahmet Alver, "Türk Edebiyatında 1940'lı Yıllarda Yazılan Bazı Toplumcu Gerçekçi Romanların Emek-Sermaye Bağlamında Analizi", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:33, Aralık 2014, s. 133-134.

²²⁷ A. A. Jdanov, **Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine**, Çeviren: Fatmagül Berktaş, Bora Yayınları, İstanbul 1997, s. 14.

belirginleşmesini sağlar. Bu bir taraftan sömürü düzeninin ifşa olmasını sağlar; diğer taraftan ezilen bütün kesimlerin mücadele etmeleri gereken sömürü düzeninin temsilcilerini daha iyi tanımlarına olanak tanır.

Lütfi Kaleli'nin "Ellinci" başlıklı hikâyesi, sınıf çatışmasını ele alan bir hikâyedir. Hikâyedeki olay 1973 yılının son gününde, bir yılbaşı akşamında, geçer. İki bölümden oluşan hikâye, "Yılbaşı" ara başlığı ile iki kısma ayrılır. Hikâye, iki farklı toplumsal kesimi bütün sınıfsal gerçekliğiyle yansıtarak verir. Birinci bölümde, burjuva sınıfı ve siyaset dünyasından önemli kişilerin yılbaşı kutlaması için düzenledikleri büyük bir partideki ilişkiler yer alırken ikinci bölümünde bir yapı işçisinin yoksulluk dolu yaşamı gözler önüne serilir.

İki hikâyeyi birbirine bağlayan ortak kişi, zengin işadamı Sait Bey'dir. Sait Bey aracılığıyla burjuva dünyasının zenginlik dolu yaşamı ve yozlaşmış ilişkileri gözler önüne serilirken Sait Bey'in inşaatında çalışan Hasan adlı işçinin hikâyesi de ezilen sınıfların yaşamını gösterir. Eserin iki kısma ayrılmış olması ezen ve ezilen sınıflar arasındaki kontrastı daha da belirginleştirir. Bu kontrast, sadece eserin iki bölüme ayrılması gibi teknik bir özellikten ibaret değildir. İki bölümde de geçen "süt" leitmotifi, iki sınıf arasındaki büyük uçurumu ortaya koyan bir göstergeye dönüşür. Birinci ve ikinci bölümdeki bu pasajlar arka arkaya okunduğunda bu durum daha iyi anlaşılacaktır:

"Masanın üzerinde neler yoktu ki? Peri masallarını kışkandıracak zenginlikte dizilmişti her şey... Bir tek kuş sütü eksikti. Ah bir de o olsa? Olmalı, olmalı; insanlığın yararına her şey olmalı. Bir çiftlik ki ne çiftlik! (...) Sarı, al, siyah, alaca cins cins inekler sağıldıkça gevşiyor, çöküyor belleri. Bir daha, bir daha doluyor kazanlar. Bir fabrika bacası tütüyor, çıkıyor dumanı kıvrım kıvrım. Nane, şeker, kemik... Süt ki ne süt. Küçük şişeler içerisinde satışı hazır. Derhâl genişletmeli kuş sütü sanayini."²²⁸

²²⁸Lütfi Kaleli, **Dişliler Arasında**, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 113-114.

Aşağıdaki parça da hikâyenin ikinci bölümden:

“— Inгаа! ingaa! ingaa!

—Kör olasıca, yok işte! Ne vereyim sana?

Düşündü verecek bir şey yoktu. Akşamdan kalan kuru bulgur pilavını yemez ki Zeynep! Meme ister.. Memede süt ister... Ana sütü... Ana sütü gibisi var mı? Süt okuna uğramazsa, ana sütü emen çocuk nah böyle körpe kuzu gibi olur.

(...)

Hâlâ ağlıyordu Zeynep. Kuru kupkuru bir ağlayıştı bu. Ses gelmiyordu gırtlığından yaş gelmiyordu gözlerinden. Bir acayip hırıltı çıkıyordu ağzından. Kucağında “pış pış” etti, nenniledi, “öööleeeeç” dedi. Olmadı susmadı Zeynep. Odanın içi öyle soğuktu ki titredi.

—Al şunu em, şunu em hey suyu kaynayasınca he!..

Yalancı memeyi verdi ağzına. Zeynep sordu üst üste, bir şey gelmeyince “lop” diye attı dışarı, yalandı. Elif bir daha verdi. Zeynep yine attı. Hırsıyla bıraktı yere kundağı.²²⁹

Hikâye, refah içinde yaşayan, her şeye sahip burjuva kesimlerle çocuğunun karnını doyurmak imkânına bile sahip olmayan yoksul kesimi karşı karşıya getirir. Üstelik burjuvalar kendi düşmanlarının kim olduğunu çok iyi bilir ve yok edilmesi gerektiğini düşünür:

“Fakir fukara edebiyatıyla servet düşmanlığı yapıyorlar efendim. Anarşi yuvasına döndü koca memleket. İplenmeli hepsi beyefendi.”²³⁰

²²⁹Kaleli, a.g.e., s. 121-124

²³⁰Kaleli, a.g.e., s. 112.

Ezilen kesimi temsil eden Hasan ise ait olduğu sınıfın içinde bulunduğu acımasız koşulların neden ortaya çıktığı gerçeğinden çok uzaktır:

“İki ay oldu Sait beyin inşaatında. Kışı çıkarırsa yazı da geçirir. Kışı çıkarırsa yazı da geçirir orada. Ama iki ayda bir kez görebilmişti Sait beyi, o da son model bir mercedesle. Şöyle uzaktan durup izlemişti çalışmaları. Ne çok istemişti gidip eline sarılmayı: “Amanı bilin mi bey? Devamlı bir iş! Kapında kulun kölen olurum. Dahi Elif, öteki kölelerin de...”²³¹

Karl Marks ve Friedrich Engels’in Komünist Manifestosu şu sözlerle biter: “Proleterlerin zincirlerinden başka yitirecekleri bir şey yok. Kazanacakları bir dünya var. *Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin!*”²³² Yukarıdaki alıntıda yer alan “köle” vurgusu ile Marks ve Engels’in “proleterlerin zincirleri” sözü birlikte düşünüldüğünde hikâyedeki sınıf çatışması daha belirgin bir hale gelir.

Necati Cumalı, ezen ve ezilen ilişkisini, “Kente İnen Kaplanlar” başlıklı hikâyesinde bir metafora başvurarak verir. Hikâyenin kahramanı, sık sık bazı yüzlerle karşılaşır ve bu yüzler onda büyük bir iç sıkıntısı oluşturur. Karşıdan karşıya geçerken kalabalığı neredeyse ezecek kocaman bir spor arabasının içinde gördüğü kişiler, Özgürlük Alanı’nda devrimci gençlerin konuşmasını dinlerken karşılaştığı “kalantor kılıklı” adamlar, Balıkpazarı’nda arkadaşlarıyla gittiği bir meyhanede onları gizlice dinleyen bir kişi, okuduğu bir gazetede ünlü bir iş adamının fotoğrafı kendisine huzursuzluk veren bu kişiler üzerinde daha çok düşünmesini sağlar. Kahramanın ölmüş babası ile yaptığı hayalî konuşmada geçen “Güçlüler güçsüzlerle besleniyor.” yargısı, bu kişilerin onu neden rahatsız ettiği gerçeğini anlamasını sağlar:

²³¹Kaleli, a.g.e., s. 112.

²³²Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Çeviren: Levent Kavas, 3. bs., İthaki Yayınları, İstanbul 2006, s. 145.

“Ormanlarda olup bitenlerle büyük kentlerde olup bitenleri karşılaştır. Gördüğün değişiklik ne? İkisinde de eş yasalar, eş yöntemler geçerli. Güçlüler güçsüzlerle besleniyor. Sen ne sanıyorsun yaşamayı? Kaplanlarla bir arada yaşadığını düşünmeye alıştırdı kendini! Bak nasıl daha açık anlayacaksın çevrende olup bitenleri...”²³³

Şükrü Bilgiç, “Boğum Boğum Saçlar İçin” başlıklı hikâyesinde ezen-ezilen çatışmasını ele alır. Hikâyenin kahramanı Bilâl adında bir kasaptır ve parası olmadığı için yıllarca başkasının yanında kasaplık yapmıştır. Zengin tanıdıklarının aracılığıyla belediye başkanı birçok istekli arasından onu mezbahaya kesici olarak alır. Bilâl’in karısı da belediye başkanının evine hizmetçiliğe gider. Belediye başkanının karısı, Bilâl’in karısının upuzun saçlarını görür, çok beğenir ve bu saçlardan kendisine bir peruk yapmak ister. Bunun için birçok kez belediye başkanının kızı, saçını istemek için gelmiş; ama Bilâl’in karısı saçlarını vermek istemediği için iyilikle geri çevirmiştir. Bilâl ise işten atılacağı korkusuyla karısından saçlarını kesmesini ister. Bilâl’in karısının sözleri, hikâyedeki sınıf çatışmasını ele verir:

“İnsafsızlar..! Kocam size hizmetçilik ediyor. Ben hizmetçilik ediyorum. Bu da yetmiyormuş gibi şimdi de canımızın parçasını isteyin.”²³⁴

Hikâyenin sonunda, Bilâl uyuyan karısının yanına karanlıkta bir hırsız gibi yaklaşır ve saçlarını ensesine yakın bir yerden keser. Hikâye, belediye başkanının kişiliğinde temsil edilen ezen sınıfın her şeyin esas sahibi olarak kendilerini gördüğünü gösterir.

Lütfi Kaleli’nin “İspiyoncu” başlıklı hikâyesi, işçilerin sendikaya girmesini konu edinir. Hikâyenin bir yerinde sendika yöneticisi, işçilere yaptığı etkili

²³³Necati Cumalı, **Yalnız Kadın**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1991, s. 113.

²³⁴Bilgiç, **a.g.e.**, s. 88.

konuşmada bu sınıf çelişkisini işçilerin de kavramasını buna göre hareket etmesini ister:

“Siyasal, sosyal ve ekonomik görüşünüz, dayanışmanız, daha önemlisi sınıf bilinciniz var mı?” derken, hepsi birbirinin yüzüne bakıp susuyordu. O, sorusunun yanıtını yine kendi veriyordu: “Hayır, Çünkü, sizler geçinebilme derdi içerisinde bırakılıyorsunuz, bir araya gelme düşüncenizi bile geliştiremiyorsunuz. Bu yapınızı iyi kontrol eden patronlar ise rahatça şirketleşiyor, giderek tekelleşip sırtınızdan milyonlar vuruyorlar.”²³⁵

Hikâye, sermaye sahipleri ve işçiler arasındaki sınıf çelişkisini göstererek işçilere sınıf bilincinin önemini, birlikte dayanışmayı ve mücadelenin önemini vurgulayıp okuyucunun da bütün bunlar üzerinde düşünmesini sağlar.

Orhan Duru, “Ağır İşçiler” başlıklı hikâyesinde ezen ve ezilenler çatışmasını, işçi sınıfının bir üyesinin gözünden aktararak yansıtır. İsimsiz bir işçiyi alır ve onun anlattıklarından yola çıkarak tüm zamanlarda karşılaşılabilecek evrensel bir işçi portesi çizer. Bu işçi, sürekli ağır koşullarda çalışmaktan yorgun düşen, ağır bir uyku halinde olan, bu yüzden de olayları kesin ve eksiksiz bir biçimde hatırlayamayan bir işçidir. Hikâye bir işçinin nasıl ağır koşullarda çalıştığını başarılı bir biçimde ortaya koyar:

“Küçük bir gündelik çıkarmak, geçinmek ve karnımı doyurmaktı bütün sorunlarım benim, bu yıllarda ve yüzyıllarda. Günde 10-15 saat çalıştığım oluyordu en karanlık günlerde saati kırk paradan. Tutsaktım bir çarka ve kurtulamıyordum bu çarktan bir türlü. İşten çıkıp kendimi sürüklüyordum eve güçlkle ve ölü gibi yatıyordum.”²³⁶

---

²³⁵Kaleli, **Dönek**, s. 7.

²³⁶Orhan Duru, **Ağır İşçiler**, Soyut Yayınları, İstanbul 1974, s. 45.

İşçiler, dünyanın her yerinde en ağır koşullarda en ağır işleri yapıyordur ve bunu yaparken de sürekli ölüm tehlikesi ile karşı karşıyadır:

“Önümden makine parçaları geçiyordu ve ben onların vidalarını sıkıştırıyordum durmadan, saatlerce, günlerce, Şarlo'nun filminde olduğu gibi.(...) Zayıflıktan ölmeyeyim, kollarımda çalışacak derman kalsın diye ayakta tutuyorlardı beni, vitamin ve hormon iğneleri yaparaktan.(...)

Yoğurtlar yiyordum, sütler içiyordum basımevlerinde çalışırken, kurşun zehirlenmesini önlemek için. Ama ellerimin arasından sızan kurşunlu boyalar, kurşun buharları gene de kör ediyordu gözlerimi zamanla, iyice göremiyordum ortalığı.(...)

Avrupalara gidiyordum, oralarda çalışmak için ve gerçekte yeni bir proletarya oluşturuyordum oralarda. Bir odada on kişi yatıyordum.(...)

(...) Kömür ocaklarına inip esir gibi çalışıyordum hınçla, ekmek parası peşinde. Çöllerde petrol borusu döşüyordum kimi zaman, denizlerde yer altı kablosu. Dağların korkunç soğuklarında yüksek gerilim hatları geriyordum çelik direklere. Barajlarda çalışıyordum. Sarp sağ yamaçlarında kayaları atıp yol açmaya çalışıyordum.²³⁷

Orhan Duru, bu hikâyesi ile işçilerin içinde bulunduğu kötü durumu bütün gerçekliğiyle ele almış ve işçilerin trajik yaşamını gözler önüne sermiştir.

Bekir Yıldız'ın, “Motorize Köleler” hikâyesi de “Ağır İşçiler” gibi fabrika işçilerinin ağır çalışma koşullarından söz eder. Hikâyedeki işçi için her saniye önemlidir; çünkü sistem, her bir işçiden en fazla verimi alabilmek üzerine kuruludur. İşçilerin hiçbirinin boşa harcayacakları en ufak bir zaman dilimi yoktur ve bunaltıcı zaman vurgusu hikâyenin bütününe yayılmıştır:

---

²³⁷Duru, a.g.e., s. 46-47.

“Uyanmışım birkaç dakika önce. (...) Saatin altı olduğunu anlıyorum. (...) Saatin henüz altıyı onbeş geçmediğini kavriyorum. (...) Üçüncü adam altıyı onbeş geçeyi tamamlayan son adımlarını atmak üzere. (...) Altıyı yirmi geçiyor. Yediye kırk dakika var. (...) Yeni bir anons: altıyı yirmibeş geçiyor. Yediye otuzbeş var. (...) Sayılı dakikalarım bir bir eksiliyor. (...) Saat yarım ve altıymış. Yediye otuz var, diyor ardından. (...) Yediye yaklaştıkça, zaman lokmacıkları ufaldıkça, anonslar da sıklaşıyor. Altıyı otuzaltı geçiyor. Yediye yirmi dört var. (...) Üç beş saniyemi su gibi harcıyorum neredeyse. (...) Altıyı kırk geçiyor. Yediye yirmi var. (...) Bu arada, iki dakika harcanmışsa, koca onsekiz dakika var daha. Bir korku düşüyor yüreğime. Onsekiz dakikayı az buluyorum ansızın. (...) Saat altıyı kırkdört geçiyor. Yediye on altı var. (...) Yediye on üç var. Seviniyorum. (...) Yürümeye, soyunmaya, giyinmeye, iş yerimin başına gelmeye ve elime tornavidamı almaya, daha on üç dakikam var. (...) On dakikanın altına düştü, düdüğlerin ötmesi. (...) Düdüğler ötmeden, tezgahımın başına varacağım. Hatta tornavidamı elime alıp üç beş saniye boş bile kalacağım.”²³⁸

İşçinin sadece uyanmasıyla işe varması arasında geçen bu bölümdeki zaman vurgusu tüm metin boyunca devam eder. İşçilerin işe tam başlayacakları saat gibi yemek ve paydos saati de titizlikle belirlenmiştir ve işçiler saatlere dikkatle uymak zorundadır. İşçilerin tuvalet ihtiyaçlarını gidermek için bile hiç zamanları yoktur. Hikâyedeki isimsiz işçi tuvalet ihtiyacını gidermek için tuvalete son anda gidebilir ve birçok kez olduğu gibi üstüne işer. Bu arada da çalıştığı bölümde iş durmaz, iki işçi onun tuvalete gittiği sırada daha fazla çalışmak zorundadır. Hiç durmadan yemek veya paydos saati gelinceye kadar aralıksız çalışırlar. İşçilerin bir makineden hiçbir farkları yoktur. Zaman kavramı, hikâyede nasıl bunaltıcı bir etkiye sahip ise fabrikadaki işin kendisi de bu bunaltıcı etkiyi tamamlar:

---

²³⁸Yıldız, a.g.e., s. 81-89.

“Yandaki büyük kutudan, yeni bir vida alıyorum. Almıyorum da yeni bir vida koyuyorum, içine sanki. Kutu hep dolu çünkü. Yıllardan beri boşaltmadım nasılsa. Dokuzuncu parçayı vidalıyorum bu ara. Şimdiye kadar sekiz parça tamamladım. Her parçaya otuz saniyede, üç vida vidalıyorum. Sekiz çarpı otuz, ikiyüz kırk saniye. Altmışa bölüyorum. Dört dakika eksiltmişim günlük çalışmamdan. Seviniyorum. Onuncu parçaya geçtim. Dört buçuk dakika eksilmiş sayılır şimdi. On çarpı üç, otuz vida harcadım. Bir dakikada altı vida. Günde üçbin ikiyüz kırk. Onaltı bin iki yüz haftada. Yılda sekiz yüz on bin. Ve beş yılda, dört milyon elli bin. Dört milyon elli bin’in kuyruğuna üç vida daha ekliyorum.”²³⁹

Samim Kocagöz’ün *Alandaki Delikanlı* hikâye kitabındaki “Kara” hikâyesinin arka planında, dönemin önemli direniş hareketlerinden biri olan grev vardır. Fakat hikâyede öne çıkarılan grev değil, grevin önemli isimlerinden biri olan Rüstem Usta’nın kedisi Kara’yla olan ilişkisi ve bu ilişkiyle somutlanan toplumsal eşitsizliğin reddiyesidir.

Kara, Rüstem Usta’nın karısının gençken çamaşıra gittiği bir evden yavru iken getirdiği bir kedidir. Kara rahat bir yaşam sürdüğü, sürekli yediği içtiği için mahallenin en güçlü kedisi olur. Rüstem Usta, hikâyenin bir yerinde karısına Kara ile ilgili şunları söyler:

“Şerife be, şu rezile bak! Şunun keyfine bak! Ekmek mi herifin elinin altında... Sıcak yer mi? Bundan iyisi can sağlığı... Karı mı canı çekti, mahallenin bütün kancık kedileri emrinde! Avarelik haytalık bunda...”²⁴⁰

Rüstem Usta, fabrikada grev olduğu için evin yolunu tutar. O akşam evde balık pişer ve balık ziyafetine en çok sevenlerden biri de evin kedisi Kara’dır.

---

²³⁹Yıldız, a.g.e., s. 90-91.

²⁴⁰Kocagöz, a.g.e., s. 21.

Kara, balığın kokusunu alır ve akşam ziyafet çekeceği için mutludur. Usta'nın karısı, balıkları kızartmaya başladığında Kara, mutfağın alçak damına tırmanarak kızaran balıkların kokusunu, dumanını zevkle içine çeker. Bu arada balık kokusunu alan mahallenin bütün kedileri mutfağın penceresi altında toplanmıştır. Rüstem Usta, bir taraftan damın üstünde, biraz sonra pişecek balığın kokusunu, dumanını sindire sindire içine çeken Kara'yı bir taraftan mutfak penceresinin altında toplanmış, sokak kedilerini görür. Damdan aşağıdaki kedilere öfke ile bakan Kara, damdan kedilerin üzerine atlayarak hepsini kaçıtır. Bu duruma gülen Rüstem Usta'yı sonra düşünceli bir hâl alır:

“Aferin uan Kara, şimdi balıkları emniyete aldın(!)’ diye, söylendi. Bu kez de aldı Rüstem Usta'yı bir düşünce; kaçan kedileri incelemeye başladı. Zihninden türlü türlü fikirler gelip geçiyordu. Uzun süre, ortalık kararınca değin sıkıntılı düşüncelerle boğuştu oturduğu yerde.”

Yemek yenirken sardalyelerin iri kılçıkları ve başları özenle başka bir tabağa ayrılır. Yemeğin sonunda Usta'nın karısı balık artıklarının biriktiği tabağı alacakken Usta, engel olur ve kendisi alır; Kara'nın “özel” çanağına bir kılçık parçası bırakır ve diğer artıkları mahallenin kedilerine verir. Kara'nın başına gelecekler bununla sınırlı değildir. Yemekten sonra kahveye gitmeyen, kahvesini evde içen Rüstem Usta, huzursuzca grevi, fabrikada çalışan işçileri, fakir insanları düşünür. Bu düşüncelerle uykuya dalan Usta, gece yağmurun gürültüsüyle uyanır ve yağmurun gürültüsünden korkmuş Kara'nın parlayan gözlerle kendisine baktığını fark eder. Kalkar, Kara'yı tuttuğu gibi ensesinden bardaktan boşanırcasına yağın yağmurun içine atar. Büyük bir huzur içinde yatağına dönüp yorganı başına çekerken “*Ya... Yağmurdan saklanacak yeri bile bilmezsin... Öteki kedilerin yanına... Yallah!*”²⁴¹ diye söylenir.

Rüstem Usta'nın grevle birlikte bilinç düzeyi artmıştır. Ezen ve ezilen çatışmasında ezilenler safında yer alan Rüstem Usta, evin kedisi Kara'yı ezenler safında değerlendirir ve ezilen mahalle kedilerinden yana bir tavır sergiler. Usta'nın

²⁴¹Kocagöz, a.g.e., s. 22.

özellikle kediyi bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altına bırakması acımasız bir davranış gibi görülebilir. Fakat anlatıcı, Kara'yı hikâye boyunca bir insan gibi yansıtır ve hikâyede Kara, olumlu bir karakter olarak yer almaz. Kara arsız bir kedidir ve bütün hareketlerini çıkarlarını korumak için dikkatle hesaplar. Rüstem Usta'ya dilini çıkarmak ister, vazgeçer; Usta'nın dişi olmadığı için yemeğinin uzun sürmesine tahammül edemez; sonunda Usta sardalye kılçıklarını mahallenin diğer kedilerine verirken Usta'ya ana avrat düz gider içinden.

Toplumcu gerçekçi yazarlar, Marksist ideolojinin bir gereği olarak sınıfsız, kaynaşmış bir toplum anlayışını savunurlar. Anlatıcı, bu hikâyede Kara'yı diğer mahalle kedilerinin yanına yollayarak Kara'nın ayrıcalıklı konumuna son verir. Bu, herkesin eşit olduğu bir dünya hayalinin uygulamaya konmasıdır ve Rüstem Usta'nın sosyalist bilinç düzeyine tam anlamıyla yükseldiğini gösterir.

12 Mart Dönemi'nde yazılan hikâyelerde ezen-ezilen çatışması çerçevesinde ezilenler cephesindeki yer alan bütün hikâye kişileri, Rüstem Usta kadar bilinçli değildir. Kendi sınıfını ve sınıfının çıkarlarını düşünmek şöyle dursun, kendi haklarını arayan, bunun için mücadele eden kişilere de karşıdırlar ve onların eylemlerini yanlış ve tehlikeli bulurlar. Samim Kocagöz, *Alandaki Delikanlı* hikâyeye kitabındaki "Telin Öte Ucu" hikâyesinde, Rüstem Usta'nın anti-tezi sayılabilecek bir kahramana yer verir.

"Telin Öte Ucu" başlıklı hikâyede de bir fabrika grevi vardır. Ama esas konu, dönemin birçok hikâyesinde de görülen, geniş halk yığınlarının, grev ve benzeri sol direniş biçimlerine olan yaklaşımıdır. Hikâyede, yirmi yıl önce köyden kente göçen ve bütün bu zaman zarfında kapıcılık yapmış Süleyman Efendi ele alınır. Hayatından memnun olan Süleyman Efendi'nin rahatsız olduğu tek durum, " Şimdi İŞÇİ olmuş..."²⁴² diyerek küçümsediği oğlunun davranış ve düşünceleridir.

Süleyman Efendi ve karısı, bildiri sunmak için yurt dışına çıkmış bir doktora ait daireyi temizlerken oğlunun gecekondusuna yakın bir yerde oturan aile tanıdığı Yusuf'a telefon eder. Süleyman Efendi, Yusuf'a hikâye boyunca dert yanar. Ona göre oğlu yanlış işlerin peşindedir ve budalalık etmektedir. Süleyman Efendi, halkın

---

²⁴²Kocagöz, a.g.e., s. 140.

büyük kesiminin bakış açısına sahiptir ve oğlunun fabrikasındaki grevi, oğlunun grev sözcüsü olmasını anlayamaz:

“Ne etmişler? Onlar da mı greve gitmiş? Cehennemim finarına dek yolları var kardaş... İster greve, ister cahanneme gitsinler. Benim oğlana çok öğüt verdim: ulan aç kalırsınız, ekmek yediğiniz kapıya nankörlük etmeyin dedim...(…) Ne diyon sen Yusuf Kardaş, şimdiye dek üç kez tam on iki daireli apartman kapıcılığı buldum deyyusa, işini bilse, kabul etse, milyon vururdu... Ha çok yaşayasın... ağzımdan aldın... Beyefendi, az buçuk okumuş da bize çalım satıyor... Kimseye uşaklık etmezmiş! (...) Köyden meteliksiz geldim de kapıcılık ederken keratayı orta okulu bitirene dek okuttum... Şimdi İŞÇİ olmuş...(…) Kardaşım hep sana derim ya bunlar zamane budalası...(…) Grev gözcüsü müymüş? Ne demekmiş o yahu? Fabrikadan kimseyi ve de mal mı çıkartmıyorlarmış? Kimseyi de içeriye katmıyorlar mıymış? Vay anam, bunlar döğüş çıkaracak be yahu... Patronunu çok kızdıracaklar... Vallah bunların işine aklım ermedi, ermiyor... Tuh bizim gelin de mi grev gözlüyormuş? (...) Bak ne diyeceğim, dinle hele, bizim oğlan senin karıyı anası gibi sever, bir de o öğüt verse; hani bizden duymamış gibi... Kızmadan filan köye gidecek olursa, vallah kendisine tarla alırım... Burada kavga döğüş, grev filan başı belaya girecek...”²⁴³

Süleyman Efendi mevcut düzenden asla rahatsızlık duymayan, sendika ve emeklilik hakkı gibi konularda bilgisi olmayan, ezilen bir sınıfa ait olmasına rağmen durumundan memnun halk kitlelerini temsil eder. Hikâyedeki ana çatışma, baba ve oğul arasındaki çatışmadan çok, bilinçsiz halk ile hakları konusunda aydınlanmış sol kesimler arasındaki çatışmadır. Samim Kocagöz’ün “Kara” başlıklı hikâyesindeki Rüstem Usta, ne kadar yüksek bir bilinç seviyesine ulaşmışsa Süleyman Efendi de bir o kadar o seviyeden uzaktır.

²⁴³Kocagöz, a.g.e., s. 139-140.

Türkiye’de özellikle 1960 Anayasası ile birlikte sendikalaşma faaliyetleri hızlı bir artış göstermiştir. Sendikalar, işçi ve emekçilerin haklarını korumak üzere örgütlenmiş en önemli yasal kuruluşlardandır. Fakat dönemin hikâyelerinde sendikalar, bazen tam tersi bir biçimde yansıtılmış; işçi ve emekçilerden yana değil düzenden, patronlardan, ezenlerden yana tavır almışlardır. Bu durum dönemin hikâyelerinde sertçe eleştirilir.

Sendikacılara yöneltilen sert eleştirilerden biri, Orhan Duru’nun “Ağır İşçiler” başlıklı hikâyesidir. Hikâyedeki işçi, bir sendika yöneticisiyle karşılaşır ve daha ilk andan itibaren sendika yöneticisi olumsuz bir karakter olarak çizilir: “Ben sendika ağasıyım.”²⁴⁴ Sendika yöneticisinin kendisini “ağa” olarak takdim etmesi başlı başına bir sorundur. Çünkü geri kalmış ülkelerde, sol ideolojilerin mücadele etmesi gereken esas sorunlardan biri gericiliği de temsil eden feodalite ve onun en önemli temsilcisi “ağa”dır:

“Sendika ağası gerçek bir ağaydı doğrusu ve bizleri de himayesine almış gibiydi. Ağalığın esası bu değil mi? Kendi uyruklarını koruyordu ağa. Uyrukları bizdik. Nasıl uyruk olmuştuk? Bu soruya cevap bulamadım.”²⁴⁵

İşçi hareketlerinin yasal olanaklar içinde geliştiği 1960’lı yıllar boyunca bu gelişmenin sürekli ve olumlu bir nitelik taşıdığı söylenemez. Çünkü sendikacılık aynı zamanda toplum hayatında itibar ve zenginleşme olanaklarını sağlayan bir yapıdır ve bu durum bazı kişiler tarafından kullanılır.²⁴⁶ Hikâyede portresi çizilen sendika yöneticisi, işçi ve emekçileri değil kendi çıkarlarını düşünür; çünkü sendika yöneticisi olmak büyük bir kazanç kapısıdır. Sendika yöneticileri ilerde milletvekili ve patron oluyordur. Ardından bir apartman katı alıyor, lokanta ya da dolmuş işletiyor, sonra metresler tutuyorlardır. Hikâyenin kahramanı “ağır işçi”, sendika tarafından korunması bir yana sendikaya üye olmadığı için sendika yöneticisinin

²⁴⁴Duru, **a.g.e.**, s. 48.

²⁴⁵Duru, **a.g.e.**, s. 48.

²⁴⁶H. Faruk Erginsoy, **Türkiye, İşçi Hareketi ve Demokratik Sol**, Oleyis Yayınları, İstanbul 1971, s. 223-224.

adamları tarafından ağır bir biçimde dövülür; doktordan üç günlük iş göremez raporu alır. Sendika yöneticisi, işçilerin yanında değil karşında yer alır; bu özelliğiyle de işçileri ezen, haklarını yok sayan patronların, düzenin bile gerisindedir.

Orhan Duru'nun sendika yöneticilerine yönelttiği ağır eleştirilerin benzerini de Aziz Nesin yapar. Aziz Nesin'in 3 Aralık 1977 tarihinde Vatan gazetesinde yayımlanan "Büyük Grev"²⁴⁷ başlıklı hikâyesi, sendikal faaliyetler etrafında büyük bir tartışma kopmasına neden olur. Hikâyede belirli bir grev ele alınmamışsa da hikâye, 1977 yılında Metal-İş Sendikasının, Metal Sanayiciler Sendikasına karşı yaptığı, aylarca süren grev bağlamında tartışma konusu olur.²⁴⁸ Aziz Nesin bu hikâyesinde, işçilerin greve gitmesinin işverenin lehine bir sonuç doğurmasını ele alır. Grevin sonunda işçiler haklarının çok azına razı olur ve daha kötüsü işçilerin greve gitmesi, büyük bir iflasın eşiğinde olan işverenin iflastan kurtulmasını sağlar. 1977'de yazılan hikâyenin DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikasının yaptığı uzun grevle aynı döneme gelmesi beraberinde büyük bir tartışmayı getirmiştir. Sendikal savaşta burjuvazinin avukatlığını üstlenmekle suçlanan Aziz Nesin ağır eleştirilere maruz kalır. Genç şair ve yazarlar, bir bildiri yayımlayarak Aziz Nesin'i protesto eder. Başta işçiler olmak üzere çeşitli kesimlerden Aziz Nesin'i eleştiren yazılar çeşitli yayın organlarında yayımlanır. Aziz Nesin de hikâyesinde mizahi bir yöntemle eleştiri getirdiği sendika yöneticilerine, kendisini eleştirenlere karşı yazdığı yazılarla cevap verir:

"(...) işçiyi sömürmek, yıldırım, ezmek, egemen sınıfın alışageldiği tarihsel ve sınıfsal çıkarlarına uygun gelebilir; hatta kendi sınıfları açısından bakılırsa haklı bile görülebilirler. Buyüzden, işçiyi ezen mengenenin bir çenesinin işveren olması –yine sınıfsal açılardan kendilerince- doğal bile sayılabilir. Amaaa, işçiyi, işçi haklarını savunmak, işçi örgütünü akıllıca yönetmek için işçi örgütünün başına geçmiş ve bu görevini de işçilerden aldığı para karşılığında yapan

²⁴⁷ Aziz Nesin, "Büyük Grev", **Büyük Grev**, 3. bs., Nesin Yayınevi, İstanbul 2011, s. 48-63.

²⁴⁸ MESS grevleri hakkında geniş bilgi için Bkz. Can Şafak, "MESS Grevleri (1977-1980)", **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:13, İstanbul 2007, s. 11-62.

kimi sendika yönetmenlerinin, mengenenin öbür çenesi olması, haklarını savunup koruyacağı işçiyi ezmesi doğal değildir.”²⁴⁹

Demokratik bir siyasi yapının önemli kurumlarından biri olan ve daha önemlisi varlık sebebi işçilerin haklarını korumak olan sendikalar ve sendika yöneticilerinin eylem ve fikirleri Orhan Duru’nun “Ağır İşçi”, Aziz Nesin’in “Büyük Grev” hikâyelerinde büyük bir eleştiriye uğrar.

Ezen-ezilen çatışmasının taraflarından biri de ağa ve köylülerdir. Sol düşünceye bağlı aydınlar bu “gerici sistem”in mutlaka yıkılması gereken bir düzen olduğu konusunda hemfikirdirler. Feodalitenin Türkiye’de 20. yüzyıldaki en büyük temsilcisi “ağalık”tır. Ağa bir taraftan köylüye eziyet eder, diğer taraftan da bütün topraklara el koyarak ve köylüyü kendisi için çok düşük ücretlerle çalıştırarak köylülerin emeğini sömürür. Solun önemli hedeflerinden biri, ağaların elinde toplanmış toprakların onlardan alınıp köylülere dağıtılmasını sağlamaktır. Böylece köylüler, kendi topraklarını ekerek emeklerinin haklarını alabileceklerdir.

Marksist-Leninist ideolojik söylemde, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun az topraklı ve topraksız köylüye karşılıksız toprak verileceği dile getirilmiştir. Büyük toprak sahiplerinin yani toprak ağalarının topraklarına el konacak ve köylülere dağıtılacaktır. Bu ilke özellikle feodal ilişkilerin hâlâ güçlü olduğu ülkeler için önemlidir.²⁵⁰

Lütfi Kaleli, “Toprak” başlıklı hikâyesinde bu türden bir özlemi şiirsel bir dille anlatır. Hikâyenin isimsiz kahramanı, hikâye boyunca kendisi gibi topraksız bir köylü arkadaşını ikna etmeye çalışır:

“Çöllük ovası göz alabildiğine uzanır, ta Hastepe’ye dayanır.
Tohumun dölleşip olgunlaştığı bu toprakta bire kırktan aşağı ürün
alınmışlığı az görülür. Çok isterdim bu topraktan birazcık benim de

²⁴⁹Nesin, **a.g.e.**, s. 229-230.

²⁵⁰Mustafa Alagöz, **İdeolojik Aklın Serüveni: 1970-1980 Arası Türkiye “Sol” Hareketine Kavramsal Bir Bakış**, Babil Yayınları, İstanbul 2005, s. 152.

payımın olmasını. Yalnız benim mi? Senin de. Dahi Ahmet'lerin, Döne'lerin, öteki topraksızların da...²⁵¹

Kahraman, açıkça bu toprakların onlara ait olduğunu, ellerinden haksızca alındığını söyler. Esas mesele bu toprakları kendilerinden haksız yere alanların ellerinden almaktır:

“Bizim de hakkımız değil mi, üstünde yaşadığımız topraktan pay almak? En doğal hakkımız. Hava gibi, su gibi gerekli olan bir hak. Bunun tersini düşünmek, kendi doğal hakkını aramasını bilmemek, hak yemek isteyenlere fırsat vermektir. Böyle olunca da, hak yiyiciler, kendi hayatlarının öyle, bizim hayatımızın da böyle olması gerektiğini kurallandırmışlar, bugüne değin düzenlerini sürdürmüşlerdir.(...) Hakçası, toprak işleyenin olmalıdır. O nedenle biz hakkımız olanı, hakkı olmadan günümüze değin kendilerini hak sahibiymiş gibi göstererek düzenlerini sürdürenlerin elinden almak istiyoruz. İşte bütün sorun bu...²⁵²

“Hak” sözcüğünün on kere geçtiği yukarıdaki alıntı, “toprak sorunu”na sosyalist bir aydının bakışını bütün yönleriyle yansıtır. Köylülerin ekip biçtikleri toprağa sahip olmalarından doğal bir şey yoktur. Çünkü ağalar, topraklara haksızca el koyar ve köylülerin emeğini çalar. Ayrıca ağalar, köylülerin hayatlarını bile ipotek altına alır:

“Sen çalışırsın, ben çalışırım, o çalışır; ama karın tokluğuna. Yarınımızdan güvensiz, kuşku duyarak. Ağanın iki dudağı arasında başlayan hayatımız, acaba ne zaman bitecek diye nefesimiz kokarak.(...) Nerden aldı da, bunca toprağa ağalık ediyor bir aile? Kiminden kaldı bu toprak ona? Aslında kimin malı bu toprak, ona

²⁵¹Lütfi Kaleli, **Dişliler Arasında**, s. 9.

²⁵²Kaleli, **a.g.e.**, s. 10.

bakmak gerek. Temelde hazine malıdır; yani tüm halkın malıdır.(...) Bir avuç haramzade, günümüze değin ellerinde tuttıkları baskı kamçısını şaklattılar durmadan, korku dalgası saldılar üstümüze, korktuk, sindik. Böylece, onun, temelde hazine malı olan toprağı, yani bizim malımız olan öz toprağımızı paylaşması doğal bir hak oldu(...)²⁵³

Köylünün öz hakkı olan toprakları ağaların elinden almak için yapılacak şey, bir araya gelip mücadele etmektir. Kurtuluş ortak bir mücadeleden geçer çünkü topraksız köylüler, büyük bir çoğunluk oluşturmaktadır:

“Bayılırim, şu Turnaların ortak yaşantılarına. Birlik oldukları için dikkatimizi çekti, hayranlığımızı artırdılar. Kara Karganın niye bir çekiciliğı yok? Bunları söylemek neye yarar, ders alınmadıktan sonra! Oysa, insanlarımızın, özellikle bizim gibi topraksızların, tüm kol emekçilerinin bu kuşlardan ders almamızı istiyorum içtenlikle. O zaman biz güçlü olacağız; hak sahibi de biz... Az değiliz ki, yığın yığın milyonlarız... Nüfusun yüzde sekseniyiz.(...) Kim bilir, belki de günümüzde noktalanmak ister bu yıllanmış terslik. Bu noktayı sen koyacaksın, ben koyacağım, dahi tüm topraksızlar koyacak, dur diyeceğiz birlikte.(...) Zorlayacağız, direneceğiz.”²⁵⁴

Lütfi Kaleli'nin *Dişliler Arasında* yer alan bir başka hikâyesi “Fabrikamız Var”, domates üreten köylülerin yeni kurulacak bir salça fabrikasına ortak olmalarını konu edinir. Köylülerin aracıyı ortadan kaldırarak kendi ürünlerini, kendi fabrikalarında işlemeleri elbette sosyalist bir devrimin hedeflediğı bir durumdur. Fakat hikâyedeki köylüler, fabrikanın kuruluşunda sadece güçleri yettikleri kadar hisse alıp ortak olabilirler. Asıl büyük hisseler ise şehirli iş adamları ve ağalar tarafından alınır. Hikâyede köylüler kendilerini sürekli uyarın Yamuğun Rıza'yı dinlemezler. Yamuğun Rıza, ısrarla köylüleri uyarır; ağalar ve beylerin değil

²⁵³Kaleli, a.g.e., s. 12.

²⁵⁴Kaleli, a.g.e., s. 10-11.

fabrikanın sadece emekçilerin, üreticilerin olması gerektiğini belirtir. Fakat uyarılarını kimse dikkate almaz, yaşananlar ise Yamuğun Rıza'yı haklı çıkarır. Fabrika hisse sahibi köylülerin köyüne yakın değil, uzak bir yere kurulur; fabrikanın inşa edilmesi bir buçuk yıl sürer; fabrika ilk yıl zarar eder; daha önce domateslerini aracıya 25 kuruşa kadar satan köylüler, artık fabrikaya 18 kuruşa verir; fabrika kâr etmeye başladığında ise köylülere düşen miktar, eski kazandıkları paranın çok uzağındadır. Fabrikanın kurulmasından kazançlı çıkanlar köylüler değil, üretimde hiçbir emeği olmayan iş adamları, kentteki yöneticiler olur. Fakat köylü bu durumdan gereken dersi çıkarır:

“Yok Fikret kardaş, yazgımız bu değil bu. Bizim körlüğümüz, bizim aptallığımız. Yamuğun rıza az mı söyledi. Şimdi ona hak veriyor muyuz? Veriyoruz. Onun gibi olsaydık, bu işi baştan düzgün tutardık. Kent soylusuna kanmaz, onlara teslim olmazdık. Diyen ne güzel demiş, kuluna zulüm etmez Hüdası, kulun çektiğidir kendi cezası...”²⁵⁵

Marksist ideolojinin en önemli kavramlarından biri sınıf mücadelesi dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde temel çatışmayı oluşturur. Karl Marks, Friedrich Engels'le kaleme aldığı “Komünist Manifesto”da “Gelmiş geçmiş bütün toplumun tarihi sınıf savaşmaları tarihidir.”²⁵⁶ der. Bu bağlamda hikâyelerde görülen kişiler arasındaki çatışma ekonomik eksenslidir. Bu çatışmada kapitalist düzeni temsil eden patronlar, ağalar, görevini kötüye kullanan yöneticiler ahlaki değerlerden yoksun kişiler olarak yansıtılır. Karşı cephede emekleri sömürülen, ezilen işçiler, köylüler başta olmak üzere geniş halk kesimleri vardır. Dönemin hikâyeleri sınıf çatışması aracılığıyla mevcut düzenin yozlaşmışlığını gözler önüne serer ve mücadele edilmesi gereken egemen güçleri teşhir eder.

²⁵⁵Kaleli, **a.g.e.**, s. 94-95.

²⁵⁶Marx, Engels, **a.g.e.**, s. 69.

3.4. İçeridekiler-Dışarıdakiler

12 Mart Donemi'nde birçok sol goruşlu insan gozaltına alınmış ve tutuklanmıştır. Hapse atılan yani "içeride" olan sol goruşlu insanların; onları "dışarıda" bekleyen eşlerin, çocukların, anne ve babaların yaşadıkları ve psikolojileri, toplumcu gerçekçi yazarlar tarafından ele alınır. 12 Mart Donemi'nde sol goruşlu birçok insan sorgulardan, işkencelerden geçer. Aynı zamanda, dışuncelerinden ya da yaptıklarından dolayı mahkemelere çıkar, bu yargılamalar sonucunda çeşitli cezalar alır. Demir zlı "Alp Oteli" başlıklı hikayesinde, muhalif sol eğilimli kişilerin devlet tarafından baskı altına alınmaya çalışıldığı bu bunaltıcı durumu gozler nune serer:

"Herkesin, olayların akışı içinde kendine gore, bir tutuklanmış biçimi vardı: kimi çok uzun sure için, kimi kısa sure için. Silahlı eyleme katılanlar, onlara yardım edenler, onları destekleyenler, açık bir biçimde direnenler... ortaya çıkarıldığı, bilinebildiği lude, art arda. (...) Kimse kimsenin ne yaptığını pek bilmiyordu. Gazetelerde bir şeyler yazılmıyordu. Oysa gizlice suruyordu direniş; birçok genç insan yurdun çeşitli yerlerinde, bir bolum aydınlık yarı açık olarak buyuk kentlerde. Ama iyice suskunluk içinde gorunuyordu herkes. Baskı butune oturmak istiyordu; duzenli, yontemli, çok sayıda insanı içine alan bir işkencenin başladığı anlaşılıyordu."²⁵⁷

Ayrıca hikayede sozu edilen bir kahraman hapishanede ağır işkencelerden geçmiş biridir. Mete adlı kahraman tutuklanıp hapse girmeden nce takip edildiğinden emindir ki bu donemde devlet gulerinin sol goruşlu her insanı takip ettiğine inanılır:

"Herkes izleniyordu. Durust bir insan kalabilmek için yaptığın işleri, kendi yolunda surdurmek gerekiyordu, direnişe katkıda

²⁵⁷ zlı, a.g.e., s. 223.

bulunabilmek için... Baskı, ne denli ağır olursa olsun, işin içinden kendini sıyıran kişi, sonra nasıl kendi kendisiyle iyi olabilirdi? bulunması gereken belgeler, bir yerden bir yere ulaştırılacak bir şey... en azından bu.. karanlık bastığında da, polisin bilmediği bir yerde olmak kadar mutluluk veren başka bir şey yoktu o günlerde.”²⁵⁸

Sol düşünceye sahip insanların devlet tarafından sürekli takip edilmesi, göz hapsine alınması mizahi türdeki öykülerde de karşımıza çıkar. Devlet sadece sıradan vatandaşları değil, aydın kesimden insanları, yazarları, sanatçıları da sürekli düşüncelerinden dolayı baskı altında tutar. Bu durum mizah aracılığıyla gözler önüne serilirken aynı zamanda bu duruma karşı eleştirel bir tutum sergilenir.

Muzaffer İzgü'nün “Kemer ve Kravat” başlıklı hikâyesi bu türden bir örnektir. Bu hikâyede bir köşe yazarının bir yanlış anlama sonucu, birkaç saat nezarethaneye atılması anlatılır. Sivil polisler, almaya geldikleri köşe yazarının sadece bir “yazar” olmasından hareketle siyasi suçlu olduğunu düşünürler. Oysaki karakoldaki emniyet amiri köşe yazarının okul arkadaşıdır ve onu görmek istediği için karakola getirilmesini istemiştir. Bir yazar olmak, özellikle sol düşünceye sahip bir yazar olmak polislerin gözünde suçlu bulunmak için yeterli sebeptir. Bu durum polis tarafından aranan kişiler için de artık kanıksanmış bir durumdur. Karakola gideceğini duyan köşe yazarı, hemen valizini hazırlar; çünkü uzun bir süre hapisanede kalma ihtimalinin çok yüksek olduğuna inanır:

“(…) Belli mi olurdu, bakarsın çıkış bu çıkış olur, dönüş kim bilir ne zaman olurdu?

(…)

“Hangi şubeden diye sordum?” diye sordum bu kez.

Solumdaki, gözlerini kaldırımdan ayırmaksızın,

“Siyasi,” dedi...

---

²⁵⁸Özlu, a.g.e., s. 221-222.

Bir haftadır, on gündür yazdığım yazıları bir bir gözümün önünden geçirmeye başladım... Cumartesi günü yazdığım yazı biraz ağırdı ama, şöyle paragrafları kafamda toparlayınca, o yazıda da herhangi bir suç unsuru olmadığını düşündüm...²⁵⁹

Hikâyenin sonunda yanlış anlaşılma ortaya çıkar ve oldukça sinirlenen emniyet amirine karşı polislerin savunmaları oldukça manidardır: “Beyefendi... siz yazar deyince... Şey affedersiniz... Yazar dediniz de...” diyor başka bir şey demiyordu...²⁶⁰

12 Mart Dönemi hikâyelerinde bu türden yanlışlıklar çokça yer alır. Bu yanlışlıklar, ağır hukuk ihlallerini de beraberinde getirir. Elbette devlet güçlerinin ele geçirdiği, gözaltında tuttuğu ve mahkemelerde yargıladığı kişilerin, sosyalist bir devrim gerçekleştirmeye çalışan kişiler olduğu noktasında herhangi bir şüphesi yoktur. Fakat bir taraftan bu insanlar ağır işkencelerden geçerken bir taraftan da işlemedikleri bir suçtan da yargılanmaları, davaların hukuki bir işlevden çok siyasi bir işleve sahip olduğunu ortaya koyar.

Talip Apaydın’ın “Dumanlı Bir Gün” başlıklı hikâyesi, bir lise öğretmenin gözaltına alışı konu edinir. Gözaltına alınan sadece hikâyenin kahramanı öğretmen değildir, polisler birçok öğretmeni herkesin içinde kelepçeleterek götürmüşlerdir:

“Okullardan bazı öğretmenlerin toplanması, ellerine kelepçe takılıp çarşılardan geçirilmesi, salyalı ağızlarla arkalarından bağırılması... Sonra evlerinin aranması. Paket paket kitaplarının götürülmesi. Herkesin “yaa.. Vay canına, demek öyleymiş?” gibilerinden başını sallaması. Üff... dayanılacak şey değil. Peki ama ne yaptık biz? Vatani mi sattık? Halkı mı soyduk? Haksızlıklara haksızlık dedik, namussuzluklara namussuzluk dedik. Demesek daha

²⁵⁹Muzaffer İzgü, **Bando Takımı**, 3. bs., Bilgi Yayınları, Ankara 1989, s. 94-95.

²⁶⁰İzgü, **a.g.e.**, s. 100.

mı iyiydi? İnsan bazı doğruları görür de görmezden gelirse, bilir de susarsa, bunun adı nedir?”²⁶¹

Gözaltına alınan öğretmen komiser tarafından sorguya çekilir ve yasaklı kitaplar bulundurmamakla, fikirlerini öğrencilerine aşılama, örgüt üyesi olmakla suçlanır:

“— Bunlar ne? Senin mi bu kitaplar?

— Evet benim, evimden alındı.

— Öğrencilerine bunları mı okutuyorsun?

— Hayır, bunları kendim okuyorum.

— Neden okuyorsun?

— Öğrenmek için. Kitapçılarda satılıyor.

— Yok canım... Kitapçılarda satılıyormuş! Satılsa bile bir öğretmenin evinde ne işi var böyle muzır şeylerin? Bilmiyor musun bunlar solcu kitaplar? Devletin temelini dinamit sokmak isteyen düzülerin yazdığı şeyler?

— Değil komiserim, çağdaş fikirleri, görüşleri...

— Bırak! Çocuklara da böyle aşıyorsunuz demek. Yaz Hüseyin “kitapların kendisine ait olduğunu kabul etmekle.. içindeki fikirleri benimsediği...” Söyle bakalım, kimlerle mektuplaşıyorsun? Postane sana çalışıyormuş. Her postada mektup, kitap, gazete... Kimlerden emir alıyorsun?”²⁶²

12 Mart Dönemi’nde işkenceden bahseden birçok toplumcu gerçekçi hikâye vardır. Fakat Erdal Öz’ün “Kurt”²⁶³, Mustafa Balel’in “Ekinler Sarardı” ve Lütfi

²⁶¹Apaydın, **a.g.e.**, s. 112-113.

²⁶²Apaydın, **a.g.e.**, s. 116.

²⁶³Erdal Öz, “Kurt”, **Kanayan**, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 37-50.

Kaleli'nin "Sanık" başlıklı hikâyelerinde, işkence bütün çıplaklığıyla yansıtılır. Öz, devrimci faaliyetlerde bulunduğu için hapse atılmış bir fabrika işçisini; Balel, gece yarısı evlerinden götürülen insanları konu edinirken Kaleli, yirmi yedi yaşında devrimci bir mühendisin çok ağır işkencelerden geçip savcı önüne çıkarılışını anlatır. Lütfi Kaleli'nin "Sanık" başlıklı hikâyesinde, işkence, kolluk kuvvetlerinin mahkûmlardan bilgi almak, onlara istedikleri suçları kabul ettirmek için başvurdukları bir yöntemdir. Bu hikâye, anlatıcının, işkenceyi teşhircilik boyutuna varan anlatımı ve işkencecilerin uyguladığı psikolojik şiddeti de göstermesi bakımından dönemin bazı hikâyelerinde görülen işkence temasının anlaşılması için iyi bir örnek oluşturur:

"Islak, sidik karışımı küf kokan daracık hücrelerinden alıp getirdikleri havasız yerde, daha giysilerini çıkarırken başlamışlardı dövme. Çırılçıplak kalınca utanmış, eliyle örtmeye çalışmıştı orasını burasını. Sormak, dövmekle bir sonuç alamayınca elektrik akımını denemişlerdi. Kamışından bedenine yayılan kesik kesik akımlarla, tuzağa düşürülen yavru ceylanlar gibi çırpınmış, avazı çıktığıınca bağırılmıştı. Ama, işkencecilerin istediklerini yine söylememişti. Bu kez kulaklarına vermişlerdi akımı. Dış kulaktan başlayıp iç kulağa dek uzanan çekiç, örs, üzengi kemikleri zangır zangır titremiş, beyninin çatlayacağını sanmıştı. Eli ayağı bağlı, omuzlarından bastırılmış olmasına karşın yine de yerden yere vurmuştu kendini. Bilincini yitirmiş gibiydi. Hortumla su vereceklerini, ya da havayla şişireceklerini söyleyip küfürlü kahkahalarla karşısında eğlenenlerin varlıklarını duymaz olmuştu artık. Dili damağı kurumuş, dudakları çatlamıştı. El ve ayak bileklerini sıkın bağ, kan oynatmıştı. "Ulan ibne, oğlan diye kullanırsın seni!" deyişlerini hayal-meyal duymuş, kışına sokmak istedikleri copla kendine gelebilmişti. Yine yatırıp dövmüşler, kaldırıp sırtına binmişlerdi. Üzerine basamadığı ayaklarıyla ıslak yerde bir yük hayvanı gibi dolaştırmışlar, fakat istediklerini yine alamamışlardı. "Ananı, bacını getireceğiz buraya, hepimiz geçeceğiz üzerlerinden. Bakalım nasıl konuşursun o zaman?"

İliklerine dek titremiş, bir şeyler düğümlenmişti boğazında. Ara verdiklerinde boş bir çuval gibi yığılmıştı betonun üstüne.”²⁶⁴

Savcının karşısına çıkarılan mühendis gencin suçu, “yedek subayken mevcut nizamı yıkmak, yerine işçi sınıfının iktidarını kurmak fikrini”²⁶⁵ işlemesidir. Oysa mühendis genç askere bile gitmemiştir. Bu, hapishanedeki başka mahkûmlara işkence yapılarak elde edilen tamamen yanlış bir bilgidir. Bu gerçeğin savcının karşısında ortaya çıkmasından sonra bu sefer de asker kaçağı olmakla suçlanır ama askerlik sırası da gelmemiştir.

Adalet Ağaoğlu’nun “Adi Suçlu” başlıklı hikâyesi, apandisit ameliyatı sonrasında, hasta yatağında yakın zamanda olup bitenleri düşünen bir kadın kahramanın hikâyesidir. İç monolog yönteminin kullanıldığı hikâye boyunca, kadın kahraman hapishaneye atılmış yakın çevresindeki sosyalistlerin içeride yaşadıklarını ve yaşadıklarının onlar üzerindeki yıkıcı etkilerini gözler önüne serer:

“Ayşe’yi ötekilerin yanına getirdiklerinde sağ eli çalışmıyormuş. Tabanı parçalanmış. Böbrek sancısından kıvranıyormuş. Falakaya bağlamışlar. Copla dövmüşler. Islak yere atmışlar. Bluzunun yakasını açmışlar. Göğüslerinin ucuna elektrik tellerini dayamışlar. Tellerin bir ucunu da...

(...)

Yavuz’un tırnakları biraz iyileşmeye başlamış. Çıkınca börek yapsam. Nur’la göndersem. Belki alırlar. Tırnaklarını nasıl da yakmışlar. Morlukları hâlâ duruyormuş.

(...)

Behçet’in kanlı gömleğini bu doktorlara da göstermeye kalkardı. Onu orasından burasından kan fişkırtacak denli dövdüklerine inanmıyor ki.

---

²⁶⁴Kaleli, **Dönek**, s. 29.

²⁶⁵Kaleli, **a.g.e.**, s. 28.

(...)

Ondan, Behçet'in pantolonunu çıkarıp hayalarını burmasını istemişler. Erhan kabul etmeyince, "paşam, paşam" dedikleri sivil giyimli biri, Erhan'ın ağzına emniyeti açık bir tabanca sokmuş. "Tetiği çektim çekiyorum." diye tam on dakika öylece bekletmiş.

(...)

Nur Süha'dan çekinmiş. Anlatamamış. (...) Gece saat dokuzdan sonra bir nöbetçi polis, ikide bir buzlu camı sıyrıp açıyor, başını uzatarak, "Arkadaşın kız çıktı, kadın yaptık. Seni de yapalım mı?" diyormuş. O zaman tek çıkar yol bayılmakmış. Gerçekten kendinden geçersen, onlar seni yeniden ayıltıncaya dek kurtuluyormuşsun.²⁶⁶

Devlet güçleri, sadece fikirlerini çeşitli biçimlerde ifade edenleri baskı altında tutmaz. Herhangi bir yasak kategorisine girmiş bir eseri bulundurmamak hapisaneyeye girmek, ceza almak için yeterlidir. Afet Ilgaz'ın "Çeribaşılı Aptullah'la İdamlık İsmail" başlıklı hikâyesinde bu türden bir suç işlemiş olduğu için yatan öğretmen bir mahkûm vardır. Bir başkasının suçunu üstlendiği için idamlık olan İsmail adlı mahkûmla bu genç öğretmenin arasındaki diyaloglar bu gerçeği ortaya koyar:

"Merhaba!" dedi, "Biz adam öldürdük, iki tane leş çıkardık, koğuştta yatıyoruz. Sen ne yaptın ki abi, seni bu deliğe tıktıla?"

Mahpusun içerde gülümsediğini anladı. Açık renk gözlerdeki bakışa çabucak bir dostluk anlamı eklendi:

"Kitap mitap işte! Fazla bir şey yok!"

Ne kitabı bu böyle abi! Adam öldürmüş kadar?"

(...)

---

²⁶⁶ Ağaoğlu, a.g.e., s. 21-35.

“Hiç canım, şiir kitabı...”²⁶⁷

Bu dönemdeki bazı toplumcu gerçekçi hikâyeler, hapisanedeki kişilerin psikolojilerini ele alır. Sevgi Soysal’ın “Zulmet Sevinci”, sol eğilimli bir kadının hapisaneden çıkarılıp mahkemeye götürülüşünü konu edinen ve bunu yaparken de kahramanın psikolojisini de yansıtan bir hikâyedir. Mahkemeye götürülürken sürekli düşünceleriyle boğuşan kadın mahkûm, yaşadığı bu hapisane deneyiminin sevdikleri ve kendisi arasında daha sonra da kapanmayacak bir uçurum oluşturduğunu düşünür. Umutsuzdur, çünkü tutukluluğunun devam edeceğini düşünmektedir. Hikâye, kahramanın bu umutsuzluğunu ortaya koyarak sonlanır:

“Bir an önce olsun, bir an önce bitsin mahkeme. Bir an önce koğuşuma, kızların yanına döneyim. Günümüzü, kalın demir kapıyı, dikenli telleri; tomsonlu erleri, polis Zafer’in haykırışını, ranzalarımızı, elden ele eskittiğimiz kitaplarımızı, karavanımızı paylaşmak için...”

Sonra, öğleden sonra voltasında, dikenli telin dibinde bitivermiş çiçeğe sevineceğiz. Koğuş arkadaşlarım bekler şimdi beni. Şimdi yalnız onları sevip özleyebilirim. Ortak zulmeti; telin dibinde açan çiçeği, zulmet sevincini.”²⁶⁸

Nezihe Meriç’in “Tedirgin” hikâyesi de “Zulmet Sevinci” hikâyesi gibi içeride bulunan bir kadını ele alır. Hikâye, zengin ve güçlü bir dostunun akrabası olan eylemci bir genç kızla tanışıklığından dolayı gözaltına alınan Nurhan isminde burjuva bir kadının iç dünyasını gözler özüne serer. Gözaltına alınmadan önce de “Neyiz biz kuzum Allah aşkına? İnsan olarak şu dünyada? Yiyip içip, giyinip birer kadeh bir şeyler içmeyi hiç kaçırmıyoruz. Öte yandan memleket birbirine giriyor, peş peşe gençler öldürülüyor...”²⁶⁹ diyerek yaşadığı hayatı eleştiren kadın kahraman,

²⁶⁷Afet Ilgaz, **Çeribaşılı Aptullah’la İdamlık İsmail**, Doyuran Matbaası, İstanbul 1974, s. 7-9.

²⁶⁸Sevgi Soysal, **Barış Adlı Çocuk**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1976, s. 159.

²⁶⁹Meriç, **a.g.e.**, s. 63.

tutukluluğuyla beraber “Zulmet Sevinci” hikâyesindeki kadın kahraman gibi kocasının varlığıyla somutlanan dışarıdaki yaşamını sorgular:

“Ev sıcaktır şimdi. Arif sırtüstü yatıyordur. Karanlık salonda gümüş çerçevelerin içinde resimler, ince koladan geçirilir goblen örtüler sadece o mu dolaştıkları tüm ülkelerden ince beğeniyle seçtiği topladığı el hüneleri nakışlı örtüler porselenler için zaten Arif’in merakı olan antika gümüşler bu değil mesele merakı olmasa bile görkemli bir evde elbette dede yadigârı zaten çoğu çay takımları olsun gümüş çatal bıçak olsun bir görgüsü var insanların kristal ve gümüşün soylu parlaklığı hem bir yaşam biçimi değil midir insanın parası varsa güzel şeyler alınmamalı mı bu da değil eğer memleketin kurtulması insanların pılı pırtı içinde, ama bu değil çocukların demek istedikleri bu değil dertleri kimsenin derdi bu değil, ama kimsenin pek bir şey bildiği yok mu ne daha neler olur mu peki nedir bu karışıklık nedir bu karışıklık nedir bu karışıklık nedir bu karışıklık...”²⁷⁰

Nezihe Meriç “Umut’a Tezgâh Kurmak” hikâyesinde yine cezaevinde yatan, komünist propagandasını yapmak suçundan yargılanan bir kadın mahkûmu anlatır. Bu hikâye, cezaevine girmiş sosyalist kahramanların hikâyelerini ele alan birçok hikâyeden farklıdır. Çünkü hikâye, cezaevine girmeyi değil, iki yıl boyunca süren tutuklu yargılamadan sonra kahramanın aklanıp dışarı çıkmasını konu edinir. Dışarı çıkarken tedirgindir çünkü tutukluluk süreci onu değiştirmiştir:

“-Eve nasıl gireceğimi düşününce, yüreğim sızlıyor. Korkuyorum.- Eski konuşma, mektup yazma biçimimi tutturmak için epeyce gayret sarfediyorum bir zamandır. Edebiyatçı anne! İki yıl önceki ben değilim. Bunu ayırt etsinler istemiyorum. Ayrıntıları anlamayabilirler.”²⁷¹

²⁷⁰Meriç, a.g.e, s. 73-74.

²⁷¹Meriç, a.g.e., s. 77-78.

Toplumcu gerçekçi yazarlar, bu dönemde hapisaneye girmiş birçok sosyalist devrimciyi hikâyelerine konu etmiştir. Bazı hikâyelerde hapisteki insanların yaşamı bütün gerçekliğiyle gözler önüne serilmiştir. Bu dönemdeki bazı hikâyeler ise sosyalist dünya görüşüne bağlı tutuklanmamış, dışarıdaki insanları konu edinir ve bu hikâyelerde özellikle bir yakını hapiste bulunan kahramanların içinde bulunduğu zor durumlar ele alınır.

Nezihe Meriç'in, "Tan'ın Öyküsü" başlıklı hikâyesi, dışarıda kalanların psikolojisini yansıtmaya çalışır. Sola karşı girişilen büyük tutuklama dalgası dışarıdaki insanlarda da büyük bir sıkıntı yaratmıştır:

"Kadehler tez elden, kafayı bulmak için peş peşe yuvarlanıyordu. Nedeni kesinlikle belli olmayan pek çok şeyden kaçılıyordu. Memlekette sıkıyönetim vardı. Arkadaşların pek çoğu tutuklanmıştı. Cezaevlerindeydi. Sabah güneşe karşı, denize, tatile sevinçle uyanılıyordu. Gazeteleri alıp açınca da, omuzlar düşüyor, yürüyüşler değişiyordu. Üçer beşer toplanıp, çabucak, ayaküstü dehşet veren haberler okunup, iletiliyordu arkadaştan arkadaşına. O gün daha çok sigara içiliyordu. Akşam daha çabuk olsa diye bekliyorduk. Kestirmeden alkole kaçıyorlardık. Sıkıntı büyüyordu gözlerimizde, midemizin ağrılarında. Bağırsaklarımız gaz yapıyordu. Alkol bizi tutuyor, hasta ediyordu. Hırçınlıklar, tartışmalar, karşılıklı bağışmalar, küfürleşmeler sıkıntıyı çoğaltıyordu."²⁷²

Hikâyeye adını veren Tan adlı çocuğun babasının hapiste olması durumu yeterince zordur, içinde bulunulan durumu daha trajik bir hâle getirir ve annenin bir taraftan da çocuğuna bu durumu anlatabilmesi gerekmektedir:

"— Anne, iyi ama, peki babam ne zaman gelecek?"

---

²⁷²Meriç, a.g.e., s. 137-138.

— Baban, şey, yani, şimdi biliyorsun Sıkıyönetim var, babanın işi de önemli bir iş. Yani... tabii, birtakım sorgular filan yapılıyor. Sonra...

— Anne babam gelir gelmez hemen mi girdi cezaevine?

— Kim söyledi bunu sana?

— Kimse! Herkes biliyor zaten.

— E, ee! Cezaevine girmek, öyle senin bildiğin gibi, yani öyle kötü bir şey değil. Aslında kötüdür elbet ama, yani...²⁷³

Aysel Özakin'ın "Yunus ile" hikâyesi de Nezihe Meriç'in "Tan'ın Öyküsü" hikâyesi ile büyük bir benzerlik gösterir. Hikâyede, içeriye girmiş Mehmet adında bir baba ve dışarıda onu bekleyen bir kadın ve çocuk vardır. Ama bir farkla, kadın, içeriye girmiş Mehmet'in karısı değildir. Mehmet'in karısı Alman'dır ve baskınlar, tutuklamalar başlayınca Mehmet'i ve çocuğunu bırakarak Almanya'ya dönmüştür. Hikâyenin aynı zamanda anlatıcısı olan kadın kahraman bir öğretmendir ve Mehmet kitapçılık yaparken onunla tanışmış, onu sevmiştir. Mehmet içeri girmeden önce üç yaşındaki oğlunu "Yunus artık senin çocuğun olacak"²⁷⁴ diyerek ona bırakır. Mehmet üç yıldır hapidedir ve kadın kahramanımız bu sürede Yunus'a babasının durumunu anlatabilmek için gazete kupürlerini biriktirir. Hikâyeye, bütün bu sıkıntılı duruma rağmen dayanma gücünü ortaya koyarak sona erer:

"Yunus için yapabileceğim en doğru şeyin ona yaşamayı sevdirmek olduğuna inanıyorum. Toprağa birlikte eğiliyoruz. Tüneller kazıp, ırmaklar yapıyoruz.

Işığı söndürüp pencereye yaklaşıyorum. İki tepeyi andıran ince uzun toprak yol soluk birkaç ışıkla aydınlatılmış. Sabahları bu yol gecekondularından inen erkeklerle, kadınlarla, çocuklarla doluyor. Gece ıssız. İkinci tepenin ışıkları gökyüzünde parlak, ayrı bir mahalle olarak

²⁷³Meriç, a.g.e., s. 142.

²⁷⁴Aysel Özakin, **Sessiz Bir Dayanışma**, e yayınları, Ankara 1976, s. 25.

yansıyor. Üçüncü tepedeki soluk ışıktaki ranzalar, dünyayı dolaşan düşünceler, arkadaşlık, işkence ve sevgili var.”²⁷⁵

Ruşen Hakkı'nın “Geceyle Gelen” hikâyesi de babası sofradan alınıp götürülen bir çocuğun hikâyesini anlatır. Kahraman bakış açısıyla yazılan bu hikâyede babası hapse atılan çocuk, Nezihe Meriç'in “Tan'ın Öyküsü” ve Aysel Özakın'ın “Yunus ile” hikâyesindeki çocuk kahramanlar kadar küçük değildir ve babasının neden hapisanede olduğunu çok iyi bilir:

“Bir gazetenin yazarı, “Satır aralarını okuyor musunuz?” diye sorular vuruyordu sık sık. Satır aralarını okumaya çalışıyordum. Sonra sonra ustası oldum bu işin. Gazetelere yazılmayanları, yazdırılmayanları da okumaya alıştım. Satır aralarını okudukça, daha iyi kavrar oldum bazı gerçekleri. Kitapların toplatılması, anlamını yitirdi. Toplatılan kitaplar, tutuklanan yazarlar, bilim adamları, aydınlar, öğrenciler, işçiler uyanmayı daha da çabuklaştırıyorlardı...”²⁷⁶

Ruşen Hakkı, bir diğer hikâyesi “Irmak”ta da aynı konuyu ele alır. Yine bir akşamüstü polisler, evdeki aramadan sonra babayı evde bulunan kitaplarla beraber götürür. Küçük kız çocuğu, bu gerçekle yaşamak zorundadır. Küçük kız, rüyalarında kötü bir devle mücadele ederken devin söylediği şeyler, trajik durumu gözler önüne serer:

“Dev güldü.

—Kapıları boşuna zorlamayın küçük budalalar. Kapılar hiç açılmayacak. Hep kapalı kalacak. Dışarıdakiler içerinin, içerdekiler dışarının özlemini çekecekler, dedi.”²⁷⁷

²⁷⁵Özakın, **a.g.e.**, s. 27.

²⁷⁶Hakkı, **a.g.e.**, s. 12.

²⁷⁷Hakkı, **a.g.e.**, s. 63.

Adalet Ağaoğlu'nun “Yasemin İşçileri” başlıklı hikâyesinde, birbirini çerçeveleyen iki öykü içinde babaları içeride olan küçük çocuklar vardır. Hikâyede, Kaya adında bir mahkûmun babası; İrfan ve Musa adındaki mahkûmların ise küçük oğulları tarafından ziyaret edilmesi anlatılır. Hikâye, Kaya'nın hapisanedeki görüşme esnasında, babasına söylediği çarpıcı bir cümle ile başlar:

“Bizden bizim, kendimizin değil, Menderes'in hesabını soruyorlar. Menderes asıldığında ben on yaşındaydım. Bunu en iyi sen bilirsin, baba.”²⁷⁸

“Yasemin Çiçekleri” hikâyesi, aynı zamanda babaları içeride bulunan çocuk kahramanların örneklerinden birini sunar. Şehirde yaşayan Cem ile köyde yaşayan Duran'ın ağzından aktarılan ve çocukların adını taşıyan iki bölümde, henüz okul çağına gelmemiş bu çocuklar aracılığıyla olup bitenler, bütün çıplaklığıyla ve çocukların saf bakışıyla yansıtılır. Cem, evlerinin askerler tarafından basıldığı günü hatırlamaktadır:

“Bir gün kocaman kocaman asker amcalar gelmişti. Evin her yanını şööyle doldurdular. Tabancaları, tüfekleri öyle güzel ki. En her yana dağıldılar. Kapıları açtılar. Çizmeleri bile vardı. Yürürken bi görsen, garç, garç, garç ediyor. Palaskaları da var, avazı çıktığı kadar parlıyor demirleri ya...”²⁷⁹

Hikâyenin diğer küçük kahramanı Duran ise babasını hiç görmemiştir. Aşağıdaki alıntılar, siyasi düşünceleri yüzünden hapisanede olan babaları yüzünden diğer köylüler yüzünden sürekli hor görüldüklerini gözler önüne serer:

---

²⁷⁸ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 109.

²⁷⁹ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 119.

“(…) Bi kızarım ki şu Ayşe ablama da… Okula da gitmiyo artık. Çocuklar:

“Hain Musa’nın gızı. Domuzun gızı” diyorlarmış.

Dövüyorlarmış. Ondan gitmiyo Ayşe ablam da.”

(…)

Mehmet bana furdu:

“Başımın belası” dedi. “Buban gibi sen de hayın olacan” dedi.

Biz taa tepe aşşa inmiştik. Memet bana denizi gösterecekti. Ben hiç görmedim. O zaman da görmedim. Çakı yüzünden Memet beni godu gitti. Ben de yolumu şamşırdım. “Buba, buba” deyi ağlayacağdım, hayın olmayım deyi “Buba, buba” deyi ağlamadım.”²⁸⁰

Duran, dedesiyle babasını ziyarete giderken otobüste kustuktan sonra bir köylünün “Gökerikle doldurmuş midesini eyi ki. Ya bi de al erikle dolduraydı? Tam gızıla boyanırdınız gayrı”²⁸¹ cümlesindeki “gızıla boyanmak” sözü de köylünün sol görüşlü insanlara bakışını yansıtan başka bir unsur olarak belirir.

12 Mart Dönemi’ndeki toplumcu gerçekçi hikâyelerde, babası içeride olan çocukların trajik durumu kadar devrimci oğulları içeride bulunan babaların ve annelerin de acı durumu gözler önüne serilir. Erdal Öz’ün “Kanayan” ve Mehmet Emin Bozarıslan’ın “Açık Kalan Gözler”²⁸² hikâyeleri, benzer bir teknikle yazılmış ve devrimci oğulları içeride bulunan bir babayı ve anneleri anlatır. “Kanayan” hikâyesi, “Anne” ve “Baba” ara başlıklarıyla ilerlerken “Açık Kalan Gözler” hikâyesi, “Anne” ve “Oğul” ara başlıklarıyla ilerler. İki hikâyenin de ortak özelliği, oğulların gurbete okumaya gittikten sonra devrimci fikirlere benimsemiş olmalarıdır. Ayrıca iki gencin sürekli kitap okumaları onların en belirgin özelliğidir. “Kanayan” hikâyesindeki genç, dağlara kaçtıktan aylar sonra yakalanır; “Açık Kalan Gözler” hikâyesinde ise öğretmen olan ve köyüne atanan Avşin isimli genç, bir gece jandarmalar tarafından kitaplarıyla beraber köyden alınır ve hapse konur. “Kanayan”

²⁸⁰ Ağaoğlu, a.g.e., s. 125-127.

²⁸¹ Ağaoğlu, a.g.e., s. 137.

²⁸² Bozarıslan, a.g.e., s. 190-205.

hikâyesindeki genç için idam kararı çıkar ama bu karar bozulur ve yıllarca sürececek bir mahkûmiyet alır. “Açık Kalan Gözler” hikâyesi ise daha trajik bir biçimde sonlanır. Oğluyla görüşebileceği haberini aylar sonra alan anne, uzun bir yolculuktan sonra vardığı nizamiye kapısı önünde bir minibüsün çarpmasıyla ölür. İçerde oğulları bulunan anne ve babaların yaşadıkları, babaları içeride olan ama bu durumun pek de farkında olmayan çocuklara nazaran daha trajiktir:

“Aylarca taşındık durduk mahkeme salonlarına. İşimden ayrıldım. Mide kanaması geçirdim. Hanımın saçları süt gibi oldu. Karar verildiği gün çıldıracaktık. Yargıçlar kararı okuduktan sonra kalemlerini kırdılar. Yandık. Kavrulduk. Öldü öldük dirildik. Görüşme gününe daha üç gün vardı. O üç gün bizim evden yüzlerce ölü çıktı sanki. İçimiz yangın yerine döndü.

Bir on yılım da orada gitti işte.”²⁸³

12 Mart Dönemi toplumcu gerçekçi hikâyeler içinde siyasi fikirleri yüzünden hapse giren oğulların anlatıldığı birçok hikâyeye rastlanır. Dursun Akçam’ın “Yiğit Avrat”²⁸⁴ hikâyesinde de okumaya giden oğul devrimci görüşleri benimsemiştir ve “anarşik” denilerek içeri atılmıştır. Bu hikâyede de trajik olan, annenin, oğlunun afla dışarı çıkmasından önce ölmesidir. Oğulun içerde bulunduğu ve geride kalan annenin çektiği acıyı anlatan bir başka hikâye de Kemal Bekir’in “Kapı Açıldı”²⁸⁵ hikâyesidir. Yine büyük şehre okumaya giden genç hapse atılmıştır. Namaz kılarken kapının açılmasını oğulun hapisten çıkacağına yoran baba, bu müjdeyi anneye de vermek ister. Ama bu sırada oğulun gönderdiği mektup kendisinden önce eve gelmiştir ve oğul iki yıl ceza almıştır. Bu haber, sürekli oğlunu düşünen anneyi yıkar.

12 Mart döneminde hapse atılan insanların yaşadığı zorlukları ve hapishanede bir yakını bulunan insanların acılarını, umutlarını en geniş bir biçimde ele alan

²⁸³Öz, **a.g.e.**, s. 126.

²⁸⁴Dursun Akçam, “Yiğit Avrat”, **a.g.e.**, s. 5-15.

²⁸⁵Kemal Bekir, “Kapı Açıldı”, **Bayrama Yakın**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1978, s. 84-90

hikâye kitabı, Mehmet Emin Bozarslan'ın "İçerdekiler ve Dışardakiler" adlı yapıtıdır. Yapıtın sunuş kısmında da belirtildiği gibi eser, özellikle Türkiye'nin doğusunda sıkıyönetim döneminde yaşanan ve basına yansımaya değer olmayan olayları ele alması bakımından önemlidir.

12 Mart döneminin sol hareket için en trajik yanı, hapisane deneyimleri olmuştur. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde gözaltına alınan ve tutuklanan kişilerin yaşadıkları çokça ele alınmıştır. Hikâyelerde hem içeride bulunan insanların yaşantıları ve hesaplaşmaları hem de başta çocuklar olmak üzere bir yakını içeride bulunan kişilerin psikolojileri yansıtılmıştır. Bu hikâyeler, 12 Mart Muhtırası'nın bireyler ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini göstermesi açısından dönemin diğer hikâyelerinden ayrılır.

3.5. Uyanış

Bir toplumda, toplumsal ve siyasi değişim talepleri ancak o toplumu oluşturan bireylerin belirli bir bilince sahip olmasıyla mümkündür. Bireyin ve toplumların belli bir yönde değişmesi ve ilerlemesi, ortada bir "sorun"un varlığını kabul eden ve sorunun temel sebepleri üzerine düşünen bireylerle mümkün olabilir. İsmail Tunalı, sosyalist bir toplumu kastederek "Bu toplumda en ileri sınıfın ahlakî kuralları, insan değerinin ölçüsü olacaktır."²⁸⁶ derken aynı zamanda sosyalist bir bilincin, bir insanın ulaşacağı en yüksek bilinç seviyesi olduğunu belirtmiş olur. Tarihî maddeciliği göre toplum tarihindeki en son aşama komünizmdir, buradan hareketle Marksist anlayışa göre sosyalist siyasal bilincin, bir bireyin ve toplumun varacağı son entelektüel nokta olduğu söylenebilir.

Dönemin bazı toplumcu gerçekçi hikâyelerinde toplumsal meselelere ilgi duymayan hatta sol ideolojilere karşı mesafeli olan bazı kişilerin hikâyesinin sonunda sol ideolojiyi tam anlamıyla benimsemiş, bir tür aydınlanma yaşayarak sosyalist bir bilince ulaşmış bireylere dönüşmesi konu edinilir. Kahramanların bu "uyanış"ı ya

---

²⁸⁶Tunalı, a.g.e., s. 145.

birinin etkisi ya da yaşanan olayların kahramanı karşı karşıya getirdiği bir çatışma ile gerçekleşir.

Tahir Abacı'nın "Gazete Karışmayan Günler" başlıklı hikâyesi sosyalist bir anlayışa sahip olmayan bir genç kadının fikrî dönüşümünü ele alan bir hikâyedir. Hikâye, Notre Dame de Sionlu burjuva bir genç kadının üniversitede tanıştığı devrimci bir genç aracılığıyla değişmesini konu alır. Tijen adlı genç kadının bu dönüşümü birdenbire gerçekleşmez. Önce burjuva dünyasının kirliliği onu sarsar; sonra da tanıştığı devrimci gençle birlikte yavaş yavaş karşısına çıkan yeni dünya, ona uğruna mücadele edilecek bir ülkü verir. Genç kadının uyanışı, daha sonra evleneceği devrimci Şerif'in ona işçileri ve işçilerin gerçek yaşam mücadelesini göstermesiyle başlar:

"Üniversite öğreniminin ülke gerçeklerine ters bir biçimde verildiğini, fakültede burjuva iktisadının okutulduğunu, burada öğrendiklerimizin o kadar önemli şeyler olmadığını anlatmaya başladın. Sözümlü kestim:

"Bu, kolayca kaçmanın bir yolu galiba. Sizler, kendi tembelliğinize bahane uyduruyorsunuz gibi geliyor bana. İşte şimdi çıktığımız "Sosyal Siyaset" dersi... Grev hakkı, asgari ücret, toplu sözleşme... önemsiz şeyler mi bunlar sence? Her şeyi açık açık öğretiyorlar işte, benim için çok yararlı oluyor!"

"Gel benimle," dedin birden.

Birlikte okulun yanı başındaki büyük inşaata gittik. Öğle paydosundaki yapı işçileri seni daha önce tanıyor olmalıydılar ki, dostça selamlaştınız. Soğan, peynir, ekmekten ibaret sofralarına bizi de buyur ettiler. Söz arasında bana döndün:

"Bizim profesörün belirttiğine göre en son saptanan asgari ücret ne kadardı bakalım?"

Bir şey anlamayarak, derste öğrendiğimiz miktarı söyledim. Bu kez işçilere dönüp, aldıkları ücreti sordun. Aradaki farkı

öğrenmenin bende nasıl bir izlenim doğurduğunu anlamak için yüzüme baktın. Yeniden işçilere sordun:

“Sendikanız var mıydı? Ben biliyorum ya, bu arkadaş da öğrenmek istiyor.”

“Biz bugün var, yarın yokuz. Ne sendikamız olsun? Varsa bile haberimiz yok.”

“Yemek parası?”

İşçilerden birisi gülerek önlerindeki peynir ekmeği işaret etti.

“Sigortanız?”

“...”

Bana döndün, elinle az ötemizdeki fakülte binasını işaret ettin:

“İşte orada okuduğumuz dersler, işte hemencecik burada hayatın ta kendisi. Üç aydır gidip geliyorsun, bu işçiler dikkatini çekti mi hiç? Okuduklarının hayatta hayattaki karşılığını aramayı akıl ettin mi?”²⁸⁷

Genç kadının işçilerle tanışmasıyla başlayan uyanışı, sosyalist üniversite gençliğinin kurmuş olduğu en önemli dernek Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun²⁸⁸ toplantılarına katılmasıyla devam eder. Genç kadın, burjuva yaşamıyla arasına kesin bir mesafe koymuştur. Daha sade giyinmeye, süslenmemeye başlar. Gösterilere katılır, polislerle çatışır. Bir polis aramasında, Şerif'in silahını kendi çantasına koyarak polis aramasından Şerif'in yakalanmadan geçmesini sağlar. Hikâyenin bir yerinde, bir zamanlar en büyük arzusunun öğretmen olup Anadolu'ya gitmek olduğunu söyleyen genç kadın, Şerif'in tutuklanmasının ardından babasının kendisini “Ben anarşik adamın avradımı kızım diye evime almam,”²⁸⁹ demesinden sonra

²⁸⁷Abacı, **a.g.e.**, s. 92-94.

²⁸⁸Sosyalist üniversite gençliğinin kurduğu en önemli oluşumlardan bir olan Fikir Kulüpleri Federasyonu için bkz. Kerem Ünüvar, “Fikir Kulüpleri Federasyonu: 1965-1969”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 821-830.

²⁸⁹Abacı, **a.g.e.**, s. 63.

Şerif'in babasının köyüne sığınır ve Şerif'in hapisten çıkmasını beklerken köy yaşamını benimser.

Nahit Eruz'un "Korkuyu Yaşamadan" başlıklı hikâyesi de yine genç bir burjuva kadının dönüşümünü konu edinir. Devrimci bir bilince sahip olmayan, üstelik toplumsal meselelere de hiç ilgi duymayan genç kadın, hikâyenin sonunda devrimci gençlere katılmak için büyük bir arzu duyar. Fakat "Gazellere Karışmayan Günler" başlıklı hikâyede burjuva genç kadının dönüşümü yavaş yavaş gerçekleşirken ve bu dönüşümün gerçek olgulara dayanan bir arka planı varken "Korkuyu Yaşamadan" başlıklı hikâyedeki genç kadının dönüşümü aniden gerçekleşir. Genç kadın bir gün gibi kısa bir sürede, saatler önce karşılaştığında korktuğu sosyalist gençlerin ülküsünü benimser:

"Akşam yemeğinde kız anlatıyordu sofradakilere:

— Bugün Neco'yla pastanede oturuyorduk. Birden tepemize iki kişi dikiliverdi. Kılıksız iki kişi. Bahçe kapısında da bir sürü vardı onlar gibi. Bizden zorla para istediler. Hapishanedeki arkadaşları içinmiş.

Ana irkildi birden.

— Hapishanedeki arkadaşları için mi? Kimmiş onlar?

Kız omuz silkti.

— Ne bilelim biz. Hem sorulur mu orda? Öyle korktuk ki...

Bir süre kımıldayamadık yerimizden."²⁹⁰

Aslında hapisteki arkadaşları için para toplayan gençler, parayı zorla almamışlardır fakat kahramanın devrimci gençlerle ilgili algısı bu doğrultudadır. Ertesi sabah kalktığında gazeteyi eline alır ve sadece bir gün önce köpek yarışmasıyla ilgili bir haberi bütün toplumsal ve siyasal olaylardan daha ilgi çekici bulmuşken bu sefer vurularak öldürülen iki öğrencinin haberi dikkatini çeker. Bunu

²⁹⁰Nahit Eruz, **İnsanca**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1978, s. 81-82.

diğer toplumsal ve siyasal haberler izler ve genç kadının uyanışı kendisinin bile anlayamadığı kadar kısa bir sürede, inandırıcılıktan yoksun, anlatıcının ifadesiyle büyülenmiş bir biçimde tamamlanır:

“Gazetenin sayfalarını çevirdi. Haber başlıklarını okumaya başladı o güne dek yaşamadığı duygularla. Başka bir fotoğrafa ve altındaki yazılara takıldı gözleri. Gene, başka bir yerde öldürülen bir öğrencinin tabutu başında ağlayan, başı yaşmaklı bir kadın vardı fotoğrafta. Ölenin anası olduğu yazılıydı.

Kız, kahvaltı masasından kalktı. Elindeki gazeteyi sandalyenin üzerine bırakıp pencereye yaklaştı. Kısık gözlerle dışarıya baktı. Kendinde anlayamadığı bir değişim olmuştu bu sabah. Düşte miydi ki?

Sonra, yatak odasına girip aceleyle giyindi.

Sokak kapısından hızla çıkarken anasına bağırdı:

— Ben gidiyorum!

Anasının duyup duymadığını bile düşünmeden çarptı kapıyı.

Büyülenmiş gibiydi. Sanki gizli bir güç alıp sürüklüyordu onu.

Dolmuş durağına doğru koştu.

Kızılay’da, ya da başka bir yerde bildiri dağıtan, gazete satan, duvarlara bir şeyler yazanların arasına karışmak istiyordu.

Hem de korkuyu yaşamadan.”²⁹¹

Toplumcu gerçekçi hikâyelerde görülen bireyin sosyalist dünya görüşünü benimsemesi veya bireyde mücadele fikrinin oluşması bazen kahramanların yaşadıkları olaylar sonucunda meydana gelir. Muzaffer Hacıhasanoğlu da “Eller” başlıklı adlı hikâyesinde bu türden bir uyanışı konu edinir. Fakat hikâye kahramanının uyanışı, Tahir Abacı’nın “Gazete Karışmayan Günler” hikâyesindeki

---

²⁹¹Eruz, a.g.e., s. 87.

gibi bir başkasının etkisiyle gerçekleşmez. Hikâyenin kahramanının yaşadığı ve tanık olduğu olaylar onun uyanışını sağlar. Memet'in karşına çıkan ağalık düzeni, fabrikadaki işçilerin ağır çalışma koşulları ve haklarının verilmemesi, siyasetin yozlaşmışlığı ve dini kullanarak insanları sömüren kişilerin varlığı gibi olay ve durumlar, devrimci bir bilince sahip insanların mücadele etmeleri gereken bütün karşı güç ve durumların bir dökümü gibidir. Memet'in yaşadığı ve tanık olduğu her olay, onda haksızlıklara karşı mücadele etmesi gerektiği inancını pekiştirir.

“Eller” hikâyesi köyde başlar ve şehirde biter. Hikâyenin kahramanı Memet, babasının anti-tezi gibidir. Babası, çok iri güçlü bir yapıya sahip olmasına rağmen hakkını aramayan, kendine yapılan haksızlıklara dahi karşı çıkmayan bir köylüdür ve oğlu bunu sonraları daha iyi anlamıştır. Memet'in okuldaki bir olayda, ağanın haksızlık etmiş oğlunu dövmesi karşısında babanın verdiği tepki bu durumu gözle önüne serer:

“Hak dediğin değirmende olur. Dün mektebe gittin, bugün hak diyon, hukuk diyon. Para kimdeyse, kim güçlüyse hak da hukuk da, her bişey onun. Aklını başına al, bu kafayla gidersen barındırmazlar köy yerinde adamı. Bizi de kötü edecen.”²⁹²

Hayatı boyunca ağaların hizmetinde bulunmuş olan babası, çok partili hayata geçilince birisi eski partiyi diğeri yeni partiyi seçmiş ağaların çıkarları yüzünden silahlı bir çatışmada ölür. Şehre gelip fabrikada çalışmaya başlayan Memet, Çalışma Bakanı'na sorduğu grev hakkının verilmesi gerektiğiyle ilgili bir soru yüzünden üç yıl hapis yatar. Çıktıktan sonra bir tamirhanede çalışmaya başlayan Memet, hacı olan fakat insanları faizle para vererek tarlalarını, evlerini ipotek ederek insanları sömüren Hacı Fethi ile karşılaşır. Bütün bu olaylardan çıkarılacak sonuç açıkça bellidir: Ağalık düzeni yıkılmalı, köylülerin ve işçilerin hakları elde edilmeli, mevcut siyasi düzen değiştirilmeli, dini kullanarak halkı sömürenlere izin verilmemelidir.

---

²⁹²Muzaffer Hacıhasanoğlu, **Eller**, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1979, s. 10.

Hikâye, bu açıdan eserin ana düşüncesine uygun bir biçimde sonlanır. Hacıdan ilk geldiğinde ustasının ricasıyla insanları sömüren Hacı Fethi'yi ziyarete giden ve onun ellerini öpen Memet, bunu Hacı Fethi'ye ödetmeye kararlıdır:

“Dükkanına girdiğimde kimse yoktu yanında. Kasası arkasındaydı. Koltuğunda oturuyordu. Ben hiçbir şey dememişim. Ellerime bakıyordu; korku vardı gözlerinde:

“Buyur yeğen” dedi. Yer gösterdi.

“Oturmayacam” dedim, “Ödeşmeye geldim.”

Anlamsız anlamsız baktı yüzüme. Elleri, ayakları titriyordu.

“Çalışmadan kazanan, mor kağıt paraları, altınları sayan, o pis elleri öpmüştüm ya... Ödeşeceğiz şimdi; öpeceksin benim kirli, nasırlı, çatlak ellerimi! Bu ellerin emeği var. İşe yarıyor bu eller; kimsenin yakasında, malında, mülkünde değil... Öp! Öp diyorum ellerimi!”

Uzattım ellerimi. Gözlerinde korku vardı. Titriyordu elleri, ayakları.”²⁹³

Hacıhasanoğlu'nun hikâyesi, okuyucuya bir devrimcinin mücadele etmesi gereken bütün unsurların bir listesini verir: Feodal yapı, kapitalist düzen ve onun yerli işbirlikçileri, yozlaşmış siyasi bir düzen, dinî değerleri kullanarak insanları sömürenler. Kahraman, karşısına çıkan bütün bu unsurları yakından tanır ve hepsiyle mücadele eder.

Hakkı Gümüştaş'ın “Kaymaksız Yoğurt” başlıklı hikâyesi, bir fabrika işçisinin uyanışını anlatır. Durali, köyündeki toprağını satıp geride eşini, anne-babasını bırakıp şehre iş bulmaya gelen bir köylüdür. Uzun zaman işsiz kaldıktan sonra bir fabrikada iş bulur. En büyük isteği para kazanıp kısa sürede eşini yanına getirmek olan Durali, işini çok iyi bilen ve dürüstçe çalışan Ulvi Usta'nın yanına verilir. Ulvi Usta, haklarını iyi bilen ve bunun için mücadele eden bilinçli bir işçidir.

²⁹³Hacıhasanoğlu, a.g.e., s. 16.

Askere gitmeden önce beş, döndükten sonra altı kere işten atılan Ulvi Usta, fabrika patronunun fabrikayı ziyaret ettiği bir sırada, fabrika patronuna altı ay önce işçilere verilen sözlerin yerine getirilmediğini söyler. İşçilere verilen sözler arasında günde bir kilo süt ya da yoğurt hakkı yer almaktadır. Bunu hatırlatan ve bu haklarının bile verilmediğini söyleyen Ulvi Usta, bu yüzden bir kez daha işini kaybeder. İşe ilk girdiğinde alacağı paranın miktarı ile mutlu olan Durali, karısını yanına getirmek şöyle dursun, zamanla kazandığı paranın kendisini bile idare etmediğini görür. Durali'nin Ulvi Usta ile sohbetleri ve yaşadıkları bazı gerçekleri anlamasını sağlar:

“Birden kafasında yeni şekiller oluşmaya başladı... bulutlar dağılmağa, uçuşmağa başladı. Bir açıklık geldi, bir renk... belirlilik aradığını bulur gibi oldu. Buldu. Evet buldu, kaymaksızdı, buraların yoğurdu..., kaymaksız... köyünde ki gibi bol kaymaklı bol yağlı değildi. Hiç değildi... Ulvi usta, bunu mu bulmasını istiyordu? Bura yoğurtlarının kaymaksız olduğunu mu anlatmak istemişti? Ulvi usta bura yoğurdunun kaymağını başkaları mı yiyor demek istiyordu? Bize fabrika da kaymaksız olanını bile vermiyorlar mı demek istiyordu? Biz çalışıyoruz başkaları mı kaymağını yiyor diyordu.”²⁹⁴

Fabrikaya ilk girdiğinde Ulvi Usta'nın davranışlarına anlam veremeyen, hatta fabrikanın patronundan günde bir kilo yoğurt istediği için ustasının bu davranışını ayıplayan ve şaşırان Durali, hikâyenin sonunda farklı bir bilinç düzeyine ulaşır. Ulvi Usta'nın patrone dan istediklerini, işçilerin çalışmalarının bir karşılığı olarak istediğini anlar ve o da hakkını aramaya başlar:

“Ömer ustayı aradı buldu, Ömer Usta, ona baktı. Uyumamış mıydı? gözleri şiş şişti? Birden Dueli ile rahatça konuşabileceği duygusu uyandı içinde... Değişimin farkına vardı. Durali:

— Ömer abi dedi. İlkkez “abi” demenin sıcaklığını duydu.

---

²⁹⁴Gümüştaş, a.g.e., s. 62.

— Abi... Ömer abi... YOĞURDU BİZ DE İSTESEK NASIL OLUR?

Ömer usta gülümsedi: Olur tabii Durali niye olmasın... İyi olur”²⁹⁵

Lütfi Kaleli'nin “Murat” başlıklı hikâyesi bir araba tamirhanesinde çıraklık yapan küçük bir çocuğun zengin bir ailenin kızı olan sınıf arkadaşıyla karşılaşmasını konu edinir. Bu olay, hikâyenin küçük kahramanının hayatta ne yapması gerektiğini açık bir biçimde kavramasıyla sona erer. Okulu orta ikiden terk etmek zorunda kalan küçük çırağın babası, bir grev sırasında öldürülmüştür:

“— Baban mı aldı seni okuldan?

— Hayır. Babam değil o; ustam.

— Yaa! Peki, baban ne iş yapıyor?

Yutkundu Murat:

— İşçiydi. Şimdi iş yapmıyor.

— Neden? İş mi yok?

— Hayır. İş vardı.

— O halde?

Murat patladı birden:

— Geçen kış grev eyleminde kurşunladılar onu... Öldürdüler babamı; anlıyor musun, öldürdüler...”²⁹⁶

Baba, mücadele bilincine sahip bir işçidir ve grev sırasında öldürülmüştür ama oğulun uyanışının gerçekleştirmesi için yeterli olmamıştır. Oğuldaki asıl değişim sahip oldukları imkânlar bakımından aralarında uçurum bulunan, zengin

²⁹⁵Gümüştas, a.g.e., s. 63.

²⁹⁶Kaleli, a.g.e., s. 59.

sınıf arkadaşı kızla karşılaşınca başlar. Bu karşılaşma yaşadığı olayları daha ayrıntılı düşünmesini sağlar:

“Eğer hain bir kurşunla öldürülmesiydi babası... Geçim sıkıntısına bu denli düşüp ders yılı ortasında ev değiştirmek zorunda kalmasalardı... (...) Birden bire Hasköy gibi her yönüyle yoksul ve bakımsız bir bölgede tenekeden bir kulübeye sığınmış olmaları, önu sıra uzayıp giden ışık yollarını karartmıştı birden. İçini çekti. Babasının, o her zaman dik duran başını görür gibi oldu. Sonra o dik duran başın, kitap önünde eğilişi geldi gözlerimin önüne. Kitaplar çoğaldı, yığıldı dağlar değin. Babası kitapları, kitaplar babasını kucakladı... Ve baba yitti kitaplar kaldı geride...

(...)

Arabanın ardı sıra bakarken okuma isteği kabardı yüreğinde. (...) gündüzleri çalışıp geceleri devlet okullarında okuyabilirdi pekâlâ. Babasının kitapları yine gözlerinin önüne geldi. Önce onlardan başlamalıydı.”²⁹⁷

“Murat” başlıklı hikâyenin ana çatışması sınıf farklılığıdır. İşçi bir babanın tamirci oğlu ile zengin sınıf arkadaşı kızın ait oldukları sınıf, çatışmanın esas sebebidir ve oğul bu durumla ancak okuyarak ve daha fazla bilinçlenerek mücadele edebileceğini, bu durumun ancak sınıf mücadelesi vermekle çözülebileceğini sezmiş gibidir.

Erdal Öz’ün “Taş” başlıklı hikâyesi, bir küçük burjuvanın, devletin kolluk güçlerinin gözaltına aldığı bir gence yardım edememesinin etkisiyle büyük bir utanç duyup daha sonra bir şeyler yapmak için harekete geçmesini anlatır.

Gecenin ilerleyen bir saatinde patlama sesleri ile uyanan hikâyenin kahramanı, sokağa indiğinde siyah renkli, resmî bir devlet aracı görür. Yakınlardaki Amerikan sinemasına saldırı olmuştur ve oradan geçen bir genç yakalanıp aracın

---

²⁹⁷Kaleli, a.g.e., s. 60-61.

içinde Amerikalıları koruyan görevliler ve resmî kıyafet giymiş birileri tarafından dövülmektedir. Suçu olmadığını iddia eden genci merkeze götürmek için yeşil bir cip gelir. Hikâyenin kahramanı her şeyi sessizce ve korkuyla izler sadece. Bir yapı işçisi ise genç götürüldükten sonra siyah arabanın camından içeri bakmak ister ve görevliler tarafından geri çekilmesi söylene bile oradan ayrılmaz. Sonunda siyah renkli araba çekip gider. Bütün bu olanlar kahramanı utanç içinde bırakır. Sürekli gözaltına alınan genci düşünür:

“Girdin içeriye. Girişte, iki numarada oturan emekli şişman binbaşı, bir lunapark gibi, çizgili pijamasıyla kapının önündeydi. Bir şey sormasına vakit bırakmadan hızla geçtin önünden, basamakları utanç içinde çıktın. Kapını çarparak kapattın. Yatağına attın kendini. Başını yorganının içine soktun.

Uyuyamadın.

Döndün durdun.

(...)

Oysa sen, gerçekten karanlığa sığınmış korkak bir itoğlutsin. Silah sesine, araba gürültüsüne, koşuşmalara, patırtılara uyanmış, gurbet yorgandan sıyrılıp kalkmış yapı işçisinin otomobile korkusuzca yaklaşmasını bile korkuyla izledin. Sen kara otomobilin aydınlığından sıyrılıp karanlığa, kuytulara sığınmaya çalışırken, o elini gözlerinin üzerine koyup yüzünü çocukça bir merakla otomobilin camına yapıştırmış, içerde olup bitenleri görmeye çalışmıştı. Yitirecek pek bir şeyi yoktu. Seni sarsan, küçülten, belki de onun bu korkusuzluğuyla.²⁹⁸

Gece boyunca gözüne uyku girmeyen ve büyük bir utanç duyan hikâyenin kahramanı olayı birkaç defa ama genç delikanlıya yardım ettiğini, görevlilere karşı geldiğini düşünerek gerçekten farklı bir biçimde kafasında canlandırır. Gecenin

---

²⁹⁸Öz, a.g.e., s. 10-17.

sonunda harekete geçmeye karar verir ve paltosuna sakladığı tuğlayı Amerikan sinemasının camlarına fırlatır.

Erdal Öz, “Taş” başlıklı hikâyesinde anlatmaya bağlı metinlerde fazla kullanılmayan bir teknik kullanır. Hikâyede, birinci ve üçüncü kişi anlatıcı yerine ikinci kişi anlatıcı seçilmiştir. Öz, bu tekniği bir 12 Mart romanı olan *Yaralı* adlı romanında da kullanmıştır. Murat Belge, bu tekniğin ilk bakışta yeni ve çarpıcı görüldüğünü, fakat Öz’ün okuyucunun kendisini kahramanla özdeşleştirme amacıyla kullandığı bu tekniğin tam tersi bir sonuca yol açtığını belirtir.²⁹⁹ Bu teknik istenen sonucu vermese bile yazarın zihniyetini yansıtması açısından önemlidir. Yazar, bu teknikle okuyucunun kahramanla özdeşleşmesini ve devrimci bir mücadele için okuyucuların da harekete geçmesini istemektedir.

Mehmet Güler’in “Türkümüz Var Söylenecek” hikâyesi bir annenin, oğlunun ölümünden sonra onun mücadelesini devralmasının hikâyesidir. Annenin aydınlanması oğlun ölümünden önce başlamıştır. Oğul ölmeden önce bildiği her şeyi annesine de öğretmeye çabalamıştır. Oğul anlattıkları ve okuduklarıyla annesinden başlayarak çevresini aydınlatmaya çalışmıştır ve bunda da başarılı olmuştur.

“Her okuduğunu bana anlatmak isterdi. Yüzü ışıyıp aydınlanırdı o zaman. (...) Benden başlayıp büyütekti dairesini. Bunu anlamıştım davranışlarından. İlk günlerde, “ben anlamam böyle kitapların laflarını oğlum” demiştim. Baktım kırılıyor, dinler gözükmeye çalışmıştım. Meğer öyle değilmiş. Anlamağa başladım. Hoşuma da gitmeye başladı. (...) Her gün yeniden katlayıp çoğaltıyordu beni. Düşünüp de söyleyemediklerimi onun dilinde bulmak sevindiriyordu beni. Bir emişme idi bizimki, Şimdi emme sırası bana gelmişti. İnsan yavrusunun elinde katlanıp çoğaldıkça mutlu oluyor, inanım.”³⁰⁰

²⁹⁹Belge, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s. 113.

³⁰⁰Güler, *a.g.e.*, s. 8.

Anne, oğlunun çabalarıyla büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Sıradan bir Anadolu kadını olarak oğlunun ölümünden sonra, kendi durumunu, sosyalist gerçekçiliğin en önemli ismi olan Maksim Gorki'nin en meşhur romanı "Ana"daki anne ile karşılaştıracak düzeyde bir bilince ulaşmıştır. Madem oğul ölmüştür, o zaman annesi oğlunun mücadelesini sürdürecektir:

"Gömdük yavrumuzu. (...) Ardından ana yüreğim yeni şeylerle yüklendi. Belli, bana bir şeyler söylemek istiyordu. (...) Bir sorumluluk, ya da yeni bir görev. Saadettinim'den kalan bir vasiyetin yerine getirilmesi, son analık borcumun ödenmesi filan. Benden istediklerini yapmalıyım. Onun istediğini yapmayacağım da kiminkini yapacağım?"

O, görev olarak bu yolda yeni çocuklar doğuracak; çevresindeki ve yurdun dört bir tarafındaki annelerin doğurmasını teşvik edecektir. İşe önce kendisinin sonra çevresindeki kadınların doğum kontrol yöntemi olarak rahimlerine yerleştirilmiş olan "telleri" çıkartmakla başlar:

"Gelinimdeki, kızımdaki telleri de çıkartıp attırdım. Görevlerini onlara açık açık anlattım. Yatağı kurumayan ne kadar kadın varsa, hepsine açık açık söylüyorum. Diyarbakırlı'nın, Eskişehirli'nin Antep'li'nin, Trabzonlu'nun Karslı'nın Kütahyalı'nın analarına ayrı ayrı mektup yazdım. Onlar da yapacaklar aynı işi. Telleri varsa çıkartıp attıracaklar. Rahimlerimizle çoğalacağız üzerlerine. Onlar yavrularımızı kurşunladıkça çoğalacağız. Yarım bırakmayacağız işimizi. Türkümüz var söylenecek."³⁰¹

Coşkun bir söyleyişe sahip hikâyeye, oldukça epik ve meydan okuyan bu cümlelerle sona erer. Hikâyenin dikkate değer özelliklerinden biri de "doğurganlık"

---

³⁰¹Güler, a.g.e., s. 18.

temasının leit-motif olarak karşımıza çıkmasıdır. Metin boyunca hem doğa hem de kadınlar “doğurganlık”a ait imgelerle karşımıza çıkar. “Birbirimizle çoğaldık sanki.”³⁰², “Yurdun hertarafına ekilmiş tohum gibiyim.”³⁰³, “Bu toprağa ne atarsan at, göğeriyo diyordum. (...) Hepsine göre içinden bir şeyler çıkartıp veriyor. (...) Ağaçların ucu domur domurdu.”³⁰⁴, “Toprakla tohumu birleştirmek üzereydik. Gelinle güvey gibi heyecanlıydık.”³⁰⁵, “Biraz önce döllenecek kısırak gibi yerinde duramayan toprak...”³⁰⁶, “Ya da yüklü bir dut ağacı örneği. Dokunsalar tüm dutlarını yere bırakır ya öyle bir şey.”³⁰⁷, “Döl yatağımyı kurşunlatmayacağım kimseye.”³⁰⁸, “Özly yoğurt gibi mayalanıp kalmışım.”³⁰⁹, “Yatağı kurumayan ne kadar kadın varsa...”³¹⁰ gibi imgeli söyleyişler, metnin sonundaki “çoğalacağız” vurgusunu belirginleştirir ve bu vurgu beraberinde büyük bir direnişiyi haber verir.

---

³⁰²Güler, **a.g.e.**, s. 10.

³⁰³Güler, **a.g.e.**, s. 10.

³⁰⁴Güler, **a.g.e.**, s. 11.

³⁰⁵Güler, **a.g.e.**, s. 12.

³⁰⁶Güler, **a.g.e.**, s. 12.

³⁰⁷Güler, **a.g.e.**, s. 16.

³⁰⁸Güler, **a.g.e.**, s. 17.

³⁰⁹Güler, **a.g.e.**, s. 17.

³¹⁰Güler, **a.g.e.**, s. 18.

SONUÇ

Bu tezde, 12 Mart döneminde yayımlanan Türk hikâyeleri, toplumcu gerçekçilik açısından incelenmiştir. 1960'lı yıllarda sol hareket, Türk siyasi hayatında önceki dönemlere nazaran daha fazla görünürlük kazanırken sol hareketin içinde yer alan ve eserlerini ideolojileri doğrultusunda oluşturan toplumcu gerçekçi yazarlar, 1970'li yıllarda, bir taraftan 12 Mart Muhtırası'nı ve etkilerini yansıtıran bir taraftan da 1960 ve 1970'li yıllar boyunca sol hareketin gündemindeki birçok sorunu edebiyata taşımıştır.

12 Mart Muhtırası, edebiyatımızı derin bir biçimde etkilemiş, toplumcu gerçekçi yazarlar bu muhtıranın etkilerini geniş bir biçimde ele almışlardır. 1970'li yıllara kadar genel olarak köy ve köylü sorunlara yer veren toplumcu gerçekçi yazarlar, 12 Mart Muhtırası'nın da etkisiyle sıkıyönetim, mahkûmiyet ve işkence gibi konulara yer vererek konu haritalarını genişletmişlerdir. Sıkıyönetim, mahkûmiyet ve işkence temaları, özellikle 12 Mart romanlarının merkezine yerleşir. Berna Moran'a göre, 12 Mart romanları, ele aldıkları bu konularla edebiyatımıza bir yenilik getirmekle kalmamış; aynı zamanda, Türk okuru için ilgi çekici, çarpıcı ve rahatsız edici olmuştur.³¹¹

12 Mart romanlarının neredeyse tamamının birer hapisane-işkence anlatısı olması, bu romanlarla ilgili önemli bir eleştiriyi doğurmuştur. 12 Mart romanlarında sol hareketin eylem ve isyanları değil, yenilgi ardından düştüğü durum anlatılarının merkezine oturmuştur. Bu romanların hemen hepsinde gözaltına alınmış devrimcilerin çektiği acılar ve giriştikleri hesaplaşma işlenir, devrimcilerin eylemlerinden söz eden roman pek azdır. A. Ömer Türkeş'e göre 12 Mart romanlarının birer hapisane ve sorgu anlatılarına dönüşmesi sonucunda devrimciler edilgen ve mazlum kişiler olarak sunulur. Bu romanlarda onların neden ve nasıl isyan ettikleri, bağlandıkları dünya görüşleri değil; yakalanmalarıyla başlayan yenilgi psikolojileri resmedilir.³¹² Benzer bir eleştiri de Semih Gümüş'ten gelir. Gümüş, 12

³¹¹Berna Moran, **Türk Romanına...**, s. 19.

³¹²A. Ömer Türkeş, a.g.m, s. 1060.

Mart romanlarını, yaşananların bilincinde olup da kavrayamamanın; yaşananları edebî gerçekliğe dönüştürememenin örnekleri olarak değerlendirir.³¹³

Bu noktada, 12 Mart dönemini ele alan hikâyeler ile romanlar arasında, sol hareketin giriştikleri mücadeleleri yansıtmaya açısından önemli bir fark ortaya çıkar. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyeleri de sıkıyönetim, mahkûmiyet ve işkence gibi temalara çokça yer verir, fakat bu konularla yetinmez. Dönemin hikâyelerinde, romanlarda göz ardı edilmiş olan devrimci gençlerin eylemleri, isyanları ve dünya görüşleri birçok yönden ele alınır. Hikâyelerde, devrimci gençlerin yenilgi psikolojilerinden çok mücadeleleri ön plandadır. Hikâyelerdeki devrimci gençler, edilgen değil aktif kişilerdir; gösteriler düzenler, fakülte işgallerine katılır, toplumu inandıkları doğrular çerçevesinde bilinçlendirmek için dernekler kurar, siyasi faaliyetlerde bulunur ve düzeni yıkmak için silahlı mücadeleye kadar birçok eylem gerçekleştirir. Devrimci gençlerin bu yönleriyle yansıtılması, 12 Mart romanlarında devrimci gençlerin isyanlarına ve eylemlerine yeterince yer verilmediği düşünüldüğünde ayrıca önemlidir.

Hikâyelerde sadece devrimci gençler değil, sol hareketin içinde yer almış başka kesimlerin de mücadeleleri yansıtılmıştır. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde işçiler, köylüler, aydınlar da büyük bir mücadelenin özneleri olarak yerini alır. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyecileri, işçilerin düzenlemiş olduğu büyük kitlesel yürüyüşler ve gösterileri, grevleri; ezilen, yoksul, topraksız köylülerin ağalık sistemine karşı verdikleri mücadeleleri konu edinir. Hikâyelerde, yozlaşmış olduğu düşünülen düzene karşı Marksist aydınlar da dönemin devrimci hareketlerine destek olur ve bu yüzden devlet güçleri tarafından baskı altında tutulur. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde özellikle hapishaneye atılmış aydınların dramı ele alınır. Hikâyelerde, gençler, işçiler, köylüler ve aydınlar gibi devrimci güçlerin yürüttüğü bütün mücadeleler büyük bir coşku ile resmedilir ve mücadelenin övgüsü yapılır.

Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde karşımıza çıkan sosyalist devrimciler, bilinçle hareket eden siyasi öznelerdir. Yeni bir düzenin, kolektif bir mücadele ile gerçekleşeceğine inanırlar ve kitleleri örgütlü bir mücadele için ikna

³¹³Semih Gümüş, **Roman Kitabı**, Adam Yayınları, İstanbul 1991, s. 128.

etmeye çalışırlar. Devrimci gençlerin, işçilerin, köylülerin ve aydınların giriştikleri bu mücadelenin tek bir amacı vardır: Mevcut düzeni yıkıp yeni bir düzen kurmak.

Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde olaylar, sınıf çatışması temelinde sosyal hayatı yansıtacak bir biçimde kurgulanır. Hikâyelerde, kişiler Marksizm'in bütün insanlık tarihini sınıfların çatışması şeklinde açıklayan görüşünün bir sonucu olarak ezen-ezilen, sömüren-sömürülen, kandıran-kandırılan çatışması ekseninde yer alır. Toplumcu gerçekçi hikâyeciler, karşıt sınıfların mücadelesini yansıtırken, kapitalist düzenin temsilcilerinin karşısına geniş halk kesimlerini koymuş ve onların sözcülüğünü üstlenmiştir. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinde zengin-yoksul, ağa-köylü, patron-işçi, yönetici-halk sınıf çatışması ekseninde iki farklı cephe oluşturur ve büyük bir çatışmanın tarafları olarak karşı karşıya gelir. Bu çatışma ekonomik temelli bir çatışmadır ve devrimcilerin yıkmaya çalıştıkları kapitalist düzen yozlaşmış ve ahlaksız bir düzen olarak resmedilir. Bu yozlaşmış düzen ve onun temsilcileri insani değerlerden yoksundur. Dönemin toplumcu gerçekçi hikâyeleri, bu yozlaşmış düzeni gözler önüne serer ve devrimci kişilerin kimlerle mücadele etmesi gerektiğini belirtir. Devrimci bir mücadele içinde yer alan kişiler olumlu niteliklerle ele alınırken mücadele edilen kesimler ise olumsuz niteliklerle yansıtılır. Hikâyelerde, yozlaşmış düzeni temsil eden kesimlerin eleştirisi yanında, ezilen kesimin içinde yer aldığı halde, haksızlıklara karşı mücadele etmeyen, içinde bulunduğu sınıfın çıkarlarını savunmayan kişiler de eleştirel bir bakış açısıyla yerilir.

12 Mart dönemi toplumcu gerçekçi Türk hikâyelerinde karşılaşılan ilginç bir konu da sol hareket içinde yer almayan hatta bazıları sol hareketlere mesafeli kahramanların yaşadığı fikri dönüşümdür. Bu kişiler, bir başkasının veya yaşadıklarının etkisiyle haksızlıklarla mücadele etmeleri gerektiği bilincine ulaşırlar.

Toplumcu gerçekçi yazarlar, hikâyelerinde kişi ve olayları Marksist ideolojiyi doğrulamak ve haklı çıkarmak amacıyla kurgular. Bütün olay ve kişilerin Marksist ideolojinin sınırlarını belirlediği mutlak bir iyi ve mutlak bir kötüye göre kurgulandığı bu edebiyat, güdümlü bir edebiyat olmaktan kurtulamaz. Fakat güdümlü bir edebiyat meydana getirmelerine rağmen, toplumcu gerçekçi yazarların, 12 Mart dönemini siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla yansıttığını söylemek

mümkündür. Sonuç olarak bu durum, dönemin toplumcu gerçekçi hikâyelerinin Türk edebiyat tarihi açısından önemini artırır.

KAYNAKÇA

- Abacı, Tahir: “Gelip Geçenler”, **Gelin Ömrümüz**, Sergen Yayınları, İstanbul 1976, s. 16-24.
- Abacı, Tahir: “Gazele Karışmayan Günler”, **Gelin Ömrümüz**, Sergen Yayınları, İstanbul 1976, s. 88-107.
- Ağaoğlu, Adalet: “Adi Suçlu”, **Yüksek Gerilim**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 21-36.
- Ağaoğlu, Adalet: “Yol”, **Yüksek Gerilim**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 63-75.
- Ağaoğlu, Adalet: “Sen de Sor”, **Yüksek Gerilim**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 87-107.
- Ağaoğlu, Adalet: “Yasemin İşçileri”, **Yüksek Gerilim**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 109-139.
- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul 1994.
- Akçam, Dursun: “Anarşik”, **Kafkas Kızı**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 17-27.
- Akçam, Dursun: “Yiğit Avrat”, **Kafkas Kızı**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 5-15.
- Akkaya, Yüksel: “Türkiye Solu ve İşçi Sınıfı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 790-810.

- Akser, Ali Murat: “Yitirilmiş Mücadele: 12 Mart Romanlarında Aydının Konumu”, **Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- Akşin, Sina: **Kısa Türkiye Tarihi**, 12. bs., İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.
- Aktunç, Hulki: “Beyoğlu’nun Kirli Tarihi”, **Kurtarılmış Haziran**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 5-19.
- Aktunç, Hulki: “Yalan Oldu Dünya”, **Kurtarılmış Haziran**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 21-32.
- Aktunç, Hulki: “İçimin Kuşları”, **Kurtarılmış Haziran**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1977, s. 53-62.
- Aktunç, Hulki: “Gidenler Dönmeyenler”, **Gidenler Dönmeyenler**, Günebakan Yayınları, İstanbul 1976, s. 105-138.
- Akyaz, Doğan: **Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi**, 3. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Alacakaptan, Uğur: “Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu’nun 141 ve 142’inci Maddeleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXII, Sayı:1, 1966, s. 3-20.
- Alagöz, Mustafa: **İdeolojik Aklın Serüveni: 1970-1980 Arası Türkiye “Sol” Hareketine Kavramsal Bir Bakış**, Babil Yayınları, İstanbul 2005.

- Alver, Ahmet: “Türk Edebiyatında 1940’lı Yıllarda Yazılan Bazı Toplumcu Gerçekçi Romanların Emek-Sermaye Bağlamında Analizi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3, Aralık 2014, s. 129-152.
- Anadolu Ajansı İç Haberler Müdürlüğü: **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara 2004.
- Andaç, Feridun: “Orhan Duru ile Düünden Bugüne”, **Adam Öykü**, Sayı:31, Kasım-Aralık 2000, s. 59-70.
- Apaydın, Talip: “Halim Usta”, **Yolun Kıyısındaki Adam**, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 24-31.
- Apaydın, Talip: “Öğrenciler”, **Yolun Kıyısındaki Adam**, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 32-37.
- Apaydın, Talip: “Gençler”, **Yolun Kıyısındaki Adam**, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 38-44.
- Apaydın, Talip: “Hasan Usta”, **Yolun Kıyısındaki Adam**, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 72-76.
- Apaydın, Talip: “Dumanlı Bir Gün”, **Yolun Kıyısındaki Adam**, Cem Yayınları, İstanbul 1979, s. 112-123.
- Arslan, Ali: **Kısır Döngü: Türkiye’de Üniversite ve Siyaset**, Truva Yayınları, İstanbul 2004.
- Atılğan, Gökhan: “Yön-Devrim Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 597-646.

- Atılgan, Gökhan: “Mihri Belli”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 548-570.
- Avcıoğlu, Doğan: “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, Sayı:185, Ekim 1966, s. 8-10.
- Aydın, Refik: “Haziran Sabahı”, **Haziran Sabahı**, Karınca Matbaacılık, İzmir 1980, s. 95-102.
- Aydın, Suavi; Taşkın, Yüksel: **1960’tan Günümüze Türk Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Aydinoğlu, Ergun: **Türk Solu: 1960-1971**, Belge Yayınları, İstanbul 1992.
- Balel, Mustafa: “Kiremit Rengi Vazo”, **Kiraz Küpeler**, Kavis Yayınları, İstanbul 2010, s. 9-31.
- Balel, Mustafa: “Ekinler Sarardı”, **Kiraz Küpeler**, Kavis Yayınları, İstanbul 2010, s. 55-73.
- Başaran, Mehmet: “Yıl Sonu Raporu”, **Sürgünler**, Ararat Yayınevi, İstanbul 1970, s. 85-95.
- Baydar, Oya: “Üç Yıl Sonra 12 Mart”, **İlke**, Sayı:4, 1974, 94-114.
- Baykurt, Fakir: **Anadolu Garajı**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1970.
- Baykurt, Fakir: “Camekânda Bir Gün”, **İçerdeki Oğul**, 2. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 184-203.

- Bekir, Kemal: “Kapı Açıldı”, **Bayrama Yakın**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1978, s. 84-90.
- Belge, Murat: **Edebiyat Üstüne Yazılar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- Belge, Murat: “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 19-48.
- Belge, Murat: “Bir ‘Edebiyat Malzemesi’ Olarak 12 Mart Yaşantısı”, **Birikim**, Sayı:14, Nisan 1976, s. 14-21.
- Belge, Murat: “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, **Birikim**, Sayı:12, Şubat 1976, s. 8-16.
- Bilgiç, Şükrü: “Ayrancı’nın Lastiği”, **Yaşamaya Sevdalı**, Yarına Doğru Yayınları, İstanbul 1974, s. 77-85.
- Bilgiç, Şükrü: “Boğum Boğum Saçlar İçin”, **Yaşamaya Sevdalı**, Yarına Doğru Yayınları, İstanbul 1974, s. 86-93.
- Bilir, Defne: “12 Mart Romanları Tematik İnceleme”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

- Bora, Tanıl: “Alparslan Türkeş”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.IV, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 686-695.
- Boran, Behice: **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Gün Yayınları, İstanbul 1968.
- Bozarslan, Mehmet Emin: **Anarşistler**, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1977.
- Bozarslan, Mehmet Emin: “Sayın Muhbir Vatandaş”, **İçerdekiler ve Dışardakiler**, Koral Yayınları, İstanbul 1974, s. 138-164.
- Bozarslan, Mehmet Emin: “Açık Kalan Gözler”, **İçerdekiler ve Dışardakiler**, Koral Yayınları, İstanbul 1974, s. 190-205.
- Brecht, Bertolt: **Sosyalist Gerçekçilik ve Toplum**, Çeviren: Ahmet Cemal, Kayahan Güven, Günebakan Yayınları, İstanbul 1976.
- Ceyhun, Demirtaş: “Gebe”, **Çamasan**, 6. bs., Yazko Yayınları, İstanbul 1983, s. 113-140.
- Ceyhun, Demirtaş: “Namlu Ağam”, **Çamasan**, 6. bs., Yazko Yayınları, İstanbul 1983, s. 93-101.
- Cılızoğlu, Tanju: **Balyoz**, Yayıncı Yayınları, İstanbul 2002.

- Coşkun, Betül “Adalet Ağaoğlu’nun Hikâyelerinde Bir Eleştirisi Vasıtası Olarak İroni”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı:49, Erzurum 2013, s. 145-170.
- Cumalı, Necati: “Kente İnen Kaplanlar”, **Yalnız Kadın**, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1991, s. 107-114.
- Çakar, Yasemin Özgür: “Otoriter Düzenleme Zihniyeti Olarak Anayasacılık”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.IX, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 259-272.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge Yayınları, Ankara 1996.
- Çetin, Nurullah: **Türk Sosyalist Hikâyesi**, Hangar Kitap, Ankara 2014.
- Çetişli, İsmail: **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, 10. bs., Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Çuhadar, Cengiz: “Tarihî Süreç İçinde Felsefî Bir Kavram Olarak Anarşizm”, **Dinî Araştırmalar**, C.X, Sayı:30, Ankara 2008, s. 75-89.
- Demir, Ahmet: “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir Bacayı Kaldır”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.V, Sayı:1, Mart 2008, s. 65-80.
- Dursun, Davut: **12 Mart Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler**, Şehir Yayınları, İstanbul 2003.

- Duru, Orhan: “Ağır İşçiler”, **Ağır İşçiler**, Soyut Yayınları, İstanbul 1974, s. 44-51.
- Erbil, Leylâ: “Eski Sevgili”, **Eski Sevgili**, Kanat Kitap Yayınları, İstanbul 2007, s. 87-189.
- Erdem, İbrahim: “Anarşist İnek”, **Oyunun İçi**, Yöneliş Yayınları, Ankara 1978, s. 68-73.
- Erginsoy, H. Faruk: **Türkiye, İşçi Hareketi ve Demokratik Sol**, Oleyis Yayınları, İstanbul 1971.
- Erten, A. Bağış: “Türkiye’de 68”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 834-846.
- Eruz, Nahit: “Korkuyu Yaşamadan”, **İnsanca**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1978, s. 79-87.
- Feyizoğlu, Turhan: **İbo: İbrahim Kaypakkaya**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Füruzan: “Su Ustası Miraç”, **Parasız Yatılı**, 12. bs, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 51-66.
- Genç, Süleyman: **12 Mart’a Nasıl Gelindi?: Bir Devrin Perde Arkası 1960-71**, İleri Yayınları, Ankara 1971.
- Güler, Mehmet: “Türkümüz Var Söylenecek”, **Ak Badanalı Ev**, Koza Yayınları, İstanbul 1977, s. 7-18.
- Gümüş, Semih: **Roman Kitabı**, Adam Yayınları, İstanbul 1991.

- Gümüştaş, Hakkı: “Kaymaksız Yoğurt”, **Suları Salıvermek**, Atlas Yayınları, İzmir 1975, s. 47-63.
- Gümüştaş, Hakkı: “Efendi Çocuk”, **Suları Salıvermek**, Atlas Yayınları, İzmir 1975, s. 82-89.
- Gürel, Ferzan: “Kuyu”, **Ölü Gözünden Yaş**, Kardeşler Matbaası, 1979, s. 20-23.
- Gürel, Ferzan: “Kapan”, **Ölü Gözünden Yaş**, Kardeşler Matbaası, 1979, s. 7-11.
- Hacıhasanoğlu, Muzaffer: “Eller”, **Eller**, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1979, s. 7-16.
- Hakkı, Ruşen: “Grev Öncesi”, **Irmak**, Yalım Yayınları, İstanbul 1979, s. 27-33.
- Hakkı, Ruşen: “Geceyle Gelen”, **Irmak**, Yalım Yayınları, İstanbul 1979, s. 10-14.
- Hakkı, Ruşen: “Irmak”, **Irmak**, Yalım Yayınları, İstanbul 1979, s. 54-112.
- Hobsbawm, Eric: **Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Çeviren: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1996.
- Ilgaz, Afet: “Çeribaşılı Aptullah’la İdamlık İsmail”, **Çeribaşılı Aptullah’la İdamlık İsmail**, Doyuran Matbaası, İstanbul 1974, s. 7-30.
- Işıklı, Alpaslan: **Toplu İş Sözleşmeleri ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri**, Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara 1967.

- Işıkli, Alpaslan: **Sendikacılık ve Siyaset**, C.II, Öteki Yayınları, Ankara 1995.
- Işıkli, Alpaslan: “Ücretli Emek ve Sendikalaşma”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyen: Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 2. bs., Belge Yayınları, İstanbul 1992.
- Işın, Ekrem: “Romanımızda 12 Mart Sorunsalı”, **Özgür İnsan**, C.VI, Sayı:46, Ağustos 1977, s. 67-72.
- İleri, Selim: “Bu Dönemin Edebiyatı”, **Yeni Ufuklar**, C.XXII, Sayı:255, Aralık 1974, s. 33-38.
- İlkin, Metin: “Zor Zamanlar”, **Zor Zamanlar**, Yücel Yayınları, İstanbul 1971. s. 7-64.
- İzgü, Muzaffer: “Kemer ve Kravat”, **Bando Takımı**, 3. bs., Bilgi Yayınları, Ankara 1989, s. 93-100.
- Jdanov, A. A.: **Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine**, Çeviren: Fatmagül Berktaş, Bora Yayınları, İstanbul 1997.
- K., Tarık Dursun: “Gungadin”, **Karanfilli Hikâye: Toplu Öyküler 1**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 465-473.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram: **Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Birey Yayınları, İstanbul 1995.
- Kahraman, Hasan Bülent: **Türk Şiiri, Modernizm, Şiir**, Büke Yayınları, İstanbul 2000.

- Kaleli, Lütfi: “İspiyoncu”, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 5-9.
- Kaleli, Lütfi: “Sanık”, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 26-31.
- Kaleli, Lütfi: “Murat”, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 53-61.
- Kaleli, Lütfi: “Lokavt”, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 62-70.
- Kaleli, Lütfi: “Dönek”, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 84-90.
- Kaleli, Lütfi: “Anarşist”, **Dönek**, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1978, s. 116-127.
- Kaleli, Lütfi: “Ellinci”, **Dişliler Arasında**, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 110-126.
- Kaleli, Lütfi: “Toprak”, **Dişliler Arasında**, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 9-13.
- Kaleli, Lütfi: “Fabrikamız Var”, **Dişliler Arasında**, Yücel Yayınları, İstanbul 1973, s. 84-95.
- Kantarcıoğlu, Sevim: **Edebiyat Akımları: Platon’dan Derrida’ya**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2009.
- Keyder, Çağlar: “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikği”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyenler: Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 2. bs., Belge Yayınları, İstanbul 1992.

- Kıyafet, Hasan: “Kuzular Emişirken”, **Baraç**, Ararat Yayınevi, İstanbul 1974, s. 49-64.
- Kocagöz, Samim: “Alandaki Delikanlı”, **Alandaki Delikanlı**, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 94-99.
- Kocagöz, Samim: “Kara”, **Alandaki Delikanlı**, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 15-22.
- Kocagöz, Samim: “Telin Öte Ucu”, **Alandaki Delikanlı**, Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 138-142.
- Kocaş, Sadi: **12 Mart Anıları**, Tomurcuk Matbaası, İstanbul 1978.
- Koçak, Orhan: “Kopuş Düşüncesi: 1960’lı Dönem Bir Kop(ama)ma mıdır?” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 524-535.
- Köse, Serdar: “Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart Muhtırası”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2010.
- Kürkçü, Ertuğrul: “Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 495-509.

- Lunaçarski, A.: **Sanatta Sosyalist Gerçeklik**, Çeviren: Seçkin Cılızoğlu, Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1976.
- Marx, Karl; Engels, Friedrich: **Komünist Manifesto**, Çeviren: Levent Kavas, 3. bs., İthaki Yayınları, İstanbul 2006.
- Meriç, Nezihe: “Tan’ın Öyküsü”, **Toplu Öyküler II: Dumanaltı-Bir Kara Derin Kuyu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 137-143.
- Meriç, Nezihe: “Acıyı Aşmak”, **Toplu Öyküler II: Dumanaltı-Bir Kara Derin Kuyu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 144-156.
- Meriç, Nezihe: “Umut’a Tezgâh Kurmak”, **Toplu Öyküler II: Dumanaltı-Bir Kara Derin Kuyu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 75-116.
- Meriç, Nezihe: “Tedirgin”, **Toplu Öyküler II: Dumanaltı-Bir Kara Derin Kuyu**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998, s. 44-74.
- Moran, Berna: **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**, 12. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Moran, Berna: **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, 21. bs., İletişim Yayınevi, İstanbul 1988.
- Naci, Fethi: **100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1981.

- Nesin, Aziz: “İnsanlar Uyanıyor”, **İnsanlar Uyanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul 1972, s. 7-14.
- Nesin, Aziz: “Büyük Grev”, **Büyük Grev**, 3. bs., Nesin Yayınevi, İstanbul 2011, s. 48-63.
- Önder, Alev: “Nezihe Meriç’in Öyküleri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2006.
- Örnek, Cangül: “Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. Maddelerine İlişkin Tartışmalarda Devlet ve Sınıflar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LXIX, Sayı:1, 2014, s. 109-139.
- Öz, Erdal: “Taş”, **Kanayan**, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 5-20.
- Öz, Erdal: “Kurt”, **Kanayan**, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 37-50.
- Öz, Erdal: “Kanayan”, **Kanayan**, Cem Yayınevi, İstanbul 1976, s. 93-127.
- Özakın, Aysel: “Yunus ile”, **Sessiz Bir Dayanışma**, e Yayınları, Ankara 1976, s. 21-27.
- Özbudun, Ergun; Gençkaya, Ömer Faruk: **Türkiye’de Demokratikleşme ve Anayasa Yapımı Politikası**, Doğan Kitap, İstanbul 2010.

- Özdemir, Hikmet: “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi IV: Çağdaş Türkiye: 1908-1980**, Editör: Sina Akşin, 6. bs., Cem Yayınları, İstanbul 2000.
- Özlü, Demir: “Alp Oteli”, **Sürgün Küçük Bulutlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 219-225.
- Özlü, Demir: “Havuzun Başında”, **Öteki Günler Gibi Bir Gün**, Soyut Yayınları, İstanbul 1974, s. 85-93.
- Özlü, Demir: “12 Mart Romanları Baskılardan Kaynaklanan Bir “Roman Topluluğu” Olarak Ele Alınmalıdır”, **Milliyet Sanat**, Sayı:238, 1 Temmuz 1977, s. 12-15.
- Özlü, Tezer: “1980 Yazı Güneşi A./”, **Eski Bahçe-Eski Sevgi**, 11. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 94-97.
- Özyalçın, Adnan: “Grev Bildirisi”, **Yıkım Günleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 155-164.
- Siniavski, Andrei: **Sosyalist Realizm**, Çeviren: S. Türker, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1967.
- Soysal, Sevgi: “Zulmet Sevinci”, **Barış Adlı Çocuk**, Bilgi Yayınları, İstanbul 1976, s. 147-159.

- Sönmez, Şinasi: “Cemal Abdün Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları: 1954-1962”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Sayı:43, Bahar 2009, s. 491-516.
- Suchkov, Boris: **Gerçekçiliğin Tarihi**, Çeviren: Aziz Çalışlar, Bilim Yayınları, İstanbul 1976.
- Sünel, A. Hamit: “Doğalcılık”, **Türk Dili**, C.XLII, Sayı:349, Ankara 1981, s. 139-67.
- Şafak, Can: “MESS Grevleri (1977-1980)”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı:13, İstanbul 2007, s. 11-62.
- Şener, Mustafa: “Türkiye İşçi Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 356-417.
- Talas, Cahit: **Sosyal Ekonomi**, Sevinç Yayıncılık, Ankara 1976.
- Tanör, Bülent: **İki Anayasa: 1961 ve 1980**, Beta Yayınları, İstanbul 1986.
- Topkaya, Musa: “12 Mart Muhtırası’nın Türk Romanına Yansımaları”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne 2015.

- Toprak, Ömer Faruk: “Sıkıyönetim”, **Karşı Pencere**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 221-241.
- Toprak, Ömer Faruk: “Sümbül Havası”, **Karşı Pencere**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 243-260.
- Toprak, Ömer Faruk: “Yusuf Yaşayacak”, **Karşı Pencere**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 261-272.
- Tosuner, Necati: “Sisli”, **Sisli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 49-59.
- Tosuner, Necati: “Özgürlük Alanı”, **Sisli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 79-84.
- Tosuner, Necati: “Güvercin”, **Sisli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 79-84.
- Tosuner, Necati: “Wanted”, **Sisli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 45-48.
- Tunalı, İsmail: **Marksist Estetik**, 2. bs., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993.
- Turan, Medet: **Türk Romanında 12 Mart**, Dönence Yayınları, İstanbul 2009.
- Türkeş, A. Ömer: “Romanda 12 Mart Suretleri ve 68 Kuşağı”, **Birikim**, Sayı:132, Nisan 2000, s. 80-85.

- Türkeş, A. Ömer: “Sol”un Romanı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 1052-1073.
- Türkeş, A. Ömer: “12 Mart’ın Masumları”, **Radikal Gazetesi Kitap Eki**, 21 Nisan 2006.
- Ünüvar, Kerem: “Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965-1969)”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 821-830.
- Ünüvar, Kerem: “Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 830-833.
- Ünüvar, Kerem: “Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol**, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.VIII, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 830-833.
- Üskül, Zafer: **Siyaset ve Asker**, 2. bs., İmge Yayınevi, Ankara 1977.
- Yel, Esen: “Komünistleri Tanıyan Köpek”, **Komünistleri Tanıyan Köpek**, 2. bs., Okar Yayınları, İstanbul 1978, s. 68-74.

Yıldız, Bekir: “Motorize Köleler”, **Sahipsizler**, Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 81-102.

Yıldız, Bekir: “Bir Günün Ölülere”, **Dünyadan Bir Atlı Geçti**, 7. bs., Cem Yayınevi, İstanbul 1988, s. 83-89.

Yıldız, Bekir: “Ölüm Yaşı”, **Demir Bebek**, İskele Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 35-39.

Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.